Yeni Ümit

FİYATI: 5.00 TL

Dinî İlimler ve Kültür Dergisi YIL: 21 SAYI: 84 NİSAN - MAYIS - HAZİRAN 2009
www.yeniumit.com.tr 106702 - 2009/2

Ey, günahlarla kirlenmiş kimseleri hemen cezalandırmayan, haddini bilmezlerin ayıplarını görmezlikten gelerek onlara manevî kirlerinden arınma fırsatları veren Merhametliler Merhametlisi! Bizi günahlarla, hatalarla kirlenmekten koru; kirlendiğimizde de mağfiret ve merhametini bizden esirgeme!

MÜLÂHAZALARIMIZIN YEŞİL KUBBESİ*

Varlığın özü, yaratılışın en anlamlı nüktesi Hazreti Muhammed'dir. O, yaratılış ağacı itibarıyla hem bir ilk hem de son gibidir. Varlık bir şiir gibi O'nun adına nazmedilmiş; vücudu ise bu manzumenin âdeta en son kelimesi gibidir. O'nun dünyayı şereflendirmesi, insanlığın yeniden doğuşunun remzi; peygamberliği, eşya ve hâdiselerin aydınlanıp gerçek değerleriyle ortaya çıkmasının vesilesi; hicreti, insanlığın kurtuluş yolu; mesajı da dünya ve ahiret saadetinin köprüsü olmuştur. Mü'min gönüller O'nun sayesinde varlığı bir meşher gibi temâşâ edip değerlendirebilmiş, bir kitap gibi okuyup yorumlayabilmiş ve O'nun aydınlık ikliminde yollar bulup Hakk'a yürüyebilmişlerdir. O'nunla hakikate uyanan ruhlar, sürekli ebediyet soluklar durur.. O'nu sîretinin derinlikleriyle kavrayabilenler, bütün ilimlerin özünü, usâresini elde etmiş sayılırlar.

Aradan bunca yıl geçmiş olmasına rağmen O hâlâ ufkumuzda yeni doğmuş bir yıldız gibi pırıl pırıl ve bütün varlığı aydınlatabilecek güçte güneş gibi –aslında O, güneşe de taç giydiren bir ziyadır– güçlü bir ışık kaynağı.. vazife ufku, gönüllere kulluk şuurunu sunan bir hikmet nüktesi, sevgiyle doygunluğa ulaşmış ruhu, varlığı birbirine bağlayan bir büyüklük emâresi.

İnsan ne zaman O'nu çağrıştıran iklime girse, kanının sevgiyle aktığını duyar.. O'nun atmosferine adımını atar atmaz, kendini Allah'a giden yolların ortasında bulur. O'nun köyünü ziyaret bile âdeta, Işık Çağı'na ulaşma adına bir rıhtım, bir liman, bir rampa gibidir; bu rıhtım, bu liman, bu rampa, inanmış gönülleri O'nunla diz dize gelme bucağına ulaştırır ve doygunlaşmış ruhlara yeni bir aşk u şevk üfler. İnsan onu kaç defa ziyaret etmiş olursa olsun, müntesiplerinin derbederliğinden ötürü o mübarek hazîreyi ne kadar sönük görürse görsün, ne zaman o yeşil, o âhenkli, o romantik, o sevgiyle tüten "metâf-ı kudsiyân"a adım atsa, ruhu hep bir güzellik, bir şiir, bir mûsıkî banyosu almış gibi o hususî âlemin derinliğini, zenginliğini duymaya başlar.. kalbi, bir vuslat mülâhazasına teslim olur, ritim değişikliğine girer ve neş'e-hüzün arası bir sürü duygu gel-gitleri yaşar.

Yeşil kubbe ve onu çevreleyen mübarek mâbed; bir yandan etrafındaki irili-ufaklı dağlar-tepeler, hep sonsuzluk duygusuyla esip duran çöller-vahalar ve her zaman ötelere açık gibi duran uçsuz bucaksız beyâbân; diğer yandan da göklerin nâmütenâhiliğiyle o kadar mükemmel bir uyum içindedir ki, sanki bu mübarek kütle, semada programlanmış da, daha sonra bulunduğu yere resmedilmiş gibi bir görünüm arz etmektedir.

Evet insan, o mehâbetle tüllenen mekân, onun çeperi sayılan mübarek mâbed ve "Sidretü'l-Müntehâ"ya doğru fırlamış gibi bir edâsı olan yeşil kubbe karşısında, her zaman İslâm dünyasının umumî ahvaliyle alâkalı en derin mülâhazalara gömülür, en içten duygularla buluşur ve bin bir his tufanıyla sırılsıklam olur. Bazen o kudsî mekânı bir buğu bürür; mâbedin her yanını bir hüzün sarar.. ve işte o zaman "Kubbe-i Hadrâ" şaha kalkmış gibi bir hâl alır.. ruhumuzla konuşur.. el açıp bağrındaki misafirin arkasına geçerek semalara dil döker; döker ve bize hasret ve hicranlarımızın destanlarını sunar. Bazen orada her yanı âdeta bir ışık sarar.. mescid, ayın etrafındaki hâleye döner ve kubbe, gök ehline sevinç tahiyyelerini takdim ediyor gibi bir vaziyet alır. Bazen onun göklere bakan ve için için bekleyen öyle derin bir görünümü olur ki, o hâliyle onu umumî tasalarınıza bir tercüman tahayyül edebileceğiniz gibi, sevinçlerinizi dile getiren bir gazelhân şeklinde de düşleyebilirsiniz; düşleyebilir de onun o derûnî sükûtu, o sessiz infiali içinde ne duyulmaz şeyleri duyar, ne sezilmez şeyleri sezer ve kendinizi âdeta, bulunduğunuz mekânın buudlarını aşmış da bir başka derinliğe açılmış gibi sanırsınız.

Yeşil kubbe ve onu çevreleyen mübarek mâbed; bir yandan etrafındaki irili-ufaklı dağlar-tepeler, hep sonsuzluk duygusuyla esip duran çöller-vahalar ve her zaman ötelere açık gibi duran uçsuz bucaksız beyâbân; diğer yandan da göklerin nâmütenâhiliğiyle o kadar mükemmel bir uyum

içindedir ki, sanki bu mübarek kütle, semada programlanmış da, daha sonra bulunduğu yere resmedilmiş gibi bir görünüm arz etmektedir. Evet, hem en derin göklerden daha derin "Kubbe-i Hadrâ", hem çevresinde onu kucaklayan o sırlı arsa, hem de tabiat kitabının o "Buk'a-yı Mübareke"yi teşkil eden satır ve sahifeleri; âdeta titizlikle seçilmiş, mükemmel bir şekilde yerli yerine yerleştirilmişçesine bu maddî-mânevî pek çok şeyin halîtası, göklerin ve yerin âdeta birleşik noktası gibi bir görünüm sergilemektedir. Az buçuk o mekânın Sahibine açık bulunan ruhlar –O Sahibe canlarımız kurban olsun– başlarını o iklime uzatınca kendilerini gök ehliyle iç içe sanırlar. Bir de âşıkların has bahçesi sayılan "Muvâcehe"ye varınca, kendilerini, o makama yakışır ve ora ile uyuşur o kadar temiz çehre ve o çehrelerden buğu buğu yükselen engin bir heyecan içinde hissederler ki, zaman zaman kalbleri duracak hâle gelir. Aslında orada o sekteyi yaşayanların sayısı hiç de az değildir.

Muvâcehe, âşıklar için her zaman bir liman ve bir rampa vazifesi görür. Oraya ulaşan her âşık gönül, oradan âdeta denizlerin enginliklerine ya da göklerin derinliklerine açılıyor gibi bir büyülü zaman koridoruna girer.. girer de o mübarek buk'anın o masumlardan masum hâlini ve sevimli görünümünü bir şiir gibi dinler, bir kevser gibi yudumlar ve her saniye ayrı bir zevk banyosu yapar.

Muvâcehe'de zaman o kadar aydınlık, o kadar gönül alıcı ve o kadar hülyalara açıktır ki, oraya ulaşan saygılı bir gönül, Asr-ı Saadet'te yaşıyormuşçasına, Nebî'nin o temizlerden temiz çehresini ve vahye açık sinesinin heyecanlarını duyar gibi olur.. gök kapılarının gıcırtılarını, Cibril'in kanat çırpışları içinde, Kur'ân'ın tok sesini muhatapların heyecanlı tavırları arasında duyar ve kendini bir kutlu çağın bereket sağanakları arasında sırılsıklam hisseder; eder de bu umumî armoniye o da gözyaşlarıyla katılır.. ve o güne kadar gönlüne sinmiş Ravza duygusunun, daha bir derince her yanını kuşatması karşısında oracıkta eriyip merkade akmayı düşünür.

Aslında, orada görülüp duyulan her şey çok içlidir. Orada mekân, mekîn her şey mutlaka insana bir şeyler fısıldar durur. Âşıkların ağlama ve inlemelerinin yanında, mekânın o tali'li ama suskun sütunları; Muvâcehe'nin hüzünlü fakat mütebessim hâli; iki adım ötede parmaklıklar arasından hayallerimize doğan mübarek merkadin –hâşâ– metâf-ı kudsiyânın, pürvefâ bir mihmandar edâsıyla gönül gözlerimize tebessümler yağdırması o kadar sıcak ve tesirlidir ki, içlerinde bu mahrem muameleyi duyan her gönül ölümsüzlüğe erdiğini sanır. Hatta o melekler güzergâhını böyle bir gönülle duyup bu gözle temâşâ edenler için sanki orada canlı-cansız hiçbir şey yokmuş da, sadece mehâbet televvünlü bir sessizlik ve ziyaret heyecanıyla umumî bir bekleyiş varmış gibi, o makama adımlarını atar-atmaz kendilerini oranın tesirinde bulur ve onu dinlemeye koyulurlar.. o da onlara kendi usûlünü, kendi sükûtunu meşk ediyor gibi, onların duygu dünyalarına, o güne kadar asla yaşamamış oldukları en bâkir hisleri aşılar ve ruhlarına elli türlü çağrışım menfezi aralar.

Ravza'nın bağrında insan her zaman, gözlere çarpan ve gönülleri saran bir büyüyle karşılaşır. Hislerinde, düşüncelerinde bir başka âlemin esintilerini duyar.. gönlünün derinliklerinde hayalî kapılardan geçer.. en mahrem iklimlerde dolaşır ve arzın minberinin dibinde Hak beyanıyla şekillenen o ezelî hutbeyi hem de Hatîbinin ağzından dinliyor gibi dinler ve O'na ümmet olmanın mutluluğuyla yerlere kapanır.

Böyle bir duyuş ve seziş, böyle bir zevk ve heyecan elbette bir inanç, bir kanaat, bir teveccüh ve derince bir sezinin birleşmesinden meydana gelmektedir. O inanç, o kanaat, o teveccüh ve o seziyi yakalayanlar için Peygamber Köyü, Mescid-i Nebevî, âşıklar durağı Muvâcehe neler söyler neler söyler..! Evet, konsantrasyonunu tamamlamış ziyaretçiler için Ravza, orada insanların his ve heyecanlarının çok üstünde kendine has hâli, içli sükûtu, vakarlı görünümü ve ledünnî derinliğiyle ötelere hep var olma zevkinin şiirini söyler.. göklerdeki korodan mûsikîler dinletir ve yürekten kendisine yönelenlerin gönüllerine korlar salar ve herkese bir aşk u vuslat demi yaşatır. Sonra da yine o derin sessizliğine gömülür ve sizi vuslat otağında hüzünlü bir yalnızlık melâline terk eder.. terk eder de, o dakikaya kadar sanki size hiç esrar perdesi aralamamış gibi o kadîm bikrinin iffetine bürünür.. bürünür ama, gönüllerinize ikinci çağrının dâvetiyesini bırakmayı da ihmal etmez.

**Bu yazı Sızıntı dergisinin Nisan 1998 tarihli 231. sayısından alınmıştır.*

Prof. Dr. Suat YILDIRIM *

Nisan / Mayıs / Haziran - 2009 / 84

İlk asırlardan günümüze, seviyeli-seviyesiz tercüme türünden bir kısım çevirilerin yanında bir hayli de meâl ve tefsir yazıldı.. şu anda da yazılıyor.. bundan sonra da yazılmaya devam edecektir. Biz, Kur'ân ruhunun seslendirilmesi ve ilahi maksatların anlaşılması adına gösterilen bütün samimi gayretleri alkışladık ve alkışlıyoruz.

ELMALILI'NIN MEALİ VEYA SAHİPSİZLİĞİN MEALİ[1]

Büyük müfessir merhum Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın Kur'ân-ı Kerîm Meali'nin çok sayıda basımları yapıldı. Şahsen bunlardan on iki farklı yayınevi tarafından yayınlanan baskıları tespit ettim. Muhtemelen haberdar olmadıklarım da bulunmaktadır. Ne var ki bunlardan sadece bir basımı,[2] eserin aynısıdır. Diğerleri, hazırlayan zâtlar tarafından sadeleştirilmiştir. Bu durumda, âdeta basımlar adedince farklı sayılabilecek metinler ortaya çıkmıştır. Geniş okuyucu kitlesi bundan haberdar değildir. Bunlardan herhangi bir basımı okuyan, Elmalılı'nın mealini okuduğunu zannediyor. Okuyucuların bir kısmı değiştirildiğini bilse de, bunun muteber tek sadeleştirme olduğunu düşünüyor. Oysa farklı Elmalılı neşirlerinin aslî (orijinal) metinle ve diğer her bir meal metniyle aralarındaki fark, neredeyse farklı yazarlar tarafından yapılmış mealler arasındaki fark kadar fazladır. Bunun başlıca sebebi şu olsa gerektir: Metni sadeleştiren her yazar, niçin neşrettiğinin gerekçesini teşkil etmesi için, kendisine göre yeni bir metin sunma ihtiyacı duymaktadır. Belki telif hakları mülâhazası da söz konusu olmaktadır. Bu da aynı eserin on birinci, on ikinci ilh. şeklini ortaya çıkarmaktadır. Bu tuhaflığa dikkat çeken fikir ve kalem erbabının olduğunu görmediğim için, bir tefsir profesörü olarak, konu üzerinde durmayı bir sorumluluk bildim; Allah'a karşı, ilim emanetine karşı, merhum müfessirimize karşı ve nihayet iyi niyetli okuyucu kitlemize karşı bir sorumluluk!

Her şeyden önce şunu düşünmemiz lâzım: Merhum müfessirimiz mealini müstakil bir eser olarak mı kaleme aldı, yoksa tefsirinin bir parçası olarak mı yazdı? Acizane kanaatimce o, bağımsız olarak yayınlanıp okunmak üzere değil, tefsiriyle beraber okunacağını düşünerek hazırlamıştır. Bu kanaatimi oluşturan sebepler şunlardır:

Evvelen: Bunu, meal hakkında tefsirinin önsözünde yazdıklarından çıkarmak mümkündür.[3]

Saniyen: Mealinde sık sık kırık cümle, devrik cümle kullanır. Nitekim eseri sadeleştirenlerin -bu kullanılışları, alışılmış Türkçe yazı üslûbuna pek uygun görmediklerinden- böyle cümleleri yeniden kurduklarını görüyoruz.

Salisen: Zaman zaman Türkçe'de kullanılmayan kelimeler kullandığını, Kur'ân'ın aslındaki tabirleri aynen aktardığını, böylece ancak tefsir sayesinde anlaşılabilecek terimler kullandığını veya anlaşılması pek zor, mücmel (çok kısa) bir çeviri yapıp bıraktığını görüyoruz (Az sonra mealinden yapacağımız bazı iktibaslar, aynı zamanda bu hususa da örnek teşkil etmektedir). İşte bütün bunlar müfessirimizin, mealini tefsiriyle birlikte okunmak mülâhazasıyla yazdığını göstermektedir.

Merhum'un meali böyle yazmasında, tefsirini ve mealini yazdığı senelerde "Türkçe Kur'ân" iddialarının tesiri olmuş mudur? Bizce bu ihtimal söz konusu olabilir. Zîrâ o dönemde bazı ünlü hâfızların Türkçe tercümeler tilâvet etme denemelerini biliyoruz. Ama bu ihtimal bir tarafa, şimdiki vâkıa karşısında her birimiz kendimize düşen görevi yerine getirme mecburiyetindeyiz. Yayıncılarımız mealin aslını neşretmek isterlerse, bunu yapabilirler. Zîrâ bu, bizzat müellifinin kaleminden çıkmıştır ve yayınlamakta fayda görenler pek tabiî olarak böylece neşredebilirler. Ama mealin mealini hazırlatıp yayınlamanın ciddi bir gerekçesi yoktur. Öyle anlaşılıyor ki yayıncılar, aslının

anlaşılmasını problemli gördüklerinden onu neşretmek istemiyorlar. Fakat mealin mealinin mealini.. yayınlamak ve bunu Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'a mal etmek, ciddiyetle bağdaştırılamaz. Belli ki bunu yapmanın gayesi, onun şöhretinden maddi yarar sağlamaktır. Gerçekten bu bir vebaldir ve bu vebali yüklenmekten kaçınmak gereklidir. Büyük müfessirimizi on-onbeş değişik kılığa sokmayı, hangi vicdan meşru görebilir? Az sonra iktibas edeceğimiz birkaç numuneden anlaşılacağı üzere bu sadeleştirmelerde, şimdi az kullanılan kelimelere yeni karşılık vermekle yetinilmemiş, üslûp değişiklikleri yapılmış, hattâ Elmalılı'nın yazıp herkesin kullandığı Türkçe kelimeler bile bazen değiştirilmiştir. Bu değiştirmelerden haberi olmayıp, büyük âlimin Kur'ân Mealini dağıttırarak dine hizmet etmek isteyen bir kısım hayırseverlerin de basımları finanse ettikleri anlaşılmaktadır. Zîrâ Kur'ân mealini 1 TL gibi sembolik bir fiyata dağıtma, bunu göstermektedir.

Ben makalemin sonunda –yer müsait olmadığından- yalnız beş ayet mealindeki farklılıkları iktibas ederek, ne derece değişik Elmalılı ile karşılaştığımızı ortaya koyacağım. Maalesef mealin tamamı için benzer değişiklik söz konusudur. Mealleri sadeleştiren zevatın adlarını yazmayacağım. Bunun yerine yayınevlerinin[4] isimlerini vererek meallere atıfta bulunacağım. Zîrâ bu makalede işimiz şahsiyat yapmak olmadığı gibi, bu çalışmaları değerlendirmek ve eleştirmek de değildir. Maksadımız, usûl olarak, değiştirme işini ele almaktır. Sadece şu temenniyi dile getirebilirim: Bu zevatın mealin tamamını elden geçirip büyük zahmet çektikleri görülüyor. Bunu yapma yerine, kendileri birer meal hazırlayabilirlerdi. İşaret ettiğimiz neşirler içinden, yalnız İslâmoğlu Yayıncılık eseri aslında olduğu gibi yayınlamış, bazen ihtiyaç duyduğu açıklamaları parantez içine koymuş, bunları Elmalılı'nın tefsirinden aldığı yerleri dipnotta göstermiştir. Bu da bizim, bu mealin tefsirle birlikte okunması gerektiğine dair fikrimizi pekiştirmektedir.

Hassasiyetlere dokunmadan, kimseyi kırmak istemeden sadece şunu ifade etmekle yetinmek istiyorum: Netice olarak; özetlediğim bilgiler ışığında kanaatimce bu kitabı, neredeyse bütün cümlelerini değiştirerek yayınlamak, ilmen ve ahlâken doğru değildir. Makul gerekçesi olmadan yüz binlerce nüshayı isim satmak için yayınlamak büyük israftır. Bu işte dahli olan Müslüman Türk milleti mensupları olarak, lütfen bu ayıba son verelim.

Meal sadeleştirmelerinden bazı nümuneler:

Mürselat sûresi, 1 âyetinin meali:

Mealin aslı (Diyanet İşleri Reisliği, İstanbul, 1935-1939): "Kasem olsun o urf için gönderilenlere"

İslâmoğlu Yay. (İstanbul, 1993): "Kasem olsun o urf[5] için gönderilenlere" Bu yayın dipnota koyduğu açıklamayı, eserin aslından almıştır.

Şenyıldız Yay. (İstanbul, 1997): "Birbiri ardınca gönderilenlere"

Ayfa Basın (İstanbul, 2007): "Yemin olsun o peşpeşe gönderilenlere"

Huzur Yay. (İstanbul, 1994): "Andolsun iyilik yapılması için (o birbiri ardınca) gönderilenlere"

Azim Dağıtım (İstanbul, tarihsiz): "Andolsun birbiri ardınca gönderilenlere"

Hikmet Neşr. (İstanbul, 2006): "Hayır için birbiri ardınca gönderilenlere"

Vera Yay. (İstanbul, 2008): "Yemin olsun, tanınmak için gönderilenlere"

Kamer sûresi, 4-5:

Mealin aslı: "Celalim hakkı için onlara kıssalardan öyleleri de geldi ki onlarda zecredecek haberler var. Bir hikmet-i bâliğa, fakat inzarlar faide vermiyor."

İslâmoğlu Yay.: "Celalim hakkı için, onlara kıssalardan öyleleri de geldi ki onlarda zecredecek haberler[6] var; bir hikmet-i baliğa! Fakat inzarlar (uyarılar) fayda vermiyor."

Şenyıldız Yay.: "Kasem ederim ki onlara vazgeçirici haberler geldi. Son noktasına ulaşmış bir hikmet ki, buna rağmen uyarılar fayda vermedi."

Ayfa Basın: "Yüceliğime yemin olsun, onlara kıssalardan öyleleri de geldi ki, onlarda (yanlıştan) vazgeçirecek haberler var… Sağlamlığın ve hedefe isabetin en yüksek derecesine ermiş bir hikmet… Fakat uyarılar fayda vermiyor."

Huzur Yay.: "Andolsun ki, onlara kötülüklerden vazgeçirici haberleri de içeren kıssalar geldi. Bir hikmet-i bâliğa (hedefe ulaşmanın en yüksek derecesine ermiş bir hikmet) fakat uyarılar fayda vermiyor."

Azim Dağıtım: "Andolsun ki onlara (kötülükten) vazgeçirecek nice önemli haberler gelmiştir. Bunlar üstün bir hikmettir fakat uyarılar fayda vermiyor."

Hikmet Neşr.: "Andolsun ki onlara (Kur'ân'da gelip geçenlerin) öyle haberleri geldi ki (ibret alsalar) onları (günahtan ve ısrardan) vazgeçirmeye kafi idi. Bunlar tam bir hikmettir. Fakat uyarılar bir fayda vermiyor."

Vera Yay.: "Yemin olsun ki, onlara, sakındıracak öğütler bulunan haberler geldi. (O haberler) son derece sağlam hikmet doludur. Ancak uyarılar fayda vermiyor."

A'raf sûresi, 2-3:

Mealin aslı: "Bir kitab ki sana indirildi, sakın bundan dolayı yüreğinde bir sıkıntı olmasın da bununla inzar edesin, mü'minlere de şu bir ihtar: "Rabbinizden size indirilene ittiba edin, onsuz birtakım velilere ittiba etmeyin, siz pek az düşünüyorsunuz."

İslâmoğlu: "Bir kitab ki sana indirildi, sakın bundan dolayı yüreğinde bir sıkıntı olmasın da bununla inzar edesin! (Mü'minlere de şu bir ihtar): Rabbinizden size indirilene ittiba edin (uyun), O'nsuz birtakım velilere ittiba etmeyin! Siz pek az düşünüyorsunuz."

Şenyıldız Yay.: "Bir kitab ki , sana indirildi, sakın bundan dolayı yüreğinde bir sıkıntı olmasın! Bununla kafirleri uyarıp mü'minlere de öğüt veresin! Rabbinizden size indirilene uyun!O'ndan başka birtakım dostlara uymayın!Sizler çok az düşünüyorsunuz."

Ayfa Basın: "Bu bir kitaptır ki sana indirildi… Sakın bundan dolayı yüreğinde bir sıkıntı olmasın da bununla (insanları) uyarasın… İnananlara da şu bir uyarı: "Rabbinizden size indirilene uyun, onsuz birtakım velilere uymayın… Siz pek az düşünüyorsunuz."

Huzur Yay.: "Bu, kendisiyle uyarasın diye ve mü'minlere bir ihtar olmak üzere sana indirilen bir kitaptır; sakın bundan dolayı yüreğinde bir sıkıntı olmasın! Rabbinizden size indirilene uyun, O'nsuz başka velilere uymayın! Sizler pek az düşünüyorsunuz!"

Azim Dağıtım: "(Bu) sana indirilen bir kitap'tır. Onunla (insanları) uyarman ve inananlara öğüt (vermen) hususunda göğsünde bir sıkıntı olmasın. (Ey insanlar) Rabbinizden size indirilene uyun ve O'ndan başka dostlara uymayın. Ne kadar da az öğüt alıyorsunuz!"

Hikmet Neşr.: "(Ey Muhammed! Bu Kur'ân) sana indirilen bir Kitap'tır. Onunla (kafirleri) korkutman ve mü'minlere öğüt vermen için (indirildi). Ondan ötürü göğsünde bir harac (darlık) olmasın! (Onlara de ki:) Rabbinizden size indirilene (Kur'ân'a) tabi olun. Sakın O'ndan (Allah'tan) başka dostlara tabi olmayın. Siz ne kadar da az hatırlıyor (ve nasihat alıyor)sunuz!"

Vera Yay.: "(Bu) kendisiyle (insanları) uyarasın diye sana indirilen bir kitaptır. Bundan dolayı göğsünde bir darlık olmasın. O, müminlere bir uyarıdır. Rabbinizden size indirilene uyun. Onun dışındakileri koruyucu edinmeyin. Siz çok az düşünüyorsunuz!"

A'raf sûresi, 7:

Mealin aslı: "Soracağız da kendilerine karşı olan biteni mutlak bir ilim ile behemehal anlatacağız, öyle ya biz onlardan gaib değil idik."

İslâmoğlu Yay.: "Soracağız da kendilerine karşı olan-biteni mutlak bir ilim ile behemehal (mutlaka) anlatacağız. Öyle ya, biz onlardan gaib değildik!"

Şenyıldız Yay.: "Kendilerine karşı olan biteni mutlak bir ilim ile muhakkak anlatacağız. Öyle ya, biz onlardan uzakta, habersiz değildik!"

Ayfa Yay.: "Soracağız da olan biteni kendilerine kesin bir ilim ile mutlaka anlatacağız… Öyle ya biz onlardan gaib-uzak değildik."

Huzur Yay.: "Soracağız da kendilerine karşı olup biteni mutlak bir ilim ile herhalde anlatacağız. Çünkü Biz, her an onların yanındaydık."

Azim Dağıtım: "Ve elbette onlara olan-biten her şeyi bir bilgi ile anlatacağız; çünkü biz onlardan uzak değiliz."

Hikmet Neşr.: "Andolsun ki onlara (yaptıklarını) ilimle haber vereceğiz. Ve (onlar isyanlarını sürdürürken) biz (onlardan) gaibler değildik."

Vera Yay.: "Olan biteni kendilerine mutlak bir bilgi ile anlatacağız. Öyle ya, Biz onlardan habersiz değildik."

Mülk sûresi, 20:

Mealin aslı: "Yoksa kimdir o Rahman'ın berisinden şu sizin ordularınız ki sizi kurtaracak? Kafirler başka değil, sade bir gurur içindedirler."

İslâmoğlu Yay.: "Yoksa kimdir o Rahman'ın berisinden şu sizin ordularınız ki sizi kurtaracak? Kafirler başka değil, sade bir gurur (aldanma) içindedirler."

Şenyıldız Yay.: "Yahut Rahman'a karşı size yardım edecek kimdir? Şu sizin askerleriniz mi? İnkarcılar sadece bir aldanma içindedirler."

Ayfa Basın: "Yoksa kimdir o Rahman'dan başka şu sizin ordularınız ki, sizi kurtaracak? Kafirler başka değil, ancak bir aldanış içindedirler."

Huzur Yay.: "Ya da kim oluyor sizin Rahman'dan başka (yardım beklediğiniz) şu ordularınız ki, sizi kurtarsın? Kafirler ancak bir aldanış içindedirler."

Azim Dağıtım: "Rahman olan Allah'a karşı şu size yardım edecek askerleriniz hani kimlerdir? İnkarcılar ancak derin bir gaflet içinde bulunmaktadırlar."

Hikmet Neşr.: "Rahman (olan Allah)ın dışında sizi (O'nun azabından yardım edip) kurtaracak kimdir. Yoksa şu (put sürüsü) ordunuz mu (sizi kurtaracak)? Kafirler ancak aldanma içindedirler."

Vera Yay.: "Yoksa Rahman'ın azabından sizi kurtaracak o ordunuz kimdir? Kafirler ancak bir aldanma içindedir."

* syildirim@yeniumit.com.tr
Marmara Üniv. İlahiyat Fak. Tefsir Anabilim Dalı Bşk (emekli)

Dipnotlar

1. Başlıktaki ikinci "meal" hem "âkıbet" hem de "meal" anlamında kullanılmıştır.
2. İslâmoğlu Yayınları, 1993.
3. Mesela şöyle der: "Sonra mefhum tarzında bir meal yazmaya başladım." "Meal: bir şeyi eksiltmek" mânâsına da gelir. (…) Bizim meal tabirini tercih etmemiz de bu eksiklikten dolayıdır."
4. Makalemde yer verdiğim sekiz yayınevinden başka İşaret, Frekans, Motif ve Huzur (2. farklı yayın) neşirleri de yapılmıştır.
5. "Tanınması lâzım gelen bir iyilik için" veya –hâl olduğu takdirde- "peyderpey" (8/5519)
6. "Vazgeçirecek tehdid, sakındıracak öğüt" veya "sakınılması gereken acı haberler" (7/4639)

Prof. Dr. Muhit MERT *

Nisan / Mayıs / Haziran • 2009 • 84

Hürriyet ve kuvvet mevzuunda, Hakk'ın takdir buyurduğu sınırlar içinde kalma, adalet ve istikamet; bu konuda sınır tanımamazlık ise, bir zulüm ve haksızlıktır. Adalet hemen her konuda dengeyi koruma ve itidalli olmanın Kur'ân kaynaklı adı; zulüm ise her alanda dengeleri alt-üst etmenin ürperten unvanıdır.

İSLÂM'DA ADALET İLKESİ

Sosyal dengenin tesisi ve içtimaî hayatın ahenkli biçimde işleyişi de adaletin gerçekleştirilmesine bağlıdır. Bu yüzden Allah çeşitli toplumlara peygamberler gönderiyor ve onlarla birlikte kitap ve adalet terazisi indiriyor; adaleti sağlamayı emrediyor.

Adalet kelimesi, dengelemek, dengeli davranmak, tesviye edip düzeltmek, bir şeyi uygun yere koymak, bir hakkı sahibine vermek anlamlarına gelir. Bu kavramın içinde insaf, hakkaniyet, istikamet mânâları da vardır. Dolayısıyla adaletli davranmak, bir şeyi, bir işi hakkaniyet ve insaf ölçülerine göre yapmak demektir. Kur'ân-ı Kerîm'de pek çok âyette geçen "اَلْقِسْط: el-kıst" kelimesi de adalet kelimesinin ihtiva ettiği mânâları ifade eden bir kavramdır. İslâm'da adalet anlayışı, bir arada yaşamaktan ve insanlar arası ilişkilerden ortaya çıkan insan hakları temeline dayanır. Adalet, bu hakları olması gereken yere koymak, hakkı olanlara vermek demektir. Adaletin zıddı ise zulümdür ve o da bir şeyi yerli yerine koymamak veya uygun olan yerden başka yere koymak anlamlarına gelir.

Allah Hak ve Adalete Önem Veriyor

Adalet, Allah Tealâ'nın çok önem verdiği esaslardan biridir. Allah'ın kendisi âdildir ve yaptığı her şeyde adalet tecellî eder. "İsm-i Adl'in cilve-i azamından gelen kâinattaki adâlet-i tâmme, umum eşyanın muvâzenelerini idare ediyor ve beşere de adaleti emrediyor." (Nursî, *Lem'alar*, s. 293) İnsanlardan adaletin ikamesini istemek Allah'ın adlinin muktezasıdır. Sosyal dengenin tesisi ve içtimaî hayatın ahenkli biçimde işleyişi de adaletin gerçekleştirilmesine bağlıdır. Bu yüzden Allah çeşitli toplumlara peygamberler gönderiyor ve onlarla birlikte *kitap* ve *adalet terazisi* indiriyor; (Hadid sûresi, 57/25) *adaleti* sağlamayı emrediyor. (Arâf sûresi, 7/29; Nahl sûresi, 16/90) Ayrıca insanlardan hakkın ikamesini, verilen hükmün lehte de olsa aleyhte de olsa kabul edilmesini istiyor ve aksine davrananları zalimler olarak niteliyor. (Nur sûresi, 24/48-51) Bir de takvaya en uygun olanın adaletli davranış olduğunu; (Maide sûresi, 5/8) âdil olanları sevdiğini belirtiyor. (Hucurat sûresi, 49/9; Mümtahine sûresi, 60/8) Bunların da ötesinde bizzat Kendisinin âhirette hiçbir haksızlığa meydan vermeden kullarını yargılayacağını ve her hak sahibine hakkını vereceğini beyan ediyor. (Yunus sûresi, 10/54; Enbiya sûresi, 21/47) Dolayısıyla hakkın tevzîi ve adaletin ikamesi, biz Müslümanlar için Allah tarafından belirlenmiş en önemli hayat prensibidir. Önemli olan şeyin karşılığı da önemlidir. Adaleti gerçekleştirmenin karşılığı da dünya ve âhiret saadetidir. Elbette ki adaletli davranışın dünyadaki karşılığı kıymetlidir; ancak âhiretteki mükâfatı muhteşem olacaktır. Nitekim Peygamber Efendimiz (s.a.s.) yönetici olsun, hâkim olsun, aile reisi olsun bunlardan âdil davrananların âhirette Allah katında nurdan minberler üzerinde duracaklarını müjdelemektedir. (Müslim, İmare 18) Kur'ân'ın mü'minlerden adalet talebi, ilgili olduğu alanlara göre çeşitlilik arz ettiğinden biz de bunları, yönetimde, şahitlikte, yargıda, aile içi münasebetlerde ve ticarî hayatta adalet olmak üzere çeşitli başlıklar altında ele alacağız.

Kur'ân, Müslümanlarda birilerine karşı taşıdığı hisler sebebiyle, onların çevresindekilere karşı adaletsiz davranmama hassasiyeti geliştirmektedir. *"Bir topluluğa karşı, içinizde beslediğiniz kin ve öfke, sizi adaletsizliğe sürüklemesin. Âdil davranın, takvâya en uygun hareket budur. Allah'a karşı gelmekten sakının. Allah yaptıklarınızdan haberdardır."* âyetinde Allah (c.c.), kin ve öfke gibi duygularımızın adaletsizliğe sebep olmamasını da talep ediyor.

Yönetimde Adalet

Adaletin ikame edilmesi gereken en şümullü alan, yönetimdir. İslâm nazarında yöneticilik, insana tevdi edilen emanetlerden biri, hattâ en mühimidir. Hangi seviyede olursa olsun, avantaj gibi görünen yöneticilik bu itibarla insanın omuzlarında ağır bir yüktür. Peygamber Efendimiz (s.a.s.), devlet başkanından evdeki hizmetçiye kadar her seviyedeki yöneticinin idare ettiklerinden mesul olduğunu bildirmiştir. (Buharî, Cuma 11) Yönetimde adalet ise, mü'min idareci için en büyük vazifedir. Kur'ân-ı Kerîm'in, "*Allah size, emanetleri ehline vermenizi ve insanlar arasında hükmettiğinizde adalete uygun tarzda hükmetmenizi emreder. Allah bununla, size ne de güzel öğüt verir!*" (Nisa sûresi, 4/58) âyeti, yönetimde adaletin ikamesini emretmektedir. Emanetle adaleti bir arada zikreden bu âyetin idareciler hakkında indiği rivayet edilir. (İbn Kesir, Tefsir, 1/516) Buna göre yöneticilik bir emanet olduğu gibi, yönetimde adaleti gerçekleştirmek de bir vazifedir. Adaletli yönetim, Müslüman yönetici için bir vazife olmanın ötesinde, "*Bir gün adaletle yönetmek, altmış yıl (nafile) ibadetten hayırlıdır.*" (Müttakî, Kenzü'l-Ummal, 6/12) hadîsinin ifadesiyle ibadet sayılmıştır.

Müslüman bir idarecinin en temel görevi, kendini adaletin dağıtıcısı görmek, adalet kaygısıyla hareket etmek, hak sahiplerine haklarını vermek için çalışmak, bir hak gaspı söz konusu ise, onu geri alıp haklıya iade etmektir. Bu sebeple Müslüman yönetici, adaletin mülkün (yönetimin) temeli olduğuna, adaleti sağlayamayan yönetimin

zail olacağına ve zulüm ile âbâd olanın âhirinin berbat olacağına inanarak hareket eder. "*İnsanları idare etmeyi üzerine alan bir kimse kendini ve ailesini düşündüğü gibi yönettiği kimseleri düşünmedikçe kıyamet gününde cennetin kokusunu bile alamaz.*" (Buharî, Ahkâm 8) hadîsinin tehditkâr ifadelerini dâima göz önünde bulundurur. Ayrıca Peygamber Efendimiz'in, kendisine en sevimli ve kıyamette derecesi en yüksek kimselerin adaletli yöneticiler, en sevimsiz ve âhirette azabı en şiddetli olan kimselerin ise zalim idareciler (bkz. Tirmizi, Ahkâm 4) olduğunu bildiren sözlerini nazarından eksik etmez.

Kur'ân ve Hz. Peygamber'in (s.a.s.) bu konudaki emir ve tavsiyelerini çok iyi kavramış olan Müslüman idareciler, tarih boyunca idare ettikleri toplumlarda adaletin ikamesini hayatlarının gayesi yapmışlardır. Bu çerçevede haksızların ve haksızlıkların karşısında olmak, hakkın ve haklının yanında yer almak, zayıf ve çaresizleri korumak onların en büyük şiarı olmuştur. Bu ilkeleri benimsedikleri için yönetimde adaletin en güzel örneklerini İslâm'ın şanlı idarecileri vermişlerdir. Meselâ Hz. Ebu Bekir'in (r.a.) halife seçildiğinde irad ettiği ilk hutbesinde dile getirdiği, güçlülük değil haklılık esasını benimsediğine, güçsüz de olsa mutlaka haklının yanında yer alacağına ve onun hakkını kendisinin takip edeceğine dâir sözleri, (bkz. Ma'mer b. Raşid, Cami, 2/336) İslâm'ın yönetimde adalet anlayışının en çarpıcı örneklerindendir. Yine bu anlayış sebebiyledir ki, Hz. Ömer (r.a.), adaletin timsali olmuştur. Onun, bir Kıptî'ye tokat atan Mısır Valisi Amr b. As'ın oğlunu sorgulayıp ceza olarak Kıptî'nin de ona tokat atmasını istediğinde söylediği, "*Anaları insanları hür olarak doğurmuştur. Siz onları ne zaman köleleştirdiniz.*" (Muttakî, *Kenzü'l-ummâl*, 7/660) sözü, Müslüman bir yöneticinin adalet anlayışının en güzel ifadelerindendir.

Şahitlikte Adalet

Şahitlik meselesi de hak ve adaletin tesis edilmesi gereken hususlardan biridir. Şahitlik, hakkın tevzii ve adaletin ikamesinde önemli bir görevdir. Bu ister bir davada olsun, isterse insanlar arası basit bir anlaşmazlıkta olsun fark etmez, şahitlik önemli bir görevdir. Tanık olduğu bir hususta kişinin herhangi bir sebeple şahitlikten kaçması ya da gerçeği olduğu gibi aksettirmeyip değiştirmesi, tahrif etmesi, hilâf-ı vâki beyanda bulunması veya olmamış bir şeyi olmuş gibi göstermesi mühim hak kayıplarına sebep olduğu için büyük bir vebaldir. Bu sebeple Allah celle celalühu; "*Ey iman edenler! Hakkı yerine getiren ve adaletle şahadet eden kimseler olun.*" (Maide sûresi, 5/8) âyetiyle dosdoğru şahitlik yapmayı emretmiş, meselenin ehemmiyetine binaen Kur'ân'da ciddi tahşidatta bulunmuştur.

Kur'ân-ı Kerîm'in, "*Ey iman edenler! Haktan yana olup var gücünüzle ve bütün işlerinizde adaleti gerçekleştirin. Allah için şahitlik eden insanlar olun. Bu hükmünüz ve şahitliğiniz isterse bizzat kendiniz, anneniz, babanız ve yakın akrabalarınız aleyhinde olsun. İsterse onlar zengin veya fakir bulunsun; çünkü Allah her ikisine de sizden daha yakındır. Onun için, sakın nefsinizin arzusuna uyarak adaletten ayrılmayın. Eğer dilinizi eğip bükerek gerçeği olduğu gibi söylemekten çekinir veya büsbütün şahitlikten kaçarsanız, iyi bilin ki Allah bütün yaptıklarınızdan haberdardır.*" (Nisa sûresi, 4/135) âyeti şahitlikte gerçeğe uygun ve adaleti tesise yönelik tanıklık yapmayı emretmektedir. Peygamber Efendimiz kendisinden bir hususta şahadet etmesi istendiğinde mevzuu tahkik etmiş, meselenin haksızlığa dayandığını görünce,"*Ben haksızlık üzerine şahitlik etmem.*" (Müslim, Hibât 14-16) buyurarak Müslümanlara örnek olmuştur.

İslâm şahitlik dışında beşerî münasebetlerde, hattâ irtibat kurduğumuz insanların sosyal çevreleriyle olan ilişkilerimizde de adaletin ikame edilmesini talep etmektedir. Bu çerçevede Kur'ân, Müslümanlarda birilerine karşı taşıdığı hisler sebebiyle, onların çevresindekilere karşı adaletsiz davranmama hassasiyeti geliştirmektedir. "*Bir topluluğa karşı, içinizde beslediğiniz kin ve öfke, sizi adaletsizliğe sürüklemesin. Âdil davranın, takvâya en uygun hareket budur. Allah'a karşı gelmekten sakının. Allah yaptıklarınızdan haberdardır.*" (Maide sûresi, 5/8) âyetinde Allah (c.c.), kin ve öfke gibi duygularımızın adaletsizliğe sebep olmamasını da talep ediyor. Bu sebeple bir Müslüman sevmediği birinin yakınlarına karşı o kişi sebebiyle düşmanlık veya haksızlık edemez, münasebetini o nefret üzerine kuramaz. Yoksa adaletsiz davranmış olur.

Yargıda Adalet

Hak ve adaletin tesis edileceği yerlerden biri de, mahkemelerde görülen davalarda hâkimin vereceği hükümlerdir. İslâm, hükümde adalet ilkesini getirir ve insanlar hakkında herhangi bir makam, mevki farkı gözetmeksizin adaletin sağlanmasını ister. Bu yüzden Müslümanlar nazarında âdil mahkemeler, Allah'ın Hak ve Adl isimlerinin tecelligâhı sayılmıştır. Adaletle hüküm vermeyi temin edecek yegâne kaynak ise, Allah'ın indirdiği hükümlerdir. "*Aralarında, Allah'ın sana indirdiği ahkâm ile hükmet! Asla onların keyiflerine uyma! Allah'ın indirdiği hükümlerin bir kısmından seni caydırmalarından sakın!*" (Maide sûresi, 5/49) âyeti bu hakikati açıkça göstermektedir. Peygamberimiz (s.a.s.) âyette geçen "*Allah'ın sana indirdiği ahkâm ile hükmet!*" kısmını adaletle irtibatlayarak "*Kur'ân ile hükmeden adalet eder.*" (Darimi, Fezailü'l-Kur'ân 1) şeklinde tefsir etmiştir.

Davalarda adaletle hükmetmenin önüne birtakım engellerin çıkması kaçınılmazdır. Bunlardan biri, haksızın haklı çıkmak arzusuyla birtakım deliller ileri sürerek yargı makamını yanıltmasıdır. Şüphesiz ki bir hâkim hüküm verirken delillere bakar ve onlardan hareketle vicdanında oluşan kanaati hüküm olarak ortaya koyar. Bu durumda hâkimi yanıltacak ve adaletsizce hüküm vermesine sebep olacak tarzda deliller ileri sürmek veya delilleri karartmak da büyük bir vebaldir. İnsan belki bu yolla dünyevî bir şey elde edebilir; ancak âhirette cehennemden bir parça ateşi boynuna takmış olur. Nitekim adalet konusunda çok titiz davranan Peygamber Efendimiz'in (s.a.s.), "*Ben ancak bir beşerim. Sizden davalılar bana geldiğinde bazınız delil getirmede diğerinden daha becerikli olabilir. Ben de doğru söylüyor zannıyla onun lehinde hüküm verebilirim. Şu halde sizin ifadenize göre bir kimseye mü'min kardeşinin hakkını alıp verirsem, onu ister alsın isterse bıraksın bu, cehennemden bir parçadır.*" (Buharî, Mezalim 16) sözleriyle bu mevzuda sahabeyi uyarmıştır.

Davalarda adaletle hükmetmede hâkimleri en çok zorda bırakan hususlardan biri de davalı veya davacıların makam, mansıp, mal ve itibar sahibi kimseler olmasıdır. Çünkü bu tür statüler hâkimi baskı altında bırakır. Ama hâkim bunlara da itibar etmemeli, adalet ne ise, onu gerçekleştirmelidir. Bu durumda hâkim kendisinin zarar göreceğini zannedebilir. Ancak şu hususu iyi bilmelidir ki, adaleti gözettiği sürece Allah kendisiyle beraberdir. Aksine adalet kaygısıyla hareket etmediğinde, kendisini Allah'ın terk etmesi tehlikesine maruz bırakır. Nitekim Efendimiz (s.a.s.) bir hadîslerinde "*Bir hâkim adaletten ayrılmadığı sürece Allah kendisiyle beraberdir. Adaletten ayrılır da zulmederse Allah onu yalnız bırakır.*" (Tirmizî, Ahkâm 4) buyurmuştur.

Yargıda adaleti yerine getirmede statülere itibar etmemenin en güzel misâlini de Peygamber Efendimiz'in (s.a.s.) uygulamalarında görüyoruz. Kureyş'ten hırsızlık yapan soylu bir kadına hak ettiği cezanın uygulanmamasını isteyen ailesi, Efendimiz'in çok sevdiği Hz. Üsame'yi (r.a.) aracı göndermişlerdi. Bunun üzerine Peygamberimiz bu aracılığı reddetmiş ve şöyle buyurmuşlardı: "*İsrailoğulları, haksızlık yapmaları yüzünden helâk oldular. Bunlar fakirler üzerinde en şiddetli cezaları tatbik eder, nüfuzlu ve zengin olanları cezadan muaf tutarlardı. Vallahi Muhammed'in kızı Fatıma da aynı işi yapsa elini keserdim.*" (Müslim, Hudud 11) Allah Resûlü'nün (s.a.s.); "*Kızım Fatıma dahi yapsa elini keserdim.*" buyurması, sosyal statüsü yüksek olanlara cezai işlemlerin uygulanmayıp sadece zayıflara uygulanmasını içtimaî çöküşün sebebi olarak görmesindendir.

İslâm'da adalet anlayışı, bir arada yaşamaktan ve insanlar arası ilişkilerden ortaya çıkan insan hakları temeline dayanır. Adalet, bu hakları olması gereken yere koymak, hakkı olanlara vermek demektir. Adaletin zıddı ise zulümdür ve o da bir şeyi yerli yerine koymamak veya uygun olan yerden başka yere koymak anlamlarına gelir.

Müslümanlardaki yargıda adalet hassasiyetinin bir başka örneğini de şu hâdise göstermektedir: Bir defasında Ubey b. Kâ'b (r.a.), hilâfeti döneminde Hz. Ömer (r.a.) aleyhine dava açmıştı. Zeyd b. Sabit hâkimlik görevini yürütüyordu. Hz. Ömer mahkemenin huzuruna gelince Zeyd b. Sabit, halife olması hasebiyle ona hürmet gösterdi, Hz. Ömer ise; "*Bu senin hükümdeki ilk adaletsizliğindir.*" ikazını yaparak davacı Ubey b. Kâ'b'ın yanına oturdu. Ubey'in delili yoktu. Bu durumda "*Yemin davalıya gerekir.*" kuralınca Hz. Ömer'in yemin etmesi gerekiyordu. Hilâfet makamında bulunması hasebiyle Zeyd b. Sabit, Ubey'in bu haktan feragat etmesini istedi. Fakat Hz. Ömer mahkemede hâkimlik yapan Zeyd b. Sabit'e, "Eğer senin nazarında Ömer ile herhangi bir adam müsavi değilse, sen bu göreve lâyık değilsin." diyerek sert bir karşılık verdi. (Şiblî, Bütün Yönleriyle Hz. Ömer ve Devlet İdaresi, 2/93-94).

Adalet yalnızca Müslümanlar arasında görülen davalarda değil, Müslümanlarla gayr-i müslimler arasında görülen davalarda da esastır. Bir kimse gayr-i müslim diye mahkemede hakkı gasp edilemez, karşısındaki Müslüman, makamı, mansıbı, sosyal statüsü ne olursa olsun, farklı muamele göremez, adaletin tesisi esas alınır. Nisa sûresinin 105-112. âyetleri bu konuda Peygamber Efendimiz'e bir uyarıda bulunarak, insanlar arasında Allah'ın bildirdiği şekilde hükmetmesi için kendisine kitabı indirdiğini, kendilerine hıyanet edenleri savunmaması gerektiğini, dünyada onlar savunulsa bile, kıyamet gününde Allah'a karşı onları savunacak kimsenin bulunmayacağını, günah işleyip sonra onu masum birinin üstüne atan kimsenin büyük bir vebal yüklenmiş olacağını bildirmektedir. Müfessirler bu âyetlerin bir hırsızlık hâdisesi hakkında nazil olduğunu söylemişlerdir. Görünüşte Müslüman olan Tu'me b. Übeyrik adında biri, bir Müslüman'ın evinden çaldığı kalkanı bir Yahudi'ye emanet bırakmış, emarelerden hareketle kalkan Yahudi'nin evinde bulunduğunda onun ifadesine binaen adam yakalanmış; fakat yemin ederek hırsızlığı Yahudi üzerine atmış ve buna da akrabalarını şahit göstermiştir. Yemin ve şahit-

İslâm'ın en önemli hususiyetlerinden biri adalet ilkesidir. İnsanın iki cihanda saadetini temin etmeyi gaye edinen İslâm hak ve adalet meselesine çok önem vermiştir. Allah âdildir, adli de bunu gerektirir. Bu sebeple Allah, Kur'ân-ı Kerîm'de hak ve adaletin her alanda gerçekleştirilmesi için çokça tahşidatta bulunmuştur.

ler sebebiyle yanlış bir hüküm verecekken bu âyetler inmiş ve Efendimiz'i mühim bir yanlıştan korumuştur. Bunun üzerine Allah Resulü (s.a.s.) Tu'me'yi suçlu bulup cezalandırılmasına hükmetmiştir. (Bkz.: Elmalı, Tefsir, 3/78-79)

Ayrıca İslâm, Müslümanlardan savaşmadıkları sürece başka din mensuplarına karşı beşerî münasebetlerde adaletli olunmasını da istiyor. Nitekim "*Dininizden ötürü sizinle savaşmayan, sizi yerinizden, yurdunuzdan etmeyen kâfirlere gelince, Allah sizi, onlara iyilik etmeden, adalet ve insaf gözetmeden menetmez. Zîrâ Allah âdil olanları sever.*" (Mümtehine sûresi, 60/8) buyuruyor. Bu âyette açıkça görünen şudur ki, insanlar farklı inançlara sahip olsalar da onlarla münasebet kuran Müslüman, adaletten ayrılmamalıdır.

Adaletle hükmetme sadece Müslümanlar arasında veya Müslümanlarla gayr-i müslimler arasında cereyan eden davalarda değil, gayr-i müslimlerin birbirleriyle olan davalarında dahi mühim bir esastır. Onların din ve inançları farklı olabilir; ancak, sonuçta insandırlar ve onlar bir dava için müracaat ettiklerinde aralarında adaletle hükmetmek icap eder. Nitekim Kur'ân, Peygamber Efendimiz'e hitaben, "*Yahudiler eğer sana gelirlerse aralarında ister hükmet, istersen onlardan yüz çevir, hüküm verme. Şayet aralarında hükmetmek istersen adaletle hükmet.*" (Maide Suresi 5/42) buyurmaktadır. Bu âyet onların aralarında hükmetmeyi Hz. Peygamber'in iradesine havale ediyor; ama eğer hükmetmeyi tercih ederse, mutlaka adaletle hükmetmeyi emrediyor.

Hak ve adaletin tesisi sadece şahsî davalarda değil, aynı zamanda toplumların ihtilaf ve çekişmelerinde de esastır. Kur'ân-ı Kerîm bu mevzuyla ilgili olarak da, "*Eğer mü'minlerden iki topluluk birbirleriyle vuruşursa, onların aralarını bulun. Buna rağmen biri öbürüne saldırırsa, bu saldıran tarafla, Allah'ın emrine dönünceye kadar siz de vuruşun. Döndüğü takdirde aralarını hakkaniyetle düzeltin ve hep âdil olun; çünkü Allah âdil davrananları sever.*" (Hucurat sûresi, 49/9) buyurmaktadır. Bu âyette görüldüğü üzere İslâm içtimaî hayatta sulhü esas alıyor, toplumlar arasında ihtilâf çıktığında onları anlaştırmayı, anlaşmaya yanaşmayan veya anlaşmayı bozup da haksız yere saldırı yapan tarafla savaşmayı Müslümanlara bir görev olarak yüklüyor ve problemleri çözümlerken mutlaka adalet esasına riayet etmelerini emrediyor.

Ticarî Hayatta Adalet

Kur'ân-ı Kerîm'de adaletin gerçekleştirilmesine yönelik en çok tahşidatın yapıldığı yerlerden biri de ticarî hayattır. Zîrâ ticaret, insanların birbirlerine haklarının en çok geçtiği ve içtimaî fesadın en şiddetli biçimde zuhur ettiği alandır. Bunun şâkülü kaydığında içtimaî hayatın düzeni bozulur, toplum da kaosa sürüklenir.

Ticaret, insanların helâl haram hassasiyetini en çok yitirdiği yerlerden biridir. İnsan ticarete kazanmak için girer ve menfaat duygusuyla hareket eder. Bu, hem alan hem de satan için böyledir. Zîrâ herkes kendisi için en ekonomik olanın peşindedir. Eğer kişi tedbirini almazsa, azgınlaşan menfaat duyguları onu haksız kazanç elde etmeye sevk eder. Haksız kazanç elde etmek ise, başkalarına zulmetmektir. Zulüm ve haksızlıkların önlenmesinde kişinin alacağı tedbir, elbette ki öncelikle dinî terbiye ve iman eğitimidir. İnsanı kötülüklere karşı frenleyen, me'hazin kudsiyetidir. Kaynak kutsal olunca emir ve yasaklar insanda derin tesirler bırakır. Bu açıdan ticarî hayatta adaletin ikamesiyle ilgili olan dinî emir ve tavsiyeler de beşer için çok önemlidir.

Allah insanın menfaat zaafını bildiği için bu mevzuda da emirleriyle ona yön veriyor. Ticarî hayatın terazisi adalet mekanizması olduğu için, İslâm ticarette ölçü ve tartıda adaletli davranmayı emrediyor. Kur'ân'ın, "*Ey kavmim ölçüyü tartıyı adaletle tam yapın, insanlara haklarını eksik vermeyin.*"; (Hud sûresi, 11/85) "*Ölçtüğünüz zaman ölçüyü tam tutun ve doğru terazi ile tartın.*"; (İsra sûresi, 17/35) "*Tartıyı adaletle yapın, eksik ölçüp tartmayın.*" (Rahman sûresi, 55/9) âyetleri ticarî hayatta adaleti âmirdir. "*Vay hâline eksik ölçüp tartanların! Onlar ki satın alırken haklarını tam olarak alırlar. Fakat kendileri başkalarına satarken, ölçüp tartarken eksik yapar, hîle karıştırırlar. Sahi onlar, o en mühim günde, yani bütün insanların Rabbülâlemîn'in divanında duracakları günde, diriltilip toplanacaklarını düşünmezler mi?*" (Mutaffifin sûresi, 83/1-6) âyeti ise, tehditkâr ifadeleriyle bu mevzuda adaleti gözetmeyenlerin akıbetlerini haber vermektedir. Peygamberimiz de doğru tüccarların âhirette peygamberlerle beraber olacaklarını haber vermektedir.

Aile İçinde Adalet

İnsan hayatının en önemli alanlarından birisi de aile hayatıdır. Aile toplumun çekirdeğidir. Toplum hayatının ahenkli bir şekilde yürümesi, en başta aile bağlarının sağ-

lam olmasına, aile bağlarının sağlamlığı da, fertleri arasındaki ilişkinin sağlıklı olmasına bağlıdır. Bu da ancak onlar arasında adaletli davranmakla sağlanabilir.

Bir insanın eşinin geçimini temin etmesi, ona ilgi göstermesi, insaf ve hakkaniyet ölçüleri içinde muamelede bulunması, her türlü ihtiyaçlarını gidermesi İslâm'ın insana yüklediği en önemli görevlerdendir. Bu görevleri yerine getirmek, bir hakkı, olması gereken yere koymak anlamına geldiği için adaleti gerçekleştirmek demektir. İnsan bu görevlerini yapmadığı zaman büyük bir zulüm ve adaletsizlik sergilemiş olur. İslâm'ın bu hususla ilgili hassasiyetini şu hâdise ne güzel ifade etmektedir:

Sahabeden Osman b. Maz'un'un (r.a.) hanımı, bir gün Hz. Aişe (r.a.) Vâlidemiz'e uğradı. Kadın genellikle güzel giyinir, ellerine kına yakardı. Hz. Aişe Vâlidemiz onun her zamanki hâlini görmeyince sebebini sordu. O da kocasının dünyayı ve kadınları arzulamadığını söyleyerek ilgisizliğinden şikâyet etti. Aişe Vâlidemiz bu durumu Efendimiz'e (s.a.s.) bildirdi. Nebi (s.a.s.), Osman b. Maz'un'u yanına çağırdı ve *"Ey Osman! Benim Sünnet'imden yüz mü çevirdin?"* diye sordu. Osman: *"Hayır, ya Resûlallah! Benim tek isteğim senin yolundur."* dedi. Efendimiz buyurdu ki: *"O hâlde dikkat et, ben hem uyurum, hem namaz kılarım, bazen oruç tutarım, bazen tutmam. Hanımlarımla da beraber olurum. Allah'a karşı takva sahibi ol ey Osman! Bilesin ki ailenin senin üzerinde hakkı var, misafirinin üzerinde hakkı var, vücudunun senin üzerinde hakkı var. Oruç tut, ama bazen tutma; namaz kıl, uykunu da al!"* (Ebu Dâvud, Salât 317) Efendimiz burada aile içi ilişkilerden bahsederken *"Allah'a karşı takva sahibi ol."* buyurmaktadır. Yani takva, eşle alâkayı ihmal etmekte değil, en güzel şekilde devam ettirmektedir.

Çocuklarla ilişkilerimiz de adaletin tesis edilmesi gereken alanlardan biridir. Öncelikle genel mânâda çocukların ihtiyaçlarını gidermek, onları terbiye etmek gibi vazifeleri yerine getirmek adaletin bir gereğidir. Ayrıca daha özel anlamda erkek ve kız çocuklarına fıtratlarına uygun muamelede bulunmak veya yaşlarını dikkate almak da adaletin muktezasıdır. Zîrâ insan bu gibi hususları dikkate aldığında bir hakkı yerine koymuş, adaleti gerçekleştirmiş olur. Peygamber Efendimiz (s.a.s.) çocuklara hediye verirken dahi müsavi davranmayı emreder. (Bkz.: Müttakî, Kenzü'l-ummâl, 16/444) Ancak bu eşitlik emri, onların cinsiyet ve yaş farklılıklarını göz önüne almadan hepsine aynı muamelenin yapılmasını istemek anlamında değildir. Aksine her birine uygun olan muameleyi istemektir. Hikmete uygun olan da budur. Eğer bu ayrımlara dikkat edilmezse, onların ruh dünyalarında ciddi yaralar meydana getirir.

Anne-babalar çocuklarına karşı farklı hisler taşısa da, İslâm onlara karşı muamelelerde adaletli davranmayı emreder. Bu, onlar arasında bir husumetin meydana gelmemesi, akrabalık bağlarının zayıflamaması açısından önemlidir. Çocuklar arasında meydana gelen husûmet ve düşmanlık ise, toplum düzeninin sarsılmasına sebep olur. Bu konuda Allah Resûlü'nün (s.a.s.) yine bizler için güzel bir örnek olacak tavrını görüyoruz. Numan b. Beşir (r.a.) isimli genç sahabîye babası malının bir kısmını hibe olarak verip de diğer çocuklarını mahrum ettiğinden annesi bu duruma rıza göstermemiş ve meseleyi sormaları için onları Peygamber Efendimiz'e göndermiştir. Efendimiz (s.a.s.) malından diğer çocuklarına da hibe edip etmediğini sormuş, onlara vermediğini öğrenince de "*Allah'tan korkun ve çocuklarınızın arasında adaletli olun.*" (Müslim, Vesaya 13) buyurmuştur.

Aile içinde anne-babaların da hakları vardır. Özellikle yaşlandıklarında bakılması, ihtiyaçlarının giderilmesi, saygı gösterilmesi, ziyaret edilmesi onların çocukları üzerindeki haklarıdır. Bu hakları yerine getirmek de, onlara karşı adaleti gerçekleştirmek anlamına gelir. Onlara karşı vazifelerdeki ihmal ve kusurlar ise zulüm olur.

Bunun dışında bir kimse ölüm, kayıp, boşanma gibi herhangi bir sebeple ailesini yitirmiş yakın akraba çocuklarına bakmakla yükümlü olabilir, onların mallarını yönetme vazifesini üstlenebilir. İşte bu mevzuya da temas eden Kur'ân, bir kimsenin kendi çocukları dışında bakmakla yükümlü olduğu zayıf ve yetim akraba çocuklarının mallarının sevk ve idaresiyle ilgili olarak da adaletli davranılmasını emretmiştir. (Nisa sûresi, 4/127) Ayrıca evlerde hizmet eden köle ve hizmetçilere adaletli olmak da İslâm'ın ehemmiyet verdiği bir husustur. Bu çerçevede Peygamber Efendimiz (s.a.s.) köle ve hizmetçilere yediğimizden yedirmeyi, giydiğimizden giydirmeyi, onlara takat getiremeyecekleri yükler yüklememeyi ve onları dövmemeyi bir esas olarak vaz etmiştir. (bkz. Buharî, Rık 15)

Sonuç

Netice olarak İslâm'ın en önemli hususiyetlerinden biri adalet ilkesidir. İnsanın iki cihanda saadetini temin etmeyi gaye edinen İslâm hak ve adalet meselesine çok önem vermiştir. Allah âdildir, adli de bunu gerektirir. Bu sebeple Allah, Kur'ân-ı Kerîm'de hak ve adaletin her alanda gerçekleştirilmesi için çokça tahşidatta bulunmuştur. Bu çerçevede hangi seviyede olursa olsun bir yöneticinin yönettiği müessesede, bir hâkimin baktığı davada, bir şahidin şahitlik yaptığı konuda, bir aile reisinin aile içi münasebetlerde, bir tâcirin ticarî hayatta ve bir mü'minin insanlarla ilişkilerinde hakkı gözetmesini, adaleti ikame etmesini emretmiştir. Bunun da ötesinde Allah (cc), mü'minlerin adalet hassasiyetine sahip, adalet timsali kimseler olmasını istemiştir.

* mmert@yeniumit.com.tr
Hitit Üniv. İlahiyat Fak. Öğrt. Üyesi

Dr. M. Selim ARIK *

Nisan / Mayıs / Haziran - 2009 / 84

Gerçek dostluk ve kardeşlik, dost ve kardeşlerin dünyevî durumlarının parlak olmadığı günlerde dahi, onlarla münasebetini devam ettirdiği nispette belli olur. Kötü günlerde ve tehlike anında dostlarının yanında bulunmayan birinin, dostlukla alâkası yoktur.

HADİSLER IŞIĞINDA

ÂHİRET BOYUTLU DOSTLUK

Dost, "sevilen kimse, sevgili, halîl" mânâsında Farsça bir kelimedir. Sadakât ve dostluk gösteren, refakât eden kimseye de "arkadaş" denir. Dolayısıyla halîliyet, içten samimi bir dostluk, birbirine karşılıklı sadâkat gösterme ve kardeşliktir. "Hullet, içten samimi bir dostluk; hıllet ise, bir musâdaka ve kardeşliktir. Hulleti, bir şeyin eczâsı içine nüfuz ederek onun mâhiyetini değiştirme, içten ve dıştan onu kuşatarak başkalaştırıp ikinci bir tabiata ulaştırma şeklinde de yorumlamışlardır. Her zaman itminan ufuklu yaşayan Hazreti İbrahim, ruhundaki hullet özüne Cenâb-ı Hak'tan fevkalâde tecellîler sayesinde, değişik istihâleler geçirerek duyguları, düşünceleri, himmeti, gayreti, sözü ve sohbetiyle kemâlâtının ufkuna erişmiş ve zamanla da farklı bir tabiatın sesi-soluğu hâline gelmiştir. Öyle ki, artık o oturup kalkıp her yerde Hakk'ı ilân etmekte, Hak da ona "Halîlim" demektedir."[1] Demek ki halîl, sevgisi kalbe hiçbir boşluk kalmayacak şekilde nüfuz etmiş, sırlı işlerine vâkıf olmuş dost demektir. "Dostluk" anlamındaki "Hıllet", muhabbetle ve ihlâsla ihtiyacını Allah'a arz eden ve her hâlinde Allah'ı tefekkür eden kişiler için kullanıldığından, Hz. İbrahim'e (as) "Halîlullah" denilmiştir. Cenâb-ı Hak her peygamberi farklı bir hususiyetle mümtaz kılmış ve bu imtiyazla nazara vermiştir. Meselâ Hz. Âdem bir safiyy, Nuh Nebî ise bir neciyy,

Hz. İbrahim hulletle mümtaz bir halîl, Hz. Musa apaçık bir kelîm, Hz. İsa ise ruh ile serfiraz bir rûhullahtır. Bu yüce evsâf yanında Peygamberimiz'e takdir buyrulan pâye ise "Habîbullah" unvanı olmuştur. "Habîbullah" Allah'ın sevdiği, sevgili kul (Bkz. Tirmizî, Menâkıb 1) mânâsında Peygamberimiz için kullanılır. Dolayısıyla Cenâb-ı Hakk'ı bu çerçevede ve O'nun ululuğuna yakışır şekilde sevmek, O'na âşık olmak ve o uğurda her zaman iştiyakla soluklanmak, ancak Efendimiz'e (s.a.s.) ait bir vasıftır.

Hz. İbrahim'in Sadakati ve Allah'ın O'nu Dost edinmesi

Kur'ân-ı Kerîm'de Cenab-ı Hak وَاتَّخَذَ اللّٰهُ إِبْرَاهِيمَ خَلِيلاً "Allah, İbrahim'i (as) halîl (dost) edinmiştir." (Nisa sûresi, 4/125) âyetiyle, Hz. İbrahim'in, Kendi katındaki yerini ve mevkiini açıkça bildirmektedir. Câbir b. Abdullah (r.a.) Hz. İbrahim'in bu mânevî rütbe ve dereceye (yakınlığa) ulaşmasının en önemli sebeplerini izah ederken Hz. İbrahim'in insanlara yemek yedirmesi, ikram etmesi, selâmı, sulhü yayması ve insanlar uyurken gece ibadetine devam etmesi şeklindeki faziletlerini belirtmektedir.[2] Nitekim Allah Tealâ, Hz. İbrahim'i (as) birtakım kelimelerle (emir ve yasaklarla) imtihan etmiş, o da onları tamamlamış, imtihanı kazanmış ve insanlara önder olmuştur. (Bkz.: Bakara sûresi, 2/124) Şu hâlde Allah'ın Hz. İbrahim'î halîl (dost) edinmesi, ona dostluğu lutfetmesi Rabbanî sırlara mazhar kılmış olmasından da kaynaklanmaktadır. Zîrâ Hz. İbrahim, toplumu tevhide davet etmiş, putlara, yıldızlara, Güneş ve Ay'a tapmayı yasaklamış Tağut'a karşı gelmiş, Allah uğrunda ateşe atılmaktan, oğlunu kurban etmekten, malını misafirlere feda etmekten çekinmemiş ve ilâhî ahlâk ile ahlâklanmıştır. Böylece Hz. İbrahim ve nesli insanî değerleri zirvede temsil eden kimseler olarak temsil edilmiştir. Bu itibarla, hullet kahramanı sayılan Hz. İbrahim, kendinden sonra gelenlere bu hususiyetiyle hem bir örnek, hem kendisine uyulan (muktedâ-bih), hem de gönülleri belli noktada toplayabilen câmi bir zâttır. Bir diğer mânâda halîl, dostunun esrar atmosferine giren ve onun muhabbetini kalbinin bütün derinliklerinde hisseden tam bir enîs ve vefalı bir dost demektir. Hiç kuşkusuz bu ölçüde bir dostluk ve sadâkat çok az insana nasip olmuştur. İşte Hz. İbrahim, "Halîlü'r-Rahmân" unvanını, sadâkatinden, vefasından, emre itaatteki inceliği kavrama hassasiyetinden, her platformda gürül gürül hakka daveti ve tevhidi haykırmasından, kalbinin yanında aklını, mantığını, muhakemesini kullanmasından, başına gelen onca musibetleri tevekkül ve teslimiyet ile karşılamasından almaktadır. Zîrâ onun, gülerek Nemrud'un ateşine yürümesi; gezintiye çıkıyor gibi yurdundan-yuvasından ayrılıp hicret etmesi ayrı bir halîliyettir. Efendimiz'in (s.a.s.) hicret esnasında Mekke'ye bakıp *"Senden çıkarmasalardı çıkmazdım."* (Tirmizî, Menâkıb 69) buyurması, hicrette bir buruklukla beraber teslimiyetin de bulunduğunu gösterir. Rabbi emrettiği için sevgili eşi Hacer Vâlidemiz'i ve kalbinin bir parçası olan evlâdı Hz. İsmail'i ıssız bir vadiye bırakması, hattâ arkasına dahi bakmadan çekip gitmesi, yine biricik evlâdıyla Hakk'ın emrine teslimiyet ve boyun eğmesi, varını yoğunu kimseyi ayırmadan herkese infakı, hâsılı, ilâhî ahlâkla tam ahlâklanıp ve arkadan gelenler arasında da dualarla yâd edilmesi bakımından "hullet"in en parlak simasıdır. Aslında o, son Peygamber Hz. Muhammed'in (aleyhisselâm) münevver bir çekirdeği olması açısından farklı bir konumu hâizdi ve ona göre de mükemmel bir duruşu vardı. Rabbi ona, *"Can u gönülden Hakk'a teslim ol (veya özünü Allah'a teslim et.)"* deyince o da hemen *"Ben Rabbü'l-âlemîn'e teslim oldum."* deyivermişti. (Bakara sûresi, 2/131) Hullet mesleğinde yol alan her ârif, varlığa Hz. İbrahim ufkundan bakar. "Böyle bir ârifin, bakış ve duyuşlarında sıfât-ı sübhâniye tecellîleri parlar ve nazarı da rahmânî olur. O, herkese ve her şeye karşı sımsıcaktır. Her nesneyi âdeta kendinden bir parça bilir, onu şefkatle okşar, herkesi bağrına basar, bir kardeş gibi koklar; âlemin niyet, düşünce, kanaat ve yorumlarıyla alâkalı mülâhazalarını, gizli-açık her şeyi bilen Allah'a bırakır."[3] Böyle bir Allah dostu olan Hz. İbrahim'in milletine tâbi olanlar da elbette o dostluktan hissedar olmalıdır.

Mü'minler arasındaki karşılıklı dostluk, kardeşlik ve uhuvvet ölçüleri Kur'ânî, ve Peygamberî bir üslûp ölçüsü içinde devam etmelidir. Bu da millet-i İbrahim yolunu takip etmenin her asırdaki bir tezahürüdür. Zîrâ Müslüman'ın yolu halîliye, hedefi de hıllet olmalıdır.

Hz. Ebu Bekir'in Sadakati ve Efendimiz Tarafından Dost Edinilmesi

Hz. Ebu Bekir'e "sıddîk" unvanının verilmesi, öncelikle Peygamberimiz'in nübüvvetini ilk duyunca, tereddütsüz tasdik etmesi ve Hz. Peygamber'den hiç ayrılmaması, dostluğunun ailece devam etmesindendir. "Sıdkın en aşağı mertebesi, şahsın iç-dış, gizli-açık her hâlinin aynı çizgide cereyan etmesidir. Bundan sonra duygu, düşünce, tasavvur ve niyetlerde sâdık olma derecesi gelir. Bu itibarla sâdıklar, söz ve davranışlarında doğruluktan ayrılmayan kahra-

manlar; sıddîklar da, hayâl, tasavvur, duygu, düşünce, hattâ mimiklerine kadar her hâl ve tavırları itibarıyla doğruluğa kilitlenmiş hak erleri babayiğitlerdir."[4] Kur'ân-ı Kerîm'deki *"Hani onlar mağaradaydılar; arkadaşına 'tasalanma, Allah bizimle beraberdir.' diyordu."* (Tevbe sûresi, 9/40) şeklindeki âyetin, Hz. Ebu Bekir'e işaret ettiği nakledilir. Nitekim hicret esnasında Sevr mağarasındaki üç günlük sıkıntılı bekleme esnasında Allah Resûlü (s.a.s.), arkadaşı=yâr-ı gâr (mağaradaki can yoldaşı) Hz. Ebu Bekir'e hitaben bu sözü söylediği Kur'ân-ı Kerîm'de işareten anlatılmaktadır. Hicrette Peygamberimiz'den ayrılmayan Hz. Ebu Bekir, kızı Aişe'yi de sevdiği bu dostuna vermiştir. Hz. Peygamber bir defasında *"Sohbetiyle olsun, malıyla olsun, bana en ziyade ikramda bulunan Ebu Bekir'dir. Eğer, ben Rabbimden başkasını halîl (dost) tutacak olsaydım, mutlaka Ebu Bekir'i halîl edinirdim. Fakat Allah beni kendisine halîl kıldı. Ancak Ebu Bekir'le aramızda İslâm kardeşliği ve muhabbeti vardır."* (Tirmizî, Menâkıb 15) buyurarak, Hz. Ebu Bekir'in kardeş olarak Hz. Peygamber'in (s.a.s.) yanında samimi dost olduğunu belirtmiştir. Dolayısıyla burada halîliyet Allah tarafından doldurulduğundan ancak onun karşılığı kardeşlik olabilir anlamında veciz bir işaret vardır. Tebük seferi sırasında en fazla infak eden Hz. Ömer, malının yarısını verirken, Hz. Ebu Bekir ise malının tamamını bağışlamıştı.

Bir defasında Peygamberimiz ashabına hitaben; "Bugün kim oruçludur?" diye sormuş, Hz. Ebu Bekir; "Ben Ya Resûlallah!" demiştir. Arkasından; "Bugün kim bir fakiri doyurdu?" diye sorunca, Hz. Ebu Bekir yine; "Ben Ya Resûlallah!" cevabını vermiştir. Peygamberimiz; "Bugün kim hasta ziyareti yaptı?" diye tekrarlayınca, Hz. Ebu Bekir yine; "Ben Ya Resûlallah!" demiş, Peygamberimiz; "Bugün kim bir cenazeye katıldı? diye sorunca da, cemaatten yine Hz. Ebu Bekir; "Ben Ya Resûlallah!" diyebilmiştir. Bunun üzerine Allah Resûlü; "Kim bu güzel hasletleri kendinde toplarsa cennete girer."[5] buyurarak, Hz. Ebu Bekir'in faziletini, diğer ashaptan farkını, dolayısıyla dostluk ve kardeşlik unvanını kazanmasındaki en önemli özelliğini haber vermişlerdir. Yine Peygamberimiz'in Miraç yolculuğuna müşrikler itiraz etmelerine karşı Hz. Ebu Bekir'in hiç tereddüt etmeden gösterdiği teslimiyeti de "sıddîk" unvanın haklılığını gösterir. Elbette ki sadakat ve dostluk açısından Hz. Ali (r.a.) de unutulmaz. Bu sahada onun da yeri ayrıdır. Zîrâ o hicret esnasında Efendimiz'in (s.a.s.) evini kuşatan müşriklere karşı ölüm riskini göze alan ve O'nun yatağına tereddütsüzce yatan 22 yaşında bir delikanlıydı. Bu sadakatten dolayı o da Hz. Peygamber'e damat olmuş ve Peygamberimiz'in muâhât (kardeşlik edinme) esnasında söylediği, *"Sen benim dünya ve âhiret kardeşimsin."* (Tirmizi, Menakıb 21) tebşiratına ve müjdesine nail olmuştur. Görüldüğü gibi dostluk ve kardeşliğin temelinde samimiyet, ihlâs ve teslimiyet vardır.

Dostluğun Kazandırdıkları

İnsanlar dünyada birbirlerinin arkadaşı, dostu ve sırdaşı olabilirler. Ancak bu dostlukların nerede başlayıp nerede bittiği ve neticesinin nasıl olduğuna bakılmalıdır. Nitekim Allah için yapılan samimi dostluklar devam ederken, menfaat için olan dostluklar daha dünyada bitmektedir. Peygamberimiz; *"Allah'ın bazı kulları vardır ki; peygamberler ve şehitler onlara gıpta ederler."* buyurunca, sahabe-i kiram, *"Onlar kimlerdir ya Rasûlallah?"* diye sormuşlar, Hz. Peygamber de: *"Onlar bir menfaat ve mevki gözetmeden, sadece Allah için birbirlerini sevenlerdir. Bunların yüzü nurludur ve nurdan yapılmış minberler üzerine otururlar. İnsanlar (Allah'ın azabından) korktuğu zaman onlar korkmaz, üzüldüğü zaman da üzülmezler."* (Ebu Davud, Büyû 78) şeklinde haber vermişlerdir. Fakat dünyevî menfaatten dolayı sevmeler çoğu kere geçici ve sönücü olduğundan bu dostluklar da geçici olmaktadır. Oysa Allah için sevmek ve dost olmak hiçbir zaman menfaate bağlı olamaz ve kalamaz. Kur'ân-ı Kerîm'deki الأَخِلاَّءُ يَوْمَئِذٍ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ إِلاَّ الْمُتَّقِينَ *"O gün müttakiler (takva sahibi) dışında, dostlar birbirine düşman olurlar."* (Zuhruf sûresi, 43/67) âyeti, dünyada hakiki ve samimi dostluğun dışındaki arkadaşlığın kıyamette düşmanlığa dönüşeceğini sarahaten bildirmektedir. Dolayısıyla Allah için olmayan menfaat dostlukları kıyamette düşmanlığa dönüşebilecektir. Fakat dünyada iki kişi Allah için birbirini samimi severse, bunların öldükten sonra biri doğuda diğeri batıda (araları çok uzak) olsa da Allah Tealâ kıyamet günü ikisini bir araya getirip 'Bunlar, birbirini benim için seviyordu.' diyeceği"[6] rivayet edilmektedir. Yine kıyamet günü Allah'ın zıllında (gölgesinde) himaye edeceği insanlardan biri de "birbirini Allah için seven insanlar" (Bkz.: Buhari, Ezan 36) şeklindeki rivayet de Allah için birbirini sevenlerin mükâfatını haber vermektedir. Şu hâlde muhabbetin kaynağı "Allah rızası" olması ve kişinin Allah'ın sevgisine mazhar olabilmesi için öncelikle yaptıklarını içten, samimi, ihlâslı ve severek yapması gerektiği anlaşılmaktadır. Nitekim günümüzde çok samimi dostların küçük bir menfaatten dolayı birbirlerine rahatlıkla darılabildiği görülmektedir. Dolayısıyla sevilmek için, önce sevmek şattır. Sevmenin gereği de inanç, itaat, saygı, ihsan ve cömertliktir. Bir kimsenin çoluk-çocuğunu, malını, ticaretini ve hayatını sevmesi fıtrî ve tabiîdir. Sevdiği bu şeylerin hepsinin Allah'ın olduğunu ve kendisine Allah'ın bir ihsanı bulunduğunu ve bütün bunların fâniliğini, Allah'ın bâkiliğini düşünürse o takdirde insan, Allah'ı daha fazla

sevmeye başlar. Kısaca kişi, kendisi için istediği ve sevdiği bir şeyi, başkaları için de içten arzu edebilirse hakiki dost ve arkadaş olur. Rivayet edilir ki, iki dost mü'minden birisi vefat edip cennetle müjdelenir. Ve dostunu hatırlayarak "Ey Allah'ım! şüphesiz filanca benim dostumdur. Bana, Sana ve Resûlüne itaati, hayrı emreder, kötülükten men eder, benim hiç şüphesiz Sana kavuşacağımı haber verirdi. Ey Allah'ım! Benden sonra onu sapıklığa düşürme ki, bana gösterdiğin nimeti ona da gösteresin. Benden hoşnut olduğun gibi ondan da hoşnut olasın." der. Sonra diğeri de ölür ve ruhları bir araya gelir de "Her biriniz kardeşi hakkında söyleyeceğini söylesin." denir. O ikisi birbirinden razı olduğunu haber verince Cenab-ı Hak ikisi için: "Ne güzel kardeş, ne güzel arkadaş, ne güzel dost" buyurur. Fakat iki dost kâfirden biri öldüğü zaman ve yerinin ateş olduğu haber verildiğinde ise, dünyadaki dostunu hatırlayarak "Ey Allah'ım! Benim dostum olan falanca bana, Sana ve Resûlüne isyanı, kötülüğü emreder, hayırdan meneder, Sana kavuşmayacağımı bana söylerdi. Ey Allah'ım! Benden sonra onu hidayete erdirme ki, bana gösterdiğin cezanın bir mislini de ona gösteresin" der. Cenab-ı Hak da onlardan her biri için "Ne kötü kardeş, ne kötü arkadaş, ne kötü dost" buyurur. Bunun üzerine onlar birbirine lânet etmeye başlarlar.[7] Demek ki dünyadaki dostluk ve arkadaşlık âhirette de devam edecektir. O hâlde dünyada iyi dost ve arkadaş edinme, âhirette mutluluk, zıttı ise azap demektedir. "Evet, sırr-ı ihlâs ile samimî tesanüd ve ittihad, hadsiz menfaate medar olduğu gibi, korkulara, hattâ ölüme karşı en mühim bir siper, bir nokta-i istinaddır. Çünkü ölüm gelse, bir ruhu alır. Sırr-ı uhuvvet-i hakikiye ile, rızâ-yı İlâhî yolunda, âhirete müteallik işlerde kardeşleri adedince ruhları olduğundan, biri ölse, "Diğer ruhlarım sağlam kalsınlar. Zîrâ o ruhlar her vakit sevapları bana kazandırmakla mânevî bir hayatı idame ettiklerinden, ben ölmüyorum." diyerek, ölümü gülerek karşılar. Ve "O ruhlar vasıtasıyla sevap cihetinde yaşıyorum, yalnız günah cihetinde ölüyorum." der, rahatla yatar."[8]

Enes b. Malik (r.a.): *"Cennet ehli Cennet'e girip, ayrılmış yerlerine (köşklerine) oturduklarında, (dünyadaki samimi) din kardeşlerini özlediklerinden dolayı birbirlerini görmek ister. Bu düşünce esnasında birinin serîri (koltuk) diğerinin serîrine, diğerinin serîri öbürünün yanına (anında) gider. Onlar buluşunca her ikisi de köşklerine yaslanarak, sohbete ve dünyada aralarında olan şeyleri karşılıklı konuşmaya başlarlar. Birisi şöyle der: Ey Kardeşim! Hatırlar mısın biz dünyada falan mecliste sohbet yerinde veya camide hâlisane Allah'a dua etmiştik (Kur'ân okumuştuk, nasihat dinlemiştik), işte Allah da bizi (orada) bağışladı."*[9] diyerek, samimi arkadaş ve dostluğun âhiretteki beraberliğini anlatmaktadır. Şu hâlde dünyadaki iyi dostluklar âhirette de mutluluğun devamı demektir.

Sonuç

Kur'ân'da, Allah sevgisine mazhar olmada en önemli unsurun Peygamber sevgisi ve O'nun yolunu takip olduğu belirtilir. (Bkz. Âl-i İmran Sûresi, 3/31) Bunun için dost ve arkadaş olarak öncelikle Peygamber Efendimiz'in (s.a.s.) ahlâkı, dolayısıyla Kur'ân ahlâkı seçilmeli ve O'nun yolundan ayrılınmamalıdır. Zîrâ Kur'ân-ı Kerîm'de günahkârların ve kötü arkadaş edinenlerin nedameti: *"O gün (dünyada iken) haktan sapmış kişi ellerini ısırarak şöyle diyecek: "Keşke Peygamberle birlikte aynı yolda olsaydım. Eyvah! Keşke falancayı kendime dost edinmeseydim."* (Furkan sûresi, 25/27-28) şeklinde feryad edeceği haber verilmektedir. Peygamberimiz ise الرَّجُلُ عَلٰى دِينِ خَلِيلِهِ فَلْيَنْظُرْ أَحَدُكُمْ مَنْ يُخَالِلُ *"Kişi dostunun dini (ahlâkı, yolu) üzeredir. Öyle ise sizden biriniz kiminle dost olduğuna iyi baksın."* (Tirmizî, Zühd 45) şeklinde ikaz ederek, dost ve arkadaş seçimindeki hassasiyet ve önemi veciz bir uslûpla anlatmışlardır.

Netice itibariyle kişi, hayat tarzını, arkadaşını ve dostunu seçerken çok dikkatli olmalıdır ki, hem dünyası hem de âhireti harap olmasın, dostluğu düşmanlığa dönüşmesin. Şu hâlde mü'minler arasındaki karşılıklı dostluk (musâdaka), kardeşlik ve uhuvvet ölçüleri Kur'ânî, ve Peygamberî bir üslûp ölçüsü içinde devam etmelidir. Bu da millet-i İbrahim yolunu takip etmenin her asırdaki bir tezahürüdür. Zîrâ Müslüman'ın yolu halîliye, hedefi de hılłet olmalıdır. Hıllet ise, en yakın dost, en fedâkâr arkadaş, en güzel takdir edici yoldaş ve en civanmert kardeş demektir. Bu hılletin en önemli düsturu da samimi ve içten davranmadır ki, bu davranışa ihlâs denir. Fakat samimi ihlâsı yakalayamayan ve göründüğü gibi olamayan kişiler, hem dünyevî hem de uhrevî dostluğu neticede kaybeder. Bu kaybın maddî ve mânevî sonu ise yüksek bir kuleden derin bir çukura düşen ve iflâh olmayan kişinin akıbetine benzer. Bu akıbet, insan için ne korkunç bir hüsrandır! Oysa hakiki dostluk, samimiyet ve fedakârlık demektir. Bu da hak yolda gösterilen beraberlik, teslimiyet ve mutluluktur.

* Bursa Merkez Vaizi
msarik@yeniumit.com.tr

Dipnotlar

1. M. Fethullah Gülen, *Kalbin Zümrüt Tepeleri*, 3/302.
2. Bkz. Kurtubî, *el-Câmi li-ahkâmi'l-Kur'ân*, 5/401,
3. M. Fethullah Gülen, *a.g.e.*, 3/309.
4. M. Fethullah Gülen *a.g.e.*, 1/125.
5. *İbn Hıbban*'dan nakille Dimyâtî, *el-Metcerü'r-Râbih*, s. 121.
6. Suyuti, *el-Fethu'l-Kebir*, 3/41.
7. Kurtubi, *el-Cami li-ahkâmi'l-Kur'ân*, 16/109.
8. Yirmi Birinci Lem'a, Lem'alar, Şahdamar Yay. İst, 2003, s. 202
9. Suyuti, *El-Fethu'l-Kebir*, 1/79.

Bilal ÜNSAL *

Nisan / Mayıs / Haziran - 2009 / 84

DÜNDEN BUGÜNE

HÂFIZLIK VE KUR'ÂN EĞİTİMİ

Arapçada "korumak, ezberlemek" mânâsındaki hıfz kökünden türemiş bir sıfat olan hâfız sözlükte, "koruyan, ezberleyen" anlamına gelir. Toplumda kullanılan yaygın mânâda ise; hâfız, Kur'ân-ı Kerîm'i baştan sona ezberlemiş kimseler için kullanılan isimdir. Önceleri hâfızlara "Kurrâ" ve "Hâdimül-Kur'ân" da denilirdi (Önkal, 2000, 40; Canan, 2004,51).

İslâm'ın doğuşundan günümüze kadar hâfızlık çok özel bir eğitim faaliyeti olarak algılanmış, ona atfedilen değerlere istinaden pek çok kişinin hayallerini süslemiştir. Hâfızlığa bu denli önem verilmesinin sebeplerinin başında, Hz. Peygamber'in (sallallahu aleyhi ve sellem) uygulamaları, emir ve tavsiyeleri gelmektedir. Bu konuda Allah Resûlü'nün (s.a.s.): *"Sizin en hayırlınız Kur'ân'ı öğrenen ve öğretenidir."* (Buhari, Fedailü'l-Kur'ân 21; Tirmizî, Fedailü'l-Kur'ân 15) *"İçinde Kur'ân'dan hiçbir şey bulunmayan kişi harap ev gibidir."* (Tirmizî, Fedailü'l-Kur'ân 18) gibi hadîs-i şerîfleri zikredilebilir. Ayrıca Kur'ân'ın sahip olduğu özellikler ve namazlar-

daki Kur'ân okuma mecburiyeti de Kur'ân'ın ezberlenmesi hususunda önemli bir rol oynamıştır.

Kur'ân, ümmî (okuma ve yazma bilmeyen) bir peygambere gelmişti. (Bkz. Cuma sûresi, 62/2) Yazı bilmeyen bir peygamberin vahyi koruması ancak ezberleme yolu ile olabilirdi. Bu sebeple Cebrail (as) Hz. Peygamber'e (s.a.s.) ilk Kur'ân eğitimini ezberleme yani hıfz yolu ile öğretti.

Bu şekilde Kur'ân'ı ilk ezberleyen ve hâfızların piri Peygamber Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem) olduğu gibi, şüphesiz Kur'ân'la ilgili her konuda da Müslümanların müracaat kaynağı yine Allah Resûlü (s.a.s.) idi. O, Allah'ın (cc) emrettiği şekilde[1] gece gündüz ibadetlerde ve her vesile ile yavaş yavaş, tertil üzere Kur'ân'ı okuyor ve ashabına da okutuyor ve öğretiyordu. Her sene Ramazan ayında da Hz. peygamber (s.a.s.) o ana kadar nazil olan âyetleri Cebrail'e (as) okuyor, arz ediyordu. Vefatından önceki son Ramazan ayında ise, Hz. Peygamber (s.a.s.) Cebrail'e (as) Kur'ân'ı iki kere okumuş, hattâ "arza-i ahîre" denilen bu okuma, karşılıklı olmuştu. (İbn Sa'd, 2/194)

Bu şekilde başlayan Kur'ân'ın ezberlenmesi işi zaman içerisinde yaygınlaşmıştır. Bunu bizzat Hz. Peygamber'in (s.a.s.) teşviki, namazlarda Kur'ân tilâvetinin farz oluşu, İslâmî hükümlerin ana kaynağının Kur'ân oluşu ve Kur'ân okumaya âyet ve hadîslerdeki özendirme ve vaat edilen mükâfatlar insanların gelen vahiyleri ezberlemelerini sağlamıştır. Bütün bunlarla birlikte geneli ümmî olan ve öğrenmenin en yaygın yolunu ezberleme olarak kullanan, bütün kültürlerini öteden beri sözlü rivayetlerle sürdüregelmiş bir toplumun Kur'ân'ı da ezber yolu ile öğrenmeleri kaçınılmazdı.

Peygamber Efendimiz, her yıl ramazan ayında Cebrail (as) ile nazil olan Kur'ân'ı mukabele ediyordu. Bu aynı zamanda Kur'ân'ın muhafazası adına bir testti. Ayrıca Kur'ân sadece ezber değil, kitabet ile de muhafaza edilmiştir. Efendimiz'in 40'tan fazla vahiy kâtibi vardı. Böylece Kur'ân'ın ezberlenmesi (hâfızlık), bir eğitim faaliyeti olarak ortaya çıktı. Bu eğitim faaliyetinin ilk öğretmeni Cebrail (as), sonra Peygamber Efendimiz (s.a.s.) ve daha sonra diğer Müslümanlar; ilk eğitim yeri Hira Mağarası, sonra Efendimiz'in evi, daha sonra Hz. Erkam'ın (r.a.) evi ve daha sonraları ise Mescid-i Nebevî ve diğer mescitler, evler ve tedrisatın yapılabildiği her yerdir.

İslâm'ın İlk Yıllarında Hâfızlık Eğitimi

Bu şekilde başlayan Kur'ân ve hâfızlık eğitimi her geçen gün biraz daha önem kazandı. İlk önce Cebrail (as) ile Hz. Peygamber (s.a.s.) arasında bizim idrak ve anlayış sınırlarımızı aşkın başlayan bu ilâhî eğitim; "Kitabı (Kur'ân'ı) ve hikmeti (ondaki hükümleri) öğretmek"tir (Bakara sûresi, 2/129) emrine muhatap olan Peygamber Efendimiz'in tebliğinin önünde giden temsili ile süratle intişar etmiş ve zaman içerisinde müesseseleşmiştir.

Önceleri bu eğitim için evini kullanan Hz. Peygamber (s.a.s.), daha sonra Safa Tepesi'nin eteklerinde bulunan Hz. Erkam'ın (r.a.) evinde bu eğitimi devam ettirmiştir. Allah Resûlü (sallallahu aleyhi ve sellem) burada hem çevreden kendisini dinlemek isteyenlere hem de Müslümanlara Kur'ân okuyup öğretiyordu.

Akabe biatlarında Müslüman olan Medinelilerin Hz. Peygamber'den (s.a.s.) Kur'ân öğreticisi istemesi ve Peygamberimiz'in (s.a.s.) de oraya Mus'ab b. Umeyr'i (r.a.) öğretmen olarak göndermesi ile (İbn Hişam, 1/434) konu farklı bir boyut kazandı. Böylece bu eğitim Mekke dışına taşınmış oldu.

Hz. Peygamber'in (s.a.s.) Medine'ye hicretinden sonra inşa edilen Mescid-i Nebevî'nin yanına yapılan Suffa, İslâm tarihin ilk kudsî medresesidir. Burada ailesi olmayan ve maişet telâşı olmayan kimseler kalıyor, bunların her türlü ihtiyaçları Müslümanlar tarafından karşılanıyordu. Burada kalanlar özel bir eğitim ve öğretime tâbi tutuluyorlardı. Fakat Suffa, sadece fakir ve aciz kimselerin sığındığı bir yer değildi. Aksine burası Kur'ân'ın hıfz edilip, ahkâmının öğrenildiği bir medrese idi. (Elmalılı, 2/940–941) Burada Hz. Peygamber (s.a.s.) bizzat kendisi ders veriyor, Kur'ân âyetlerini ve İslâmî hükümleri bu insanlara öğretiyordu. (Şengül, s. 129)

Bu eğitim merkezinde sadece yatılı kalanlar ders görmüyor, dışardan gelen misafirler ve vakti müsait olan her Müslüman gelip ders alabiliyordu. Bu mânâda kadınların da bu ders halkalarında bulunduğu hattâ kadınlara ait Suffa'nın olduğu da söylenmektedir. Burada kalanların sayısında bir netlik yoktur. Değişik rivayetlerde otuz ila dokuz yüz kişiden bahsedilir. (Gözütok, s. 141)

Medine'de Mescidden ve Suffa'dan başka eğitim merkezleri de vardı. Ayrıca Medine'de dokuz tane mescidin de bu mânâda eğitim merkezi olarak kullanıldığı bildirilmektedir. (Bozkurt, 1993, 8,543).

Ashabın önem verdikleri şeylerin başında Kur'ân gelmekteydi. Onlar, Kur'ân'ı ezberleme, öğrenme ve anlama konusunda âdeta birbirleriyle yarışıyor, ezberledikleri miktarı birbirlerine aktarıyorlardı. Evlerinde çocuklarına ve eşlerine de öğretiyorlardı. Yerine ve şahsın durumuna göre evlenirken sahabe hanımlarından birisine mehir olarak Kur'ân'dan bir sûre öğretilmesi onu son derece mutlu etmekteydi. Kur'ân'ı, okuma, öğrenme ve öğretme faaliyeti o kadar yoğun ve şevkli bir faaliyetti ki, gecenin zifiri karanlığında sahabenin evlerinin yanından geçen birisi arı uğultusu gibi Kur'ân sesini işitirdi. Kur'ân okuyuşları sebebiyle Mescid-i Nebevî'den de bir uğultu duyulurdu ki, Hz. Peygamber (s.a.s.) karıştırıp

yanlış okumamaları için sahabeye seslerini kısmalarını emretmişti. (Şengül, s. 122)

Kur'ân okuma, ezberleme, öğrenme ve öğretme faaliyetinin son derece yoğun olduğu Hz. Peygamber (s.a.s.) hayatta iken Kur'ân'ın tamamını ezberleyenlerin yanında, Kur'ân'ın tamamını ezberleme fırsat ve imkânını bulamayan birçok sahabi de O'nun vefatından sonra ezberlerini tamamlamışlardı.

Bununla beraber, onlardan hâfız olanların sayısı kesin bir rakamla tespit edilmiş değildir. Fakat bazı olaylar, onların arasında çok sayıda hâfız bulunduğunu düşündürmektedir. Meselâ hicri 4. yılda meydana gelen Bi'r-i Meûne vak'asında 70 kadar hâfız sahabinin (İbn Hişam, s. 184); hicri 11. yılda gerçekleşen Yemame Savaşı'nda şehit edilen beş yüz kişi içinde pek çok hâfız sahabinin bulunması hâfız sahabilerin ne kadar çok olduğu ile ilgili bize bir fikir vermektedir. (Halife b. Hayyat, s. 138)

Hz. Peygamber (s.a.s.) yeni fethedilen yerlere gönderdiği valileri aynı zamanda bir Kur'ân öğretmeni olarak da tayin ediyor ve gittikleri yerlerde halka Kur'ân'ı ve İslâm'la ilgili bilgileri öğretmelerini istiyordu. Bu şekilde Mekke ve Medine'nin de dışında Kur'ân eğitim merkezleri açılmaya başlamış oldu.

Kur'ân'ı ezberlemeye ve anlamaya olan ilgi Hz. Peygamber'in (s.a.s.) vefatından sonra da devam etmiştir. Dört Halife döneminde de bu faaliyetlere aralıksız devam edildi. Hz. Ömer (r.a.) devrinde Kur'ân öğretimine daha hız verildi. Gerek Medine'de gerekse sınırları günden güne genişleyen İslâm coğrafyasının diğer merkezlerinde en sıhhatli kaynak olan hâfız sahabilerin öğretmen ve nezaretinde pek çok hâfız yetiştirilmiştir.

Nakledildiğine göre Hz. Ömer (r.a.), hâfızlığı özendirmiş ve teşvik etmiş ve çeşitli şehirlere maaşlı Kur'ân öğretmenleri tayin etmiştir. Hz. Ömer'in (r.a.), hâfızlara da bir süre maaş bağladığı bilinmektedir. Ebu Musa el-Eş'ari (r.a.), Halife Hz. Ömer'e (r.a.) bir mektup yazarak Basra'da birçok kimsenin Kur'ân'ı ezberlediğini bildirdi. O da cevaben, onlara maaş bağlamasını emretti. (Hamidullah, s. 37–38).

Osmanlıdan Önce Hâfızlık Eğitimi

İslâm tarihinde ilk dört asırda camiler, uzun süre yüksek seviyede Kur'ân tahsilinin merkezi olma özelliğini korumuştur. Küçük çocukların Kur'ân eğitimi ise Küttap denilen mahalle mekteplerinde gerçekleştirilmiştir ki, buralara ilk zamanlar "Dârul-Kurrâ" ismi verilirdi. Hicri 4. yy'dan sonra müstakil eğitim merkezleri yani Medreseler kurulmaya başlandı. (Bozkurt, 1993, 8/543)

Hâfız yetiştiren öğreticiler kendilerine has metotlar geliştirmişlerdi. Âyetler onar onar veya beşer beşer ezberletilir, bunlar iyice öğrenilmeden yeni ders verilmezdi. Bazı öğreticiler talebenin çokluğu sebebi ile birkaç öğrenciyi aynı anda dinlemek zorunda kalırdı. Yolda yürürken bile öğrencilerini dinleyen hocalar vardı. (Bozkurt, 1997, 15/76)

Camiler dışında yüksek seviyede Kur'ân öğretimi için kurulan ilk müstakil medreseler "Dârul-Kur'ân"lardır. İlk kurulan Dârul-Kur'ân Dımaşk (Şam)'ta hicri 391 (m. 1001) Sadiriyye Medresesi'dir. Bununla esas Kur'ân eğitim merkezleri Dârul-Kurrâlar olmuştur. Dârul-Kurrâ açılmayan yerlerde ise, büyük camilerin civarında kıraat ilminin okutulduğu özel bölümler vardır. Ayrıca diğer medreselerin içinde de Kur'ân ilimlerinin ders olarak okutulduğu veya bölümler açıldığı bilinmektedir. (Bozkurt, 1993, 8/543)

Selçuklular zamanında kıraat ilminin okutulduğu medreselere genellikle "Dârul-Huffâz" denilmiştir. Bu Dârul-Huffâz'ların çoğu şahıslar tarafından açılmış ve pek azı bugüne kadar ulaşmıştır. Ama Osmanlı zamanında bunların büyük bir kısmı faaliyetini devam ettirmiştir. Bu medreselerin başındaki kişilere "Reisu'l-Huffâz" denilirdi. Buralarda da ileri seviyede kıraat dersleri okutulurdu. (Baltacı, 2000,16)

Osmanlıda Hâfızlık Eğitimi

Osmanlı döneminde ise bu Kur'ân eğitiminin verildiği merkezlere "Dârul-Kurrâ" denilmiştir. Osmanlı'da bu merkezleri oldukça yaygın bir şekilde görüyoruz. Bunlarla ilgili bilgilere tarihi kaynaklarda, seyahatnamelerde ve tabakat kitaplarında yer alan biyografilerde rastlanmaktadır. Bu Dârul-Kurrâların büyük bir kısmı selâtin, vüzera, âyân ve eşraf camilerinin bünyesinde açılmıştır. Öğrenci sayıları çeşitlilik arz etmektedir. (Akyüz, 2001,67-68)

Sıbyan mektebini bitiren yani temel eğitimini tamamlayan bir öğrenci, önce alt seviyedeki bir Dârul-Kurrâ'ya gider, orada hıfzını tamamlar, sonra daha yüksek bir seviyedeki Dârul-Kurrâ'ya devam ederdi. Bu medresede ise "ilm-i kıraat" ve "ilmi mehâric-i hurûf" öğrenirdi. Osmanlılardan önce de olduğu gibi, Osmanlılar döneminde de bu medreselerde "kârî"ler ve cami hizmetlerinde görev alan imam, müezzin, vaiz gibi görevliler yetişirdi. (Kazıcı, 2004, 131) Evliya Çelebi, Sultan 4. Murat döneminde (yaklaşık 1630'lu yıllar) İstanbul'da üç bini kadın olmak üzere dokuz bin hâfızın bulunduğunu bildirmektedir. (Evliya Çelebi, 1314, 1, 524)

Gerek ezberletilmek istenilen Kur'ân-ı Kerîm'in, gerekse öğretilmek istenen diğer ilimlerin özellikleri bakımından Dârul-Kurrâ'larda sık sık tekrar ve uygulamaya dayanan bir öğretim metodu varlığı dikkatimizi çekmektedir. Bu eğitimin uygulama safhasında camilerin birer lâboratuvar olarak kullanıldığını görüyoruz. Ayrıca buradan mezun olanların imam ve müezzin olacakları da düşünülerek itikat ve amel ile ilgili yeterli ilmihal bilgileri de verilmekteydi.

Osmanlının son dönemlerinde eğitimde yapılan ıslah hareketleri neticesinde bazı Dârul-Kurrâ'larda da değişiklikler yapılmış ve ihtisaslaştırma düşünceleri ile bir kısmı Medresetü'l-Eimme ve'l-Hutebâ, Medresetü'l-Müezzinîn ve'l-Kurrâ, Medresetü'l-Vâizîn ve Medresetü'l-Müderrisîn olarak değiştirildi. (Zengin, 2002,64)

Cumhuriyet Döneminde Hâfızlık Eğitimi

Cumhuriyetin ilânından sonra yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti Devleti birçok konuda olduğu gibi eğitim alanında da köklü değişiklikler yaptı. 1924 yılında kabul edilen Tevhid-i Tedrisat kanunu ile medreseler kapatılıp onların yerine yeni okullar açıldı. Bu şekilde Dâru'l-Kurrâ ve bu çerçevede eğitim yapan yerler de kapatılmış oldu.

Diğer eğitim ihtiyaçlarını karşılayacak daha modern yeni okullar açılırken Dâru'l-Kurrâ'ların yerini tutacak herhangi bir okul açılmadı. Bunun yerine Tevhid-i Tedrisat Kanununun 4. maddesinde yer alan hüküm gereği İstanbul Üniversitesi'nde bir İlâhiyat Fakültesi açıldı ve kapatılan medreselerden 29 tanesi İmam-Hatip Mektebine dönüştürüldü. (Cebeci, 1996,142)

Fakat bu okullarda hâfızlık eğitimi yaptırılmadığı için bu ihtiyacın farkına varan 50 milletvekili 2 Nisan 1341 (1925) tarihinde meclise verdikleri bir takrirle "*Hâfiz-ı Kur'ân yetiştirmek üzere 10 kişi için 50 bin liralık bir tahsisat konulması*"nı sağlamışlardır. Bu şekilde hâfızlık eğitimi okul olarak olmasa da, Kur'ân kursu şeklinde hayatını devam ettirdi. 1928 yılında harf inkılâbının yapılması ile eğitimde Arapça okuyup yazmak yasaklandı ve bunun neticesinde mevcut Kur'ân kursları da kapatıldı. Bunun yanında 10.12.1930 yılında "*12 yaşından küçüklere hiçbir şey öğretilmemek, 12 yaşından büyüklere ise sadece Kur'ân-ı Kerîm ve namaz sûre ve dualarını -sıkı kontroller altında- öğretebilmeleri için bazı hocaefendilere izin verildi.*" Daha sonra devrin Diyanet İşleri Reisi, Rifat Börekçi'nin şahsî gayretleri ile 1932 yılında bu eğitim Kur'ân kursu şeklinde yeniden ortaya çıkmış ve sayıları dokuza yükselmiştir. (Baltacı, 2000,16) Zaman içerisinde bu kursların sayısı halkın bu kurslara artan teveccühüne istinaden daha da artmıştır.

Bütün bu olumlu çalışmalara rağmen hâfızlık eğitimi, Kur'ân kurslarının içinde layık olduğu veya geçmişte yaşadığı o şâşaalı günlere dönemedi. Önceden adına medreseler kurulan hâfızlık eğitimi, son asırda ülkemizde sadece hâfızlık eğitiminin verildiği bağımsız bir eğitim merkezine bile sahip olamadı. Kur'ân kurslarının içindeki istekli öğrenciler diğer öğrencilerin arasında hâfızlık eğitimlerine devam ettiler. Böylece genelde Kur'ân kursları özelde hâfızlık eğitimi örgün din eğitimi faaliyeti olmaktan çıkarılmış, yaygın din eğitimi faaliyeti hâline getirilmiştir.

Günümüz Kur'ân Kurslarındaki Hâfızlık Eğitimi

Günümüzde hâfızlık eğitimi, Diyanet İşleri Başkanlığı'na bağlı Kur'ân kurslarında yapılmaktadır. Bunun yanında şahsî gayretlerle hâfızlık yapanlar da vardır. Bundan başka çok az sayıda camilerdeki öğreticilerden veya özel bir hocadan hâfızlık yapan öğrencilerin varlığı da bilinmektedir. Bunların sayısı dikkate alınamayacak kadar azdır. 1997 yılında uygulanmaya başlayan sekiz yıllık kesintisiz eğitim hâfızlığa olan ilginin azalmasında önemli rol oynamıştır. (Bayraktar, 2003,211)

Nerede ise İslâm ile aynı yaşta olan Kur'ân ve hâfızlık eğitimi, geçmişte gördüğü itibarı maalesef bugün görememektedir. Günümüzde gerekli itibarı bu eğitim faaliyetine yeniden kazandırdığımızda toplumun saadeti adına gelecek nesillerin huzurlu bir hayat yaşamaları noktasında çok önemli bir iş gerçekleştirilmiş olacaktır.

*Araştırmacı - Yazar
bunsal@yeniumit.com.tr

Kaynakça

AKYÜZ, Yahya, *Başlangıçtan 2001'e Türk Eğitim Tarihi,* Alfa Yayınları, İstanbul, 2001.

BALTACI, Cahit, *Türk Eğitim Sistemi İçinde Kur'ân Kursları,* Kur'ân Kurslarında Eğitim, Öğretim ve Verimlilik Sempozyumu, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2000.

BAYRAKTAR, M. Faruk, *Kur'ân Kurslarının Sorunları ile ilgili Bazı Düşünceler,* Yaygın Din Eğitiminin Sorunları Sempozyumu, Kayseri, 2003.

BOZKURT, Nebi, *"Dârul-Kurrâ",* DİA., 8/543-545

BOZKURT, Nebi, *"Hâfız",* DİA., 15/74-78

CANAN, İbrahim, *Rivayetlerin Işığında Kur'ân-ı Kerîm'in Cem edilmesi,* Kur'ân'ın Mucizevi Korunması, Işık Yayınları, İstanbul, 2004.

CEBECİ, Suat, *Din Eğitimi Bilimi ve Türkiye'de Din Eğitimi,* Akçağ Yayınları, Ankara, 1996.

ELMALILI, Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili,* İstanbul, 1935.

EVLİYA ÇELEBİ, *Seyahatname,* Tab' ettiren Ahmet Cevdet, İlkdam Matbaası, İstanbul, 1314.

GÖZÜTOK, Şakir, *İlk Dönem İslâm Eğitim Tarihi,* Fecr Yayınevi, Ankara, 2002.

HALİFE BİN HAYYAT, *Tarihu Halife bin Hayyat,* Çev: Abdulhalik Bakır, Ankara, 2001.

HAMİDULLAH, Muhammed, *Kur'ân-ı Kerîm Tarihi,* Çev: Salih Tuğ, İFAV Yayınları, İstanbul, 2000.

İBN HİŞAM, *Es-Siretü'n-Nebeviyye,* Dâru İbn Kesir, Tah., M. Es-Saka, İ. El-Ebyari, A. Şebli, ts.

İBN SA'D, *Et-Tabakatü'l-Kübra,* Beyrut, 1957.

KAZICI, Ziya, *Osmanlı'da Eğitim Öğretim,* Bilge Yayınları, İstanbul, 2004.

ÖNKAL, Ahmet, *Müzakere,* Kur'ân Kurslarında Eğitim, Öğretim ve Verimlilik Sempozyumu, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2000.

ŞENGÜL, İdris, *Hz. Osman Döneminde Kur'ân-ı Kerîm'in İstinsahı, Çoğaltılıp Neşredilmesi,* Kur'ân'ın Mucizevi Korunması, Işık Yayınları, İstanbul, 2004.

YILDIRIM, Suat, *Kur'ân- Kerîm ve Kur'ân İlimlerine Giriş,* Ensar Neşriyat, İstanbul, 1983.

ZENGİN, Z. Salih, *II. Meşrutiyette Medreseler ve Din Eğitimi,* Akçağ Yayınları, Ankara, 2002.

Dipnot

1. "Hem o vahyi, insanların zihinlerine sindire sindire okuman için zaman zaman gelen Kur'ân dersleri hâlinde indirdik" (İsra sûresi, 17/106)

Mustafa YILMAZ *

Nisan / Mayıs / Haziran - 2009 / 84

Şimdilerde bize, geceleri hep seher kuşları gibi inleyip durmak ve âh u enînlerle gök kapılarını zorlamak düşüyor. Kim bilir belki de, toplarla, tüfeklerle çözülemeyen problemler hiç umulmadık şekilde bir gün gözyaşlarıyla ve Hakk'a yakarışlarla çözülecektir.

SEHERLERİN SİHİRLİ ANLARI

Bir duayı mânâsını anlayarak okumak daha engin mülâhazalara açılmaya ve daha derin hislerle dolmaya vesile olur. Bazı ifadeler vardır ki, okuyan ya da dinleyen insanın yüreğini ağzına getirir. Hususiyle, Hak dostları daha önce kimsenin söylemediği ve hiç matbaa mürekkebi görmemiş sözler söylerler.

Allah dostlarının, Cenab-ı Allah'ın huzurunda gönüllerinin derinliklerinden kopup gelen nağmeleri seslendirdikleri, yana yakıla iç heyecanlarını, kendi mukaddes ve muallâ mertebelerine mahsus neş'e, hüzün, nedamet ve ızdırapları aksettirdikleri, ayrıca bize Hak dergâhının kapısının önünde nasıl duracağımızı, Mevlâ-yı Müteal'e nasıl yakarıp yalvaracağımızı öğrettikleri sırlı, feyizli, nurlu ve bereketli duaları, vird ve zikirleriyle alâkalı olarak Muhterem Fethullah Gülen Hocaefendi bir sohbetinde şunları söylüyor:

"Bir duayı, mânâsını da anlayarak okumak daha engin mülâhazalara açılmaya ve daha derin hislerle dolmaya vesile olur. Bazı ifadeler vardır ki, okuyan ya da dinleyen insanın yüreğini ağzına getirir. Hususiyle, Hak dostları daha önce kimsenin söylemediği ve hiç matbaa mürekkebi görmemiş sözler söylerler. Onlar aşk u iştiyaklarını, Allah'a karşı o kadar saygılı, üslûp itibarıyla o kadar ince ve Mevlâ-yı Müteâl'e o kadar lâyık bir eda ile seslendirirler ki, o ifadeler karşısında kalbinizin ritmi değişir, bayılacak gibi olursunuz ve kendinizi yere atarsınız.

Hazreti Şah-ı Geylânî'nin evrâd-ı kudsiyesini ilk defa okuduğum zaman bana çok tesir etmişti. Âdeta kendimden geçmiştim; Hazret'in, Cenab-ı Hak'la münasebetine, O'na içini döküşüne ve Rabb-i Rahîm'e hitap ederken seçtiği kelimelere hayran kalmıştım. Hacı Kemal Efendi, duadan çok etkilendiğimi görünce hemen yanıma gelmiş ve "Hocam, size o kadar tesir eden dua hangisi?" demişti. Evet, gönlün sesi-soluğu olan o sözler karşısında müteessir olmamak elde değildi."[1]

Biz de, yukarıda üstün vasıflarından bazıları zikredilen o dualardan birisine, bir münacâta, ümmetin medar-ı iftiharı, ârif-i billah Abdülkâdir Geylânî Hazretleri'nin **'Münacâtü's-Seheriye'**sine yer vermek, ayrıca duanın uyardığı bazı tedâîleri paylaşmak istiyoruz. Bu münacât da, tertip ve tanzimi bizzat M. Fethullah Gülen Hocaefendi tarafından yapılan *el-Kulûbü'd-Dâria* ismindeki değerli evrâd ü ezkâr mecmuası içinde yer alan ve Hocaefendi'nin çok kıymet atfettiğini, çok zaman da gözyaşları içinde okuduğunu bildiğimiz dualardan biridir.

Abdülkâdir Geylânî Hazretleri (kaddesellahü sirrahû), Tasavvuf tarihinde öteden beri Gavsü'l-a'zam, Kutb-i Rabbânî, Sultânü'l-evliya, Kutbü'l-a'zam gibi üstün pâyelerle anılagelmiş, emsali nâdiren gösterilebilecek âlî bir zincirin altın bir halkasıdır. Bediüzzaman Hazretleri'nin ifadesiyle *'Hem şahsen, hem vazife itibariyle büyük ve harika zâtlardan birisidir.'* Hem seyyid hem de şerîftir. Yani, Hazreti Geylânî'nin şeceresinde üst basamaklarına doğru çıkıldıkça hem Hazreti Hüseyin hem de Hazreti Hasan efendilerimizle karşılaşılır. Tabiî onlar vasıtasıyla da Allah Resûlü'ne ulaşılır. Evet o, aslı da nesli de pırıl pırıl, İslâm'ın, insanlık tarihine armağan ettiği en müstesna değerlerden birisidir. Güvenilir kaynaklarda nakledilen pek çok menkıbesi vardır. Sünnet-i seniyyeyi hayatına tatbik ve ahlâk-ı hasene ile tahalluk (ahlâklanma) hususunda hep yükseklerde dolaşmış ve zamanımıza kadar, her asırda insanlara örnek olmuştur. Bizim onu ve onun gibi büyükleri yâd etmekten muradımız da, onlar vesilesiyle bereket ve feyze nâil olmak, gücümüz nispetinde onları kendimize örnek almak ve Hakk'a giden yollarda onların ayak izlerine basarak yürüyebilmektir.

Abdülkâdir Geylânî Hazretleri de hiç şüphesiz bütün evliyâullah gibi bir dua insanı ve bir gece âşığıdır. Onun aşağıda gelecek münacâtına ve daha başka niyazlarına bakıldığında görülecek olan, Cenab-ı Hakk'a karşı ondaki teveccüh yoğunluğu, dua aşk u iştiyakı, yakarışlarındaki aşkınlık, büyüleyicilik ve derinliktir.

Abdülkâdir Geylânî'nin (kuddise sirruhû) hayatını ele alan eserlerde onun dua hakkında şöyle dediği nakledilir:

"Allah Teâlâ'dan dünya ve âhiretin hayırlarını iste! Sakın; 'Ben istiyorum; fakat Allah vermiyor, ben de bundan sonra istemeyeceğim.' deme! Duaya devam et! Eğer istediğin şey ezelde senin için takdir edilmiş ise, Allah Teâlâ'dan istedikten sonra, onu sana gönderir. Eğer istediğin o rızık ezelde senin için takdir edilmemiş ise, Allah Teâlâ seni o şeye muhtaç kılmaz ve sana kendinden gelenlere rıza gösterme nimetini ihsan eder. Eğer senin için fakirlik ve hastalık dilemiş ise, sen de Allah Teâlâya fakirlikten ve hastalıktan kurtulman için yalvarırsın. O zaman Allah sana razı ve memnun olacağın bir hâl verir. Eğer, ezelde borçlu olman takdir edilmişse ve sen de borçtan kurtulmak için dua edersen, Yüce Mevlâ alacaklıyı sana kötü muamele etme hâlinden vazgeçirir."

Bu girişten sonra, Abdülkâdir Geylânî Hazretleri'nin *el-Kulûbü'd-Dâria*'da yer alan yakarışını, tercümesi ile verebiliriz:

إِلٰهِي، غَلَّقَتِ الْمُلُوكُ أَبْوَابَهَا، وَبَابُكَ مَفْتُوحٌ لِلسَّائِلِينَ * إِلٰهِي غَارَتِ النُّجُومُ، وَنَامَتِ الْعُيُونُ، وَأَنْتَ الْحَيُّ الْقَيُّومُ الَّذِي ﴿لاَ تَأْخُذُهُ سِنَةٌ وَلاَ نَوْمٌ﴾ إِلٰهِي فُرِشَتِ الْفُرُشُ وَخَلاَ كُلُّ حَبِيبٍ بِحَبِيبِهِ، وَأَنْتَ حَبِيبُ الْمُجْتَهِدِينَ، وَأَنِيسُ الْمُسْتَوْحِشِينَ * إِلٰهِي إِنْ طَرَدْتَنِي عَنْ بَابِكَ فَإِلَى بَابِ مَنْ أَلْتَجِي * إِلٰهِي إِنْ قَطَعْتَنِي عَنْ جَنَابِكَ فَجَنَابُ مَنْ أَرتَجِي * إِلٰهِي إِنْ عَذَّبْتَنِي فَإِنِّي مُسْتَحِقٌّ لِلْعَذَابِ وَالنِّقَمِ، وَإِنْ عَفَوْتَنِي فَأَنْتَ أَهْلُ الْجُودِ وَالْكَرَمِ * يَا سَيِّدِي لَكَ أَخْلَصَ الْعَارِفُونَ، وَبِفَضْلِكَ نَجَا الصَّالِحُونَ، وَبِغُفْرَانِكَ أَنَابَ الْمُقَصِّرُونَ، يَا جَمِيلَ الْعَفْوِ، أَذِقْنِي بَرْدَ عَفْوِكَ وَحَلاَوَةَ مَعْرِفَتِكَ، وَإِنْ لَمْ أَكُنْ لِذٰلِكَ أَهْلاً، فَإِنَّكَ أَهْلُ التَّقْوَى وَأَهْلُ الْمَغْفِرَةِ.

"Ey Yücelerden Yüce Rabbim! Bütün mal ve mansıp sahipleri kapılarını sürmelediler. Sen'in yüce dergâhının kapısı ise bir dileği olanlara her zaman açıktır.

Ya Rabbî, ya İlâhî! Yıldızlar gaybûbet âlemine, gözler de uykuya daldılar. Sen ise, ey Rabbim, Hayy'sın, Kayyûm'sun; uykudan, uyuklamadan münezzeh ve müberrâsın.

Ya Rab! Gece, karanlığıyla mevcûdâtın üzerini örtünce döşekler de seriliverdi ve sevenler sevdikleriyle baş başa kaldılar. Sen, Sen'in yolunda, Sana ulaşma istikametinde cehd ü gayret içinde bulunanların biricik sevgilisi, (benim gibi) yalnızlık gurbetine maruz kalanların da yegâne enîsisin!

Ya İlâhî! Ulu dergâhına sığınan bu kimsesiz kulunu kapından kovacak olursan, ben gidip hangi kapıya iltica edebilirim!? İlâhî! Yakınlığından mahrum edersen beni, o zaman kimin yakınlığını umabilirim!? İlâhî! Şayet Sen bana azap etmeyi murad buyurursan, ben biliyorum ki, cezalandırılmaya fazlasıyla müstahakım. Fakat affınla sarıp sarmalarsan, yine biliyorum ki o da Sen'in lütfun ve keremindir.

Ya Seyyidî, ya İlâhî! Marifet erbabı kulların Sen'i bulduklarında Sen'den başka ne varsa hepsinden yüz çevirmişlerdir. Salih kulların Sen'in fazlınla necâta ermiş, taksîratı pek çok günahkârlar da 'tevbe, ya Rabbi!' deyip yine Sen'in kapına yönelmişlerdir.

Ey affı güzel Rabbim! Ne olur, affının serinliğini ve marifetinin halâvetini benim ruhuma da duyur ve beni onlarla doyur! Her ne kadar ben bunlara lâyık olmasam bile, haşyetle önünde iki büklüm olup ikâbından sakınılmaya lâyık olan da, mücrimlerin günahlarını bağışlama şânına yaraşan da yalnız Sen'sin!"

İfade etmeliyiz ki, virdin aslındaki üslûp güzelliğinin ve fesâhatin tercüme ile zedelendiği, örselendiği ve kıymet-i asliyesinin haleldâr olduğu muhakkaktır. Aslında bu husus bütün tercümeler için geçerlidir; çünkü hiçbir tercüme orijinal metni tam olarak aksettiremez; hele hele gönül erbabının derinliklerinden kopup gelen nağmeleri asla. Onun için de mânâsı bellendikten sonra duanın, kalbe heyecan, ruha da incelik kazandıran asıl metni vird edinilmeli; tadı, şivesi öylece gönülde duyulmaya çalışılmalıdır.

Seherlerde Eser Bâd-ı Tecellî

Abdülkâdir Geylânî Hazretleri'ne ait bu duanın isminin *'münacâtü's-seheriye'* olduğu ifade edilmişti. 'Seher' kelimesi bilindiği üzere, gecenin sonu ve fecirden az evvelki vakti ifade etmektedir; gecenin son altıda biri ya da imsaktan yarım saat öncesi ile yarım saat sonrası diyerek daha belirli sınırlar çizenler de olmuştur. Kelime 'ha' ile (سحر) değil de 'güzel he' (سهر) ile yazılacak olursa, o zaman da gecenin tamamını uykuyla geçirmeyip bir kısmında uyanık hâlde bulunmak anlamına gelir. Böyle olunca seher vakti denildiğinde teheccüd vakti de dâhil olmak üzere işrak vakti yani güneşin doğuşuna kadar geçen süre kastedilmiş olur.

Seher vakitleri Allah'tan gelen tecellî esintilerinin en yoğun şekilde dalga dalga yayıldığı kutlu zaman dilimleridir. O vakitlerin kendine mahsus bir sihri, bir büyüsü vardır. Öyle ki, Hak katında ulvî makamlara nâil olmayı dileyenler hep o sihirli anları kollamış, Hak rahmetinin yeryüzüne nüzûl ettiği o bereketli vakitlerde seher kuşları gibi inleyip durmuş ve hep âh u enînlerle gök kapılarını zorlamışlardır.

Abdülkâdir Geylânî Hazretleri de herhalde bu virdini daha ziyade gecelerde, seher vakitlerinde okuyor ve bu zaman dilimlerinde okunmasını arzu ediyordu.

Cenab-ı Allah, Kur'ân-ı Kerîm'de, iki yerde seher vaktinin önemine işaret buyurmuştur. İlki Âl-i İmran sûresinin 15, 16 ve 17. ayetleridir ve bu âyetlerin meâlleri şu şekildedir:

"Allah'a karşı gelmekten sakınan müttakiler için Rabbileri nezdinde içinden ırmaklar akan Cennet'ler olup, kendileri orada ebedî kalacaklardır. Hem orada onlara tertemiz eşler ve hepsinin de üstünde Allah'ın rızası vardır. Allah bütün kullarını hakkıyla görmektedir. O müttakîler: 'Ey bizim ulu Rabbimiz, biz iman ettik, günahlarımızı bağışla ve bizi Cehennem azabından koru!' diye yalvarırlar. Onlar sabırlı, imanlarında sadık ve samimi, Allah'ın huzurunda itaatla divan duran, mallarını hayırda harcayan, seher vakitlerinde Allah'tan af dileyen müminlerdir."

İkincisi ise, Zâriyat sûresinin 15, 16, 17 ve 18. âyetleridir ve Allah (celle celâlühû) bu âyetlerde meâlen şöyle buyurmaktadır:

"*Müttakiler bahçelerde, pınar başlarındadırlar. Rabbilerinin kendilerine verdiği mükâfatları almaktadırlar. Çünkü onlar, daha önce dünyada sâlih amel işleyen kimselerdi. Geceleri az uyurlar, seher vakitlerinde de istiğfar ederlerdi."*

Gecenin, seher ve fecir vakitlerinin namaz, Kur'ân tilaveti, ilimle iştigal, dua ve niyazla Cenab-ı Hakk'a teveccühte bulunma gibi değişik ibadet ü taatla değerlendirilmesi üzerinde ne kadar durulsa sezâdır ve başta Allah Resûlü (sallallahü aleyhi ve sellem) olmak üzere ümmetinden seçkin kulların hayat-ı seniyyeleri, bu vakitlerin uyku gafletinde değil de uyanık ve Hak'tan gelecek tecellîleri avlama peşinde geçirilmesi gerektiğini en güzel şekilde ortaya koymaktadır. Evet, Efendimiz bizim için biricik 'üsve-i hasene/güzel örnek', ümmetinin seçkinleri de ortaya koydukları hayat tarzlarıyla örnek alınması gereken müstesna şahsiyetlerdir.

Burada işte o müstesna zâtlardan birkaç tane örnek vermek istiyoruz:

İbrahîm b. Hâtıb (radıyallahü anh) babasından naklediyor: "Mescidin bir köşesinde seher vaktinde birisini Allah'a el açmış yalvarırken gördüm. Şöyle diyordu: 'Rabbim! Sen emrettin, ben de Sana itaat ediyorum. İşte seher vaktinde kapına geldim, hatalarımı bağışlamanı dili-

yorum.' Bir de baktım ki, o zât, Allah Resûlü'nün sâdık yârânından Abdullah ibn Mes'ud Hazretleri'nden başkası değil." (Tefsir-i İbn Kesîr, 1/470)

Bu konudaki bir başka misâlimiz de yine sahabenin en mümtazlarından Abdullah ibn Ömer'dir (radıyallahü anh). Gördüğü bir rüya münasebetiyle Peygamber Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem), onun hakkında, *"İbn Ömer ne sâlih bir kuldur. Keşke gecelerini namazla ihya etse!"* buyurmuş; o da bu emr-i nebevîyi duyduktan sonra çok az bir kısmı hâriç geceleri hep uyanık vaziyette ibadetle geçirmeye başlamıştı. Nafi' (radıyallahü anh) onun seherlerdeki hâlini şöyle anlatır: "İbn Ömer geceyi namazla geçirir, sonra da 'Ey Nafi'! Seher vakti geldi mi?' diye sorardı. 'Evet' cevabını alıncaya kadar namaz kılmaya devam eder, ondan sonra da istiğfara başlar, sabahı dua ederek karşılardı." (Tefsir-i İbn Kesîr, 1/470)

Enes b. Mâlik (radıyallahü anh) da, "Biz seher vakitlerinde yetmiş defa istiğfar çekmekle emrolunduk" derdi. (Tefsir-i İbn Kesîr, 1/470)

Sünen-i Tirmizî'deki bir rivayete göre, Hazreti Yakub (aleyhisselam) evlâtlarına, 'Sizin için tevbe ve istiğfarda bulunacağım.' demiş ve hemen istiğfarda bulunmayarak istiğfarını, duaların daha çok kabul gördüğü Cuma gününün seher vaktine ertelemiştir. (Tirmizi, Daavât 114) Nitekim Allah Resûlü (aleyhi efdalüssalevâti ve ekmelüttahiyyât) bir hadîs-i şerîflerinde, *"Cenab-ı Allah her gece dünya semasına (rahmetiyle) nüzûl buyurur ve 'Melik Benim, Melik Benim. Dua edenlere icabet eder, dileği bulunanların muradını gerçekleştirir, arınmak için istiğfarda bulunanları da bağışlarım' der ve bu hal fecrin doğuşuna kadar devam eder."* demiştir. (Buhari, Teheccüd 14, Daavat 13; Müslim, Salâtu'l-Müsafirin 166)

Büyük Hak dostu İbrahim b. Edhem'in (v. 161) yetiştirmiş olduğu güzide talebelerden Alî ibn Bekkâr ('Bekkâr', erken kalkan/erkenci manasına gelir) Hazretleri de, "Tam kırk senedir beni güneşin doğmasından daha fazla üzen bir şey olmamıştır." der ve gecelerle olan aşkını seslendirirdi. (İhyau Ulûmi'd-din, 1/358)

Fudayl b. İyaz (v. h. 187) da aynı duyguyu şöyle terennüm ederdi: "Güneş gurûba kayınca Rabbimle baş başa kalma imkânı bulabildiğim için içim ferah ve sürurla dolar. Güneş doğduğunda da işte o kadar üzülürüm." (İhyau Ulûmi'd-din, 1/358)

Yine ehlullahtan Ebû Süleyman ed-Dârânî (v. h. 225) şöyle derdi: "Geceyi kıyamda geçirenlerin Allah huzurunda durmaktan aldıkları lezzet, oyun ve eğlence peşinde koşanların yaptıkları şeylerden aldıkları lezzetten daha fazladır. Doğrusu, geceler olmasaydı dünyada kalmayı hiç arzu etmezdim. Şayet geceyi huzurda geçirenlere duydukları zevk ve lezzet ile amellerinin sevabı arz edilseydi, onlar mutlaka birinciyi tercih ederlerdi." (İhyau Ulûmi'd-din, 1/358) Ebû Süleyman'ın ibadet ü taatin lezzet ve zevk için de yapılabileceğini düşüneceğine ihtimal verilemeyeceğine göre onun bu ifadeden kastının gecelerin insanın ruhuna ve gönlüne a(kı)ttığı ve beklentisiz gelen münezzeh zevk ve lezzet olduğu anlaşılacaktır.

Bazı Allah dostları da, "Dünyada Cennet nimetlerine benzeyen bir tek şey kalmıştır. O da Allah dostlarının gecelerde yaptıkları münacaatın halâvetidir. Allah onu sadece dostlarına duyurmuştur ki, başkasının onu duyması mümkün değildir." demişlerdir. (İhyau Ulûmi'd-din, 1/358)

Muhammed ibn Münkedir (v. 130) de, "Dünyaya ait üç tane hakikî lezzet vardır. Bunlardan birincisi geceleri kıyamla geçirmek, ikincisi dostlarla sohbet meclislerinde bir araya gelmek, üçüncüsü de namazları cemaatle kılmaktır." der. (İhyau Ulûmi'd-din, 1/358)

Yine evliyaullahtan birisi şöyle demiştir: "Allah u Teâlâ seher vaktinde uyanık bulunan kullarının kalblerini nurlarla doldurur." (İhyau Ulûmi'd-din, 1/358)

Burada birkaç misâlini zikrettiğimiz bu büyüklerden hangisinin sergüzeşt-i hayatına bakılacak olursa olsun, onların geceleri ve seher vakitlerini mutlaka dolu dolu değerlendirdikleri görülecektir. Zaten onları 'kalbin zümrüt tepeleri'nde zirvelere taşıyan en önemli dinamiklerden birisi de hiç şüphesiz geceler olmuştur.

Sözümüzü bir dua ve niyaz kahramanı olan Bediüzzaman Hazretleri'nin 18. Söz'ün hâtimesine dercettiği birkaç mısra ve Fârisî ifadenin tercümesiyle bitirmek istiyoruz:

"Seherlerde eser bâd-ı tecellî,
Uyan ey gözlerim vakt-i seherde.
İnayet hâh zi dergâh-ı ilâhî,
Seherdir ehl-i zenbin tevbegâhı,
Uyan ey kalbim vakt-i fecirde."

"Seher vakti, haşir meydanını andırır. Her şey uyanmış gelmiş, tesbih ediyorlar. Ey nefsim, sen ne zamana kadar böyle gaflet uykusu içinde kalacaksın?! Ömrünün ikindi vakti gelmiş, kabre doğru sefer başlamıştır. Bütün varlığı terk ediyorsun. Ney gibi inlemek için niyaz ve namaza gayret et! De ki, 'Ya Rab! Pişmanım, mahcûbum, utanıyorum. Sayısız günahlardan dolayı perişanım. Zelîlim, gözlerim yaş dolu, hayatım kararsız. Garibim, kimsesizim, yalnızım, zayıfım, güçsüzüm, hastayım, âcizim, iradesizim. Aman diliyorum.. af arıyorum.. yardım istiyorum Sen'in dergâhından ey Allah'ım!.."

*Araştımacı - Yazar
myilmaz@yeniumit.com.tr

Kaynaklar

Tefsiru'l-Kur'âni'l-Azim, İsmail b. Ömer b. Kesîr, Dar-ı Taybe.
İhyau Ulûmi'd-din, Muhammed b. Muhammed el-Gazzâlî, Dâr-ı Ma'rife.
Sözler, Bediüzzaman Said Nursî, Şahdamar Yayınları.

Dipnotlar

1. Vuslat Muştusu, s. 103

Doç. Dr. Mustafa ÜNVER *

Nisan / Mayıs / Haziran - 2009 / 84

Âyetler ister kâfir, ister münafık ya da Yahudi veya Hıristiyan hakkında inmiş olsun, esbab-ı nüzul şunu veya bunu göstersin her fert kendi şahsıyla, çevresiyle, şöyle-böyle içinde bulunduğu zaman ya da mekânla bir çeşit aklî, mantıkî, hissî, vicdanî münasebetler tesis ederek, her zaman ona muhatap olabilir ve onun o tazelerden taze mesajlarını gönlünde duyabilir.

KUR'ÂN'I MEKKÎ-MEDENÎ İLE ANLAMAK

Allah Tealâ insana değer vererek onun fıtrî yapısını dikkate almış, bunun sonucu olarak da, ilâhî kelâmını nâzil olduğu vasatın özelliklerine uygun form ve muhtevada inzal buyurmuştur.

Bütün ifadeler en iyi, ilk serdedildikleri mekân ve makamda anlaşılır. Kur'ân-ı Kerîm ifadeleri de bu genellemeden istisna değildir. Nitekim Kur'ân'ın sağlıklı olarak anlaşılmasını ve tefsir edilmesini temin eden usûllerden birisi de, âyetlerin içinde nâzil oldukları bütün tarihî, dinî, kültürel, ekonomik ve sosyal durumların dikkate alınmasıdır. Bu metot, âyetlerin iniş sebeplerini inceleyen *esbâbu nüzul* ilminden daha geniş bir alana oturmaktadır. Bize göre bu hususların tefsir usûlü türü eserlerde yerini alan Mekkî-Medenî İlmi çatısı altında ele alınması hem mümkün, hem de uygundur. Hattâ Mekkî-Medenî fikrinin dayandığı pek çok ortak esas sebebiyle Kur'ân'ın tarihî, dinî, kültürel, ekonomik, sosyal vb. hususiyetleri aynı başlık altında ve birlikte mütalâa edilmelidir.

Bilindiği üzere Kur'ân, Mekke ve Medine olmak üzere iki dönemde nâzil olmuştur. Hicretten önce nâzil olmuş âyetler Mekkî, hicretten sonra nâzil olmuş âyetler de Medenî'dir. Bu sınıflamaya göre Kur'ân âyetlerinden her biri muhakkak Mekkî ya da Medenî olmak durumundadır. Yüz on dört sûrenin Mekkî-Medenî tasnifine göre, Kur'ân'ın seksen altı sûresi Mekke döneminde, yirmi sekiz sûresi de Medine'de nâzil olmuştur.

Allah Tealâ, ilâhî ve evrensel vasıflara sahip kelâmını, milâdî yedinci yüzyılın Arap lisanı içinde inzal etmeyi murad buyurmuştur. İlâhî yönünü kaybetmeksizin beşerî unsurlara tercümanlık yapan Allah kelâmı Kur'ân, bu yönüyle insana çok büyük bir kıymet biçmekte ve pek

önemli bir mesaj iletmekte, diğer taraftan insana da çok mutena bir değer ve şeref kazandırmaktadır. Çünkü Allah Tealâ insanın hidâyetini bulması ve halifelik vazifesini lâyıkı veçhile îfâ edebilmesi için kelâm-ı ezelîsini beşer diliyle göndermiştir. *"Düşünüp anlayasınız diye Biz onu Arapça bir Kur'ân olarak indirdik."* (Yusuf sûresi, 12/2) Bu ve benzeri pek çok âyetin dile getirdiği husus düşünüldüğünde, Yüce Rabb'imizin ezelî kelâmını biz kullarının hayır ve menfaati için anlayabileceğimiz beşerî bir dil formatına dökmesinin, ne büyük bir şükrü mucip nimet olduğu idrak edilebilmektedir.

Kur'ân'ın Mekke döneminde nâzil olan âyetlerinin iman ve teslimiyete dâir mesajları, çok yalın, keskin, çarpıcı, etkileyici ve ikna edici tarzda gelmiştir. Mekke âyetlerinin çoğu, iman kurtarma hassasiyetiyle kısa ve şok tesirinde nâzil olmuştur. Beşer beyni, kısalığına ters orantılı şok âyetler karşısında âdeta sarsılmakta, ilâhî hakikatler karşısında daha öncesinde sahip olduğu bütün ezberleri bozulmakta ve buna muhatap olan insan kendisini helakten kurtaracak bir çıkış yolu aramaya başlamaktadır. Doğrusu bu âyetler hidâyete nasipli muhataplarına "kul oldum Sana Allah'ım" diyerek secdeye kapanmaktan başka bir yol bırakmamaktadır. Çünkü bu âyetler o kadar güçlüdür ki, âdeta Hz. Musa'nın karşısına çıkan sihirbazların hakkı görmeleri üzerine *"Âlemlerin Rabbine, Musa'yla Harun'un Rabbine iman ettik."* (A'raf sûresi, 7/122) demeleri gibi iman edip secdeye kapanmaktan başka bir seçenek bırakmamaktadır. Örnek olarak aşağıdaki âyetlerin şok etkisi yapan gücüne bir kulak verelim:

إِذَا السَّمَاءُ انْشَقَّتْ وَأَذِنَتْ لِرَبِّهَا وَحُقَّتْ وَإِذَا الْأَرْضُ مُدَّتْ
وَأَلْقَتْ مَا فِيهَا وَتَخَلَّتْ وَأَذِنَتْ لِرَبِّهَا وَحُقَّتْ

"Gök yarıldığı zaman, Rabbinin buyruğuna boyun eğdiği ve yarılma muhakkak vukû bulduğu zaman. Yer uzatılıp dümdüz edildiği zaman, içindekileri dışarı atıp bomboş kaldığı zaman, Rabbinin buyruğuna boyun eğdiği ve içindekileri dışarı atıp boşalma muhakkak vukû bulduğu zaman. Bakın hele, neler olacak o zaman!" (İnşikak sûresi, 84/1–5) Mealle birlikte beşer sözüne dönüşmüş bu yıkık dökük çeviriyle bile insanı derinden etkileyen bu âyetlerin, bir de icaz özelliği bulunan orijinal diliyle putperest Mekke sokaklarında okunup yankılandığını tasavvur edelim ve meydana getirdiği tesiri bir düşünelim.

Yaklaşık on üç yıl süren bu dönemin ardından başlayan Medine döneminde nâzil olan âyetler ise, Müslümanların hicretle kavuştukları yerleşik düzene paralel tonda nispeten rahatlamış; ama bir o kadar da mesuliyet aşılayıcı mahiyet arz ederler. Mekke döneminde kökleri atılmış olan inanç esaslarının, davranışlar boyutuna yansıyan gerekleri, vazife ve mesuliyetleri, nefislerden başka bir engelin baskı kuramadığı rahatlık ve nefes almışlık içerisinde âdeta inci taneleri gibi dizilir Medine âyetlerinde. Kuşkusuz bu dönem âyetlerinde, tartışılmaz önemine binaen iman vurgusu yine tekrar edilir. Ancak yanında ibadet, ahlâk ve içtimâî davranış kuralları da bildirilir. Mekke'dekinden farklı olarak bu dönemin imtihan kervanına Allah yolunda malı infak etmenin yanına canı feda etme de katılmıştır yoğun olarak: *"Ey iman edenler! Sizi elim bir azaptan kurtaracak bir ticaret göstereyim mi? Allah'a ve Resûlüne inanırsınız, mallarınızla ve canlarınızla Allah yolunda hizmet edersiniz; bir bilseniz böyle hareket etmek, sizin için ne kadar da hayırlıdır!"* (Saff sûresi, 61/10–11)

Kur'ân'ın derin anlamlarına nüfuz etmede bu bilginin büyük değeri vardır. Çünkü İslâm davetinin geçirdiği sıkıntı ve merhaleleri âyetlerle adım adım izlemek, Kur'ân'ın problemlere nasıl çözümler getirdiğini, bunu yaparken insan gerçeğine en üst düzeyde riâyet etmenin bir göstergesi olarak tedrici usûlü kullanarak nasıl en mükemmel sonuca ulaştığını, insanları vahyin nurunda nasıl terbiye ettiğini müşahede etmek, Mekkî-Medenî ilkesinin işletilmesiyle mümkün olmaktadır. Öte yandan gerek Mekke'de gerek Medine'de insanların hem vahye hem de birbirlerine nasıl muamelede bulunduğunu görebilmek de yine bu ilim vesilesiyle hâsıl olur. Kur'ân-ı Kerîm'in kavramlarını, fikir ve tasavvurlarını, toplum kurgusu ve anlayışını peyderpey nasıl olgunlaştırıp kemale erdirdiği, onun Mekkî'si ve Medenî'si dikkate alınarak gözlenir. Meselâ Kâfirûn sûresi'ni okuyan ve bu sûrenin hangi ortamda, nerede ve ne zaman nâzil olduğunu bilmeyen birisi âyetleri doğru anlayamayabilir ve *"sizin dininiz size, benim dinim de bana"* prensibini farklı yorumlayarak yanlış sonuçlar çıkarabilir. Hattâ insanlara rehberlik etmenin, onlara hakkı göstermenin, Allah yolunda çalışıp çabalamanın zorunlu olmadığını da ileri sürebilir. Oysa Ramazan el-Bûtî'nin de dediği gibi bu sûrenin Mekke'de nâzil olduğunu, ileri gelen müşriklerin efendimize hitaben *"gel ey Muhammed, biz senin ilâhına bir yıl tapalım, sen de bizim ilâhımıza bir yıl tap"*[1] demeleri üzerine nâzil olduğu bilindiğinde, yukarıda zikri geçen yanlış düşüncelere mahal kalmaz.[2]

Ayrıca tabiî ortam yanında âyetlerin çeşitli hâllerde nâzil olması detayı da âlimlerimiz tarafından kayıt altına alınmıştır. Sözgelimi yolculukta, gündüz ve gece hâlinde, seher vaktinde, yaz ve kış mevsimlerinde, yatakta ve uyku esnasında, arzda ve semada, toplu melekler eşliğinde, ayrıca Cuhfe, Beyt-i Makdis, Taif ve Hudeybiye gibi mekânlarda nâzil olan âyet ve sûreler tespit edilmeye çalışılmış, haklarındaki mâlûmat kayıt altına alınmıştır.[3]

Mekkî-Medenî Âyetlerin Mümeyyez Vasıfları

İlâhî kelâm, beşerin anlaması için nâzil olduğu dönemin ifade kalıplarını; dinî, sosyal, ekonomik ve kültürel tasavvurlarını dikkate almıştır. Âyetlerin lâfızları ve muhtevaları, içinde nâzil oldukları Mekke veya Medine dönemlerinin hususiyetlerinin nazara alındığını göstermektedir. Nitekim biz bir âyetin Mekkî ya da Medenî olduğunu bilmesek bile alâmet ve mümeyyezlerine (belirgin özellik, ayırt edici vaz'larına) bakarak onun hangi dönemde nâzil olduğunu kesine yakın bir şekilde tahmin edebiliriz. Binaenaleyh bu özelliklerin öğrenilmesinde büyük yararlar vardır.

Ayrıca dönemlerinin belirgin tasavvur, olay, olgu, düşünce, inanç ve tezahürleri doğrultusunda Mekke ve Medine dönemlerine has kimi kavram ve konular da dikkat çekmektedir. Sözgelimi Yahudilerle ve onların düşmanlıklarıyla ilgili âyetlerin Medenî olması, Müslümanların hicret sonrasında Medine'de yoğun ve etkin bir nüfus olarak bulunan Yahudilerle karşılaşmalarıyla alâkalıdır. İklim ve toprak yapısının müsait olmaması ve su kaynaklarının yetersizliği gibi problemlerden dolayı tarıma elverişli olmayan, ancak canlı bir ticaret hayatına sahip Mekke'de hileli ticaretin yaygınlığı sebebiyle, Hz. Şuayb'ın (as) ticaret yaparken tartılarını düzgün tutmaları hususunda kavmini uyardığı âyetler, Mekke döneminde nâzil olmuştur. Öte yandan topluma bağlılık ve içtimâî mesuliyetlerini yerine getirme gibi konuların ise Medine'de nâzil olan âyetlerde gündeme getirilmesi, İslâm toplumunun burada teşekkül etmiş olmasıyla alâkalı bir durumdur.[4]

Mekkî Âyetlerin Özellikleri

Mekkeli Araplar, içinde kaybolunacak kadar uçsuz bucaksız kum denizlerinde bazen çok yalnızlaşır, güçsüz duruma düşerler, yok edilmekten ve başka kabilelerin saldırılarına hedef olmaktan korkarlardı. Böyle zor anlarında çöl bedevileri, daha nüfuzlu bir kabilenin *himaye*sine sığınmak zorunda kalırlar ve ancak bu sayede biraz rahat nefes alabilirlerdi. Tipik bir Mekke vasatını yansıtan bu bilginin üzerine şu Mekkî âyet ne kadar da uymakta ve putperest Arapları himaye edilmeye ihtiyaç duymayan Allah'a iman etmeye ne kadar da etkili çağırmaktadır: *"De ki: Her şeyin mülkiyetini elinde tutan, himaye eden ama kendisi himaye altında olmayan kimdir? Biliyorsanız söyleyin bakalım."* (Mü'minun sûresi, 23/88)

Bedevilerin çöl hayatından söz açılmışken Kur'ân'daki tekrarları da, Arapları büyüleyen çöl kumsallarındaki tekdüze has manzaralara benzetmek, Kur'ân kıssalarını vahalarla karşılaştırmak ve bu tekrarları vahyin yoğun tehdit ve sert ikazlarının ardından insanın bir nebze durup soluklandığı çöldeki istirahat noktalarına teşbih etmek mümkündür. Ayrıca Kur'ân'ın secileri de, çöl manzaralarıyla ne kadar çok benzeşmektedir. Muhammed Kamil Huseyn *"Uzun çöl yolculuğunu mutlu bir sonla bitirmeyi isteyen kimse, önünde duran ve hepsi benzer işaretlerle kapatılmış olan farklı uzunluktaki yolları kısaltmak zorunda olduğunu bilir."* diyerek bu benzerliği dile getirir. Arapların içinde yaşadıkları çöl gerçeğinin Kur'ân'ın kavram, tasavvur ve dünya görüşüne yansımaması düşünülemez. Biraz önce de ifade edildiği gibi, çöllerdeki tabiatın görünümü ve aynılığı bir fırtınayla bir anda değişebileceği için kumlarla kaplı engin çöller, istikrarsızlık ve güvensizliğin sembolüdür. Çöllerde, tepeler ve yollar sürekli aynı yerlerinde duran istikrarlı yol işaretleri ve güven telkin eden kilometre taşları değildir. Hâsılı çöllerde gayeye ulaştıracak yolu bulabilmek, başka bir deyişle *hidâyet* üzere olabilmek çok zordur. Bu yüzden çok mâhir bir rehberin yol göstermesine şiddetle ihtiyaç duyulmaktadır; zîrâ iyi bir rehber edinmeden aşılmaz bu çöller. Binaenaleyh güvenilir rehberi olmayan insanın dünya hayatındaki durumu da çöllerin istikrarsız ve güvensiz durumundan farklı değildir. Dünya hayatında insan güvenilir bir rehberin kılavuzluğuna teslim olmadan maksuduna sağ-sâlim varamaz, belâ ve musibetlerle dolu yollardan Kur'ân'ın ve Sünnetin rehberliği olmadan geçemez. Bu bakımdan Kur'ân'da sıklıkla kullanılan *hidâyet*, *hâdî* ve *hüdâ* kelimelerini bu hakikatle okumak insan ruhunda çok daha tesirli izler bırakmaktadır.

Mekkî âyetlerin en belirgin dış özelliği, kısa ve net ifadelerden oluşmasıdır. Daha önce de ifade edildiği gibi bu tür âyetler insanlar üzerinde bir volkan tesiri yaparlar. Bu âyetlerin ses bitimlerinin de dikkat çekici tarzda vezinli gelmesi benzer bir özelliği oluşturmakta ve bu hâl, Kur'ân pasajlarına harikulâde bir güzellik ve tesir gücü katmaktadır. Mekke dönemi insanlarının müşrik, mütekebbir ve inatçı yapıda olmaları, bir nevi böyle bir üslûbu gerekli kılmıştır. Daha ziyade Mekkî âyetlerde görülen kimi konu ve motiflerin tekrarlanması da dönemin bir başka özelliğini oluşturur. İnançsızlara meydan okuyup reddetme makamında *"Hayır! Tasavvur, inanç ve söylemleriniz asla doğru değil."* mânâsına gelen "Kellâ" lafzının geçmesi de Mekkî bir hususiyettir. Başka bir deyişle içinde "kellâ" lafzının geçtiği âyetler Mekkî'dir. Başında *elif lâm mîm* veya *yâ sîn* gibi hurûf-i mukattaa' olarak adlandırılan hece harflerinin yer aldığı 29 sûrenin 27'sinin Mekkî olması da dönemin bir diğer ayırt edici vasfı olarak kabul edilmiştir. "Ey Âdem oğulları!" ve "Ey insanlar!" şeklindeki hitaplarla ve yeminle başlayan âyetlerin yanında secde âyetleri de Mekkî'dir.

Mekkî âyetlerin ayırıcı muhteva özellikleri arasında ise, temel inanç esasları, hitap çoğunluğunun müşriklere yapılarak olumsuz tasavvur ve davranışlarının reddedilmesi, ahlâkî meziyetlere özendirilmesi, sabrın tavsiye edilmesi, nefsin, malın, aklın, namusun ve dinin korunması şeklinde özetlenebilecek temel ve genel teşrî esaslarından söz edilmesi ve önceki peygamberlerin kıssalarından bahsedilmesi yer almaktadır. Ayrıca Bakara sûresi hâriç İblis ile Hz. Âdem kıssasından bahsedilmesi, cinlerden söz edilmesi gibi temalar da Mekke döneminin karakteristik muhteva özelliklerinden sayılmaktadır.

Medenî Âyetlerin Özellikleri

Kur'ân'ın Medine'deki muhatapları Allah ve Resûlü'nün bütün talimatlarına iman ederek teslim olmuş kimselerdir ve nâzil olan vahyi can kulağıyla dinlemekte ve hidâyetinin gereğini yapmaya âdeta can atmaktadırlar. Böyle muhataplara konuşan bir hitabın da daha fazla eğitici ve öğretici formda gelmesi, bilgileri ve konuları detaylarıyla beraber uzun uzun vermesi pek tabiîdir. Bu bakımdan Mekkî âyetlerin aksine Medenî âyetler, gözle görülür derecede uzun pasajlar hâlinde nâzil olmuştur. Uzun âyetler muhtevalarının da teenni ile okunup anlaşılarak gereğinin yerine getirilmesini hâsıl etmiştir. Çünkü Mekke'deki kısa âyetler vicdan ve duyguları harekete geçirirken, uzun Medenî âyetler aklı ve idraki harekete geçirmiştir. Yine önceki dönemden farklı olarak âyetlerdeki secî'lerin azaldığı da görülmektedir. Medenî âyetlerde görülen bu farklılıklara rağmen, yine de dönem âyetlerinde çok güçlü psikolojik motivasyonlar yer almaktadır. Meselâ Medenî bir sûre olan Haşr sûresi'nin 21. âyeti, Allah kelâmına karşı insanın ne kadar da katı kalbli ve ağlayamayan kuru bir çift göze sahip olduğunu haykırmakta ve Mekke'dekilere benzer şekilde ruhlarda büyük bir tesir icra etmektedir: *"Eğer Biz bu Kur'ân'ı bir dağa indirseydik, Allah korkusundan başını önüne eğdiğini ve paramparça olduğunu muhakkak görürdün. Biz bu misâlleri insanlara düşünsünler diye anlatıyoruz."* Muhatapların kimlikleri doğrultusunda Medenî âyetlerde "Ey iman edenler!" diye hitap edilmesi; namaz, zekât, hac, nikâh, boşanma, alışveriş, faiz ve savaş gibi konularda detaylı bilgilerin verilmesi, adam öldürme, hırsızlık ve zina gibi birtakım suçlarla ilgili belirlenmiş cezaların konulması, detaylı miras dağılımının yapılması, münafıklardan söz edilmesi, ehl-i kitapla nasıl ilişki kurulacağı ve mücadelede bulunulacağının anlatılması, Medine döneminin diğer mümeyyez vasıflarındandır. İdeal bir yönetimin tesisi anlamında istişareden ve ihtilâf vukuunda Hz. Peygamber'e (aleyhisselâm) müracaat edilmesinden söz edilmesi de bu dönem âyetlerinin muhtevaları arasında yer almıştır. "Resûl" olarak Hz. Peygambere itaatin emredilmesi de yine dönemin karakteristiklerindendir. Zîrâ Kur'ân'da yaklaşık otuz âyette Allah ve Resûlü'ne itaat emri mânâsında "أَطِيعُوا اللّٰهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ" şeklinde ifadeler geçmektedir ve bu âyetlerin tamamı da Medenî'dir. Bu âyetler şayet Mekke'de, Resûl'e (s.a.s.) itaatin gerçekleşmeyeceği bir ortamda nâzil olsaydı, -hâşâ- ilâhî sözün değeri ve ağırlığı buharlaşacak, böylece belâgate muhalif bir hâl ortaya çıkacaktı ki, mu'cizü'l-beyan olan Kur'ân-ı Kerîm bundan her zaman münezzeh olmuştur. Medenî âyetlerin muhtevalarından bir başkası da, mü'minlere zafer ve fetih vaat edilmesidir. Ayrıca Hz. Peygamber'in (s.a.s.) eşlerinden ve aile hayatından söz eden âyetler de Medine'de nâzil olmuştur.[5]

Netice itibariyle insanlığı karanlıklardan nura iletmek üzere Allah katından indirilmiş olan Kur'ân-ı Kerîm'in sahih olarak anlaşılıp yorumlanması, taşıdığı *hidâyet* misyonunun gerçekleşmesi bakımından büyük önem arz etmektedir. Bu neticenin meydana gelmesi için âlimlerimizin on beş asır boyunca geliştirdikleri ve tefsir usûlünde topladıkları birtakım kaide ve metotlara riâyet edilme mecburiyeti bulunmaktadır. Bu kurallara riâyet edilmemesi durumunda kötü niyetli bazı insanlar art niyet, düşünce ve inançları doğrultusunda Kur'ân'ı istismar ederek onun nurunu örtmeye çalışabilir ve bu karanlık düşünceleriyle insanları hak yoldan çıkarabilirler. Uyulması gereken kurallar yok sayılır ve gereği yerine getirilmezse, nefisler ve hevâlar kuralların yerine geçer, düzen yerini kaosa terk eder, cehalet ve hevâ hüküm sürer.

Binaenaleyh Kur'ân'ı anlama ve tefsir etme sürecinde bilinmesi ve tatbik edilmesi gereken ilkelerden birisi de Mekkî ve Medenî ilmidir. Allah Teâlâ insana değer vererek onun fıtrî yapısını dikkate almış, bunun sonucu olarak da, ilâhî kelâmını nâzil olduğu vasatın özelliklerine uygun form ve muhtevada inzal buyurmuştur. Âyet ve sûrelerin taşıdıkları bu özellikler, Kur'ân'ın doğru anlaşılıp tefsir edilmesine katkı sağlamakla kalmamakta aynı zamanda Allah kelâmının ne kadar eşsiz bir belâgat örneği olduğunu da gözler önüne sermektedir.

* Ondokuz Mayıs Üniv. İlahiyat Fak. Öğrt. Üyesi
munver@yeniumit.com.tr

Dipnotlar

1. Vahidî, Esbâbu'n-Nüzûl, Beyrut 1991, Dâru'l-Kütübi'l-Ilmiyye, s. 261.
2. Bkz. Ramazan el-Bûtî, Min Ravâiı'l-Kur'ân, Dımeşk 1970, Mektebetü'l-Fârâbî, s. 86-87.
3. Geniş bilgi için bkz. Suyûtî, İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân, İstanbul 1978, Kahraman Yay., c. I, 24-30.
4. Mesela bu âyetlerden bazıları için bkz. Hucurât sûresi, 49/10; Saf sûresi, 61/4; Haşr sûresi, 59/9.
5. Bkz. Ünver, Mustafa, Tefsir Usulünde Mekkî-Medenî İlmi, Samsun 2001, Sidre Yay., s. 223-270.

Prof. Dr. Hamdi DÖNDÜREN *

Nisan / Mayıs / Haziran - 2009 / 84

Ekonomik sistemler, kaynakların insanların ihtiyaçları çerçevesinde dengeli ve adaletli dağılımını, en verimli şekilde işletilip, en rantabl biçimde kullanımını esas alır. Bu noktada birleşen iktisat sistemleri , bu meselelere bakışları, konuyla alâkalı getirdikleri prensipler ve ortaya koydukları düzenlemeler açısından farklılıklar arz eder.

PARA VAKIFLARI VE GÜNÜMÜZ BAZI ALTERNATİF FİNANSMAN KAYNAKLARI

1- Osmanlı Devleti Uygulamasında Para Vakıfları: Vakıf, belli gayelerin gerçekleşmesi için menkul veya gayrimenkul malın kendisinin veya gelirinin bir hayır amacına tahsisidir. Vakfiye ise, vakfın kuruluş gayesini, vakfedilen malların dökümünü ve bunların işletilme şeklini, vakfın gelirlerinin sarf yerlerini gösteren ve yargıç kararıyla tescil edilen bir vesikadır. Osmanlı Devleti döneminde vakfiyeler, İslâm'a uygunluğu denetlenip, kadı siciline kaydedildikten sonra kesinleşirdi.[1]

Vakıflarda "ebedilik" niteliği arandığı için, nakit paranın vakfedilip edilemeyeceği uzun süre tartışılmış, Şeyhu'l-İslâm Ebussuud Efendi'nin (v. 982/1574) "nakit para vakfında, malın cinsinin (mislin) devamı, kendisinin (aynın) devamı hükmündedir." fetvası ile para vakıflarının önü açılmıştır.

Osmanlılarda ilk bilinen para vakfı, Fatih Sultan Mehmed'in, geliri yeniçeri ocaklarına verilen etlerin sübvansiyonunda kullanılmak üzere vakfettiği 24.000 altın tutarındaki vakıftır.[2] İstanbul'da Fatih'ten itibaren, 1456–1551 yılları arasında 1161 para vakfı vardı.[3]

Yine İstanbul'un et ihtiyacı için Kanuni Sultan Süleyman kendinden önce bu maksatla tesis edilen para vakıflarını birleştirerek, 698 bin akçelik bir vakıf oluşturmuştu.[4] Bu paralar İstanbul kasaplarına kredi olarak veriliyordu. Para vakıfları o kadar gelişmişti ki, bunları "Vakıf bankalar" olarak isimlendirmek mümkündür.

Para vakıflarında toplanan fonlar, vakfiyelerindeki şartlara göre işletilmesi gerekiyordu. Fonların işletilmesinde kullanılan başlıca yöntemler şunlardır:

Karz (ödünç vermek), Mudarebe (emek-sermaye ortaklığı), Murabaha (vakıf para ile peşin mal alıp vadeli satmak yoluyla kâr elde etmek) ve Bidâa (vakıf parayı hayır amacıyla işletip kârın tamamını vakfa vermek). Bunlardan en çok kullanılan yöntem "Murabaha"dır.

Tarihî süreçte, para vakıflarından kredi kullanan kimi girişimciler, kervan ve gemilerle uzak ülkelere giden ve kârlı ticaret yapan büyük tüccarlardı. Bunlar elde ettikleri kârdan sermaye sahiplerine pay veriyorlardı.[5]

15. yüzyıldan itibaren önemli bir finans kaynağı olan para vakıflarının, diğer vakıflar içindeki gelişme süreci şöyledir:[6]

Tarih	Adet	Toplam nakit (akçe)	Adet	Nakit
1456–1494	41	728.600	% 3	% 56
1495–1519	244	3.594.125	% 19	% 16
1520–1546	653	13.253.736	% 56	% 61

Bu resmî kayıtlara göre 1456–1546 arası 90 yıllık dönemde vakfedilen nakit para toplamı 18 milyon akçeye ulaşmaktadır. Bunların diğer vakıf çeşitlerine göre yüzde ortalaması ise, vakıf sayısı içinde % 26, toplam nakit değerler içinde ise % 44,3'tür.

Aynı döneme ait, 933/1527 yılı Osmanlı Devleti vergi gelir toplamı 537 milyon 927 bin akçe kadardır. Bundan eyaletlere, has, tımar ve zeamet teşkilâtlarına verilen paylar düşüldükten sonra, merkezde toplanan bütçe gelirlerinin % 12 kadarını, vakıf paraların oluşturduğu görülür.[7]

Para vakıfları Osmanlı'nın son dönemlerine kadar önemini korumuştur. Nitekim 18 ve 19. yüzyıllarda kurulan vakıflar üzerinde yapılan incelemelerden, 18. yüzyıl vakıflarının % 31,7'sinin, 19. yüzyıl vakıflarının ise % 56,8'inin para vakıfları olduğu tespit edilmiştir.[8]

Osmanlı Devleti'nde son yüzyıla kadar tedavülde altın veya gümüş paranın kullanılması, enflasyonun çok düşük seyretmesine vesile olmuştur. Çünkü maden değeri ile piyasada dolaşan para sisteminde enflasyon yoktur.[9] Paradaki değer kaybı günümüze oranla asırlara göre hesaplandığında çok düşüktür. Meselâ ilk Osmanlı akçesinin basıldığı 1326 yılından 1740 yılına kadar 414 yıllık süre içinde değer kayıp oranı % 84,3 idi. Buna göre yıllık ortalama değer kaybı % 0.24'te kalmıştır.[10]

Vakıf paraların ekonomide bir istikrar unsuru olması, bunların vakıf mütevellileri tarafından standart ölçülerde işletilmesi ile yakından ilişkilidir. Şöyle ki:

İslâm kültüründe vakıflara, yetimlere ve kamuya ait bütün mal ve nakit para varlıkları rayiç piyasa fiyatları ölçü alınarak yönetilir. Bunların satımı veya kiraya verilmesi durumunda fâhiş gabin (aşırı aldanma) ölçüsünde ucuza verilmesi, satım veya kira akdini geçersiz kılar. Gerektiğinde bunları yöneten mütevelli, velî veya kayyım, ortaya çıkan zararı tazmin etmekle yükümlü olur.[11]

İlk olarak Belh fakihlerinden Nusayr b. Yahya (v. 268/881), rayiç piyasa fiyatlarının dışına çıkmayı ifade eden "fâhiş gabin" ölçülerini, gayrimenkullerde % 20, hayvanlarda % 10 ve menkul mallarda % 5 olarak tespit etmiştir. Osmanlı Devleti piyasasında yüzyıllarca ölçü alınan bu miktarlar, 1876 tarihli *Mecelle*'nin 165. maddesi ile kanunlaştırılmıştır.[12]

Osmanlı ekonomik yapısında hâkim olan bu fiyat standartlarının, para vakıflarının "Vakfiye"lerinde de standart ölçülere bağlandığı görülür.

Aşağıda vereceğimiz iki vakfiye örneği bu standartlığa işaret eder:

a) 1517 tarihli, 2. Bayezid'in oğlu Şehinşah'ın oğlu Mehmed'in karısına ait, 91.000 gümüş dirhemlik paranın vakfiyesinde işletilme şekli şöyle belirlenmiştir: "Yukarıda adı geçen vakfedici kadın, miktarı belirtilen 91.000 gümüş dirhemin, ne eksik ne de fazla olmamak üzere, yılda her 10 dirheme, 1,25 dirhem (yıllık % 12,5) hesabı üzere, faiz (riba) ve faiz şüphesinden uzak bir şekilde, İslâm'a uygun bir muamele (muamele-i şer'iyye) ve günlük rayiç bedeller (murabaha-i mer'iyye) uygulanarak, kâr (rıbh) getirecek şekilde işletilmesini şart koştu. Bu muamele sağlam rehin veya varlıklı kefil güvencesi ile güçlendirilir."[13]

Bu vakfiyeye göre, vakfın konusu olan para fonu, yıllık % 12,5 kârla işletilecektir. Meselâ; İstanbul kasapları için hayvan yetiştiricilerinden peşin parayla satın alınacak hayvanlar, % 12,5 yıllık kârla kasaplara satılacak, kasaplar ödemeyi para vakfına bir yıl sonra yapacaktır. Bunun, günümüz faizsiz bankalarında uygulanmakta olan "Murabaha"dan ibaret olduğunda şüphe yoktur.

Osmanlı dönemi fıkıh literatürü ve para vakfi vakfiyeleri incelendiğinde, bu çeşit vakıflara ait anaparanın; Karz-ı hasen (ödünç verme), Mudarebe (emek-sermaye ortaklığı yoluyla işletme), Müşâreke (sermaye ortaklığı), Murabaha (malı peşin fiyatla satın alıp yıllık belli kârla alıcıya devretme), Bidâa (vakıf parayı Allah rızası için meccanen işletip kârın ve anaparanın tamamını vakfa verme), veya bey' bi'l-vefa (mülkiyeti muhafaza kayıtlı geçici satış) yöntemlerinden birisiyle veya birkaçı ile işletildiği görülür. Böyle bir kredi kullanımı sonucunda elde edilecek gelir, vakfın hayır cihetine harcanır.

b) Kanuni Sultan Süleyman, çeşitli para vakıflarını birleştirerek oluşturduğu 698.000 akçelik vakıf paranın "Murabaha" yoluyla işletilmesini ve elde edilecek kârın (rıbh) İstanbul kasaplarına sermaye olarak kullandırılmasını şart koşmuştur.[14]

Bu uygulamalara göre, vakıf paraların Murabaha yoluyla yıllık % 10-15 arası kârlarla işletilerek, bir çeşit bankacılık faaliyeti sürdürülmüştür. Ancak para vakıflarının arka plânında, "Murabaha" yöntemi görülür.

Yıllık olarak eklenen bu fazlalığı faiz olarak değerlendirenler de olmuştur. Ömer Lütfü Barkan ve John E. Mandaville bunlar arasındadır.[15]

Günümüz, faizsiz katılım bankaları büyük ölçüde Murabaha yöntemini kullandıkları ve klâsik bankaların faiz oranlarına yakın kâr payı verdikleri için, bu itham onlara da yapılmaktadır. Böyle bir ithama maruz kalmamak için onların Mudarebe ve risk sermayesi gibi daha kârlı alanlara yönelmesi beklenir.

2- Bey' bi'l-Vefâ Yoluyla Finansman Kullanımı:

Günümüz beşerî hukuklarında yer alan "mülkiyeti muhafaza kaydı ile satış" çeşidi bir çeşit ipotek olup, daha

çok taksitle mal satışlarında, satış bedelini teminat altına almak maksadıyla uygulanmaktadır. Borç ödenince, mal üzerindeki ipotek kalkar ve malın mülkiyeti ilk sahibinin üzerinde devam eder.[16]

Borcun tamamı ödeninceye kadar, ipotekli mal üzerinde satıcı aslî, alıcı fer'î zilyed durumundadır. Bunun bir neticesi olarak, şart yerine gelmeden malda yapılacak temlikî her tasarruf geçersiz sayılır. Bu konuda kötü niyetli üçüncü kişilerin hakkı da korunmaz.[17]

Tarihte doğu İslâm toplumlarında, faizsiz kredi temini için başvurulan "bey' bi'l-vefa" işlemi de, sözünü ettiğimiz bu ipotek çeşidine benzer ve fıkıhtaki "rehin" işleminden başka bir şey değildir. Bu yöntem, 15. milâdî yüzyıldan itibaren kullanılmış ve örf hâline gelmiştir.

Tarihte ilk olarak Şeyh Bedruddin Mahmud (v. 823/1420) *Câmiu'l-Fusûleyn* adlı eserinin 18. faslında, Necmuddin Ömer bin Muhammed en-Nesefi'nin Fetva'sından naklen şunları kaydeder: "Zamanımızda halkın faizden korunmak için yaygın olarak kullandıkları ve adına bey' bi'l-vefa dedikleri muamele, gerçekte rehinden (ipotek) başka bir şey değildir. Çünkü bu işlemde, alıcı mala mâlik olamaz ve mal sahibinin izni olmadan da ondan yararlanamaz. Maldan izinsiz yararlanır ve malı telef ederse tazmin etmesi gerekir. Eğer ipotekli mal telef olursa borç düşer. Bize göre bununla rehinin (ipotek) hükmü arasında hiçbir fark yoktur. Akdi yapanlar ona satış deseler bile bu, teamül (örf) hâline gelmiş rehindir ve burada maksat, alacağı teminat altına almaktır."[18]

Bey' bi'l-vefa sözleşmesinde, alıcı akit süresince mala mâlik olamaz. Satıcı, süre dolmadan her an borcunu ödeyip malı geri isteyebilir. Ancak bu şekilde ipotekli bir malı, ne satıcı ne de alıcı diğerinin izni olmadıkça başkasına satamaz. Bu hak mirasçılara da geçer.

İslâm fıkhına göre, rehnedilen (ipotekli) bir maldan, sahibinin izni bulununca ipotek ettiren kimse yararlanabilir. Böyle bir yerde kendisi oturabilir, ticaret yapabilir ya da kiraya verip kira bedelini alabilir.

Mecelle'yi şerh eden Ali Haydar Efendi (v. 1355/1936) bu konuda şöyle der: Bey' bi'l-vefa yoluyla satılan bir gayrimenkulün gelirinden bir bölümü, alıcıya ait olmak üzere şart kılınsa, bu şarta uyulması gerekir. Çünkü Mecelle'nin 83. maddesinde, "İmkân ölçüsünde yasalara uygun bulunan (legal) şarta uymak gerekir." hükmü yer alır.[19]

Son dönem İslâm bilginlerinden Ömer Nasuhi Bilmen'in konu ile ilgili tespiti şöyledir: İslâm bilginlerinin çoğunluğu, mülkiyeti muhafaza kaydıyla satışı (bey' bi'l-vefa) rehin (ipotek) olarak kabul eder. Mal sahibinin izni olunca, alıcı malın gelirinden yararlanabilir.[20]

Meselâ: Faizsiz yolla kredi sağlamak isteyen (A), aylık 1000 dolar kira geliri olan ve gerçek değeri 100 bin dolar bulunan bir gayrimenkulünü, bey' bi'l-vefa sözleşmesi yaparak, iki yıl süreyle, (B)'ye satsa, (B) iki yıllık süre içinde 24.000 dolar kira bedelini alabilir. (A), en geç vade sonunda 100.000 dolar borcu (B)'ye öderse, ipotek kalkar ve gayrimenkulünü geri alır. Eğer süre sonunda kredi geri ödenmezse, bu gayrimenkulün mülkiyeti kendiliğinden (B)'ye geçer.

Ancak (B)'nin bu ipotekli gayrimenkulden yararlanamama riski de vardır. Gayrimenkulün boş kalması, tarım arazilerinden ürün alınamaması gibi riskler bunlar arasında sayılabilir.[21]

Yukarıdaki örnekte, (A), kendine ait ipotekli gayrimenkulü kullanmaya devam edecekse "kiracı" sıfatıyla yararlanır. Bu durumda (B)'ye rayiç fiyat üzerinden kira bedeli ödemesi gerekir. Fıkıhta bu son işleme "Bey' bi'l-istiğlâl" denilmiştir.[22]

Bu duruma göre kredi alacaklısı, şart konulmuşsa, ipotekli yerden yararlanabilir. İpotekli yerin kira gelirini almak da yararlanma kapsamına girer.[23]

3- Tahvil ve Sukuk Çıkarma Yoluyla Finansman:

a) Tahvil ve Mukarada Tahvili İlişkisi:

Beşerî hukukta tahvilin tanımı şöyle yapılmıştır: Anonim şirketlerin ödünç para bulmak için itibari kıymetleri eşit ve ibareleri aynı olmak üzere çıkardıkları borç senetlerine "tahvil" denir.[24]

Devlet tahvilleri, hazine bonoları gibi kamu tüzel (hükmî) kişileri tarafından çıkarılan tahvillerle, Anonim şirketlerce çıkarılan tahviller, menkul kıymetler grubuna dâhil kıymetli evraktan sayılmıştır. Hattâ açık bir hüküm bulunmamakla birlikte, sermayesi paylara bölünmüş Komandit Şirketlerin de tahvil çıkarabilecekleri savunulmuştur.[25]

İslâm'ın yayıldığı ilk dönemlerde, Hicaz yöresi denilen Mekke ve Medine toplumları emek-sermaye ortaklığına Mukarada veya Kıraz terimini kullanırlardı. Irak yöresi ise, bu ortaklık için Mudarebe terimini kullanmıştır.[26] Buna göre, emek-sermaye ortaklığı (Mudarebe) esasları çerçevesinde çıkarılacak faizsiz tahvile "Mukarada" veya "Mudarebe tahvili" diyebiliriz.

Mukarada veya mudarebe tahvili ilk olarak Türkiye mevzuatına Albaraka Türk A.Ş.'nin 12.11.1984 tarihli ilk Ana Sözleşmesi ile girmiştir.[27] Adı geçen Ana Sözleşme'nin 11. maddesine göre; ilgili kanun, tüzük, kararname ve tebliğlerce müsaade edildiğinde ve ilgili mercilerden izin alınarak on yıla kadar süreli mukarada tahvilleri çıkarılabile-

cektir. Ancak mukarada tahvili Türkiye'de uygulama alanı bulamamış ve Albaraka Türk Finans Kurumu, bu tahvil çeşidini, yeni Ana Sözleşmesi'ne almamıştır.[28]

b) Sukuk uygulaması:

Günümüz bazı dünya piyasalarında Mukarada tahvili yerine bir çeşit gelir ortaklığı senedi veya çeki sayılan "sukuk" belgeleri kullanılmaktadır. Arapçada sakk (çoğulu sukuk) olarak kullanılan Farsça çek kelimesi, aslî şekil ve anlamıyla bugün batı dillerinde yaşamaktadır. Hz. Ömer devrinde de varlığı bilinen çek keşidesi beytülmale ve daha çok cihbizlere yapılabiliyordu. Ancak Hz. Ömer'in, kıtlık yıllarında vurgunculuğa yol açmaması için, beytülmalden gıda maddesi alımını sağlayan sakk (çek) belgelerinin el değiştirmesini yasakladığı belirtilir.[29]

Günümüz sukuku (çekleri) geçmişte kullanılan bu sukuktan farklıdır. Günümüzde Mudarebe, Muşareke, İcâre hatta İstisna' sözleşmelerine dayalı "kâr veya gelir ortaklığı senedi" diyebileceğimiz bu belgeler dünya borsalarında yerini almış bulunmaktadır. Sukuk veya faizsiz menkul kıymet kullanımı son yıllarda oldukça yaygınlaşmıştır.

Körfez ülkelerinde 2000 yılında toplam değeri 336 milyon USD olan üç ihraçla başlayan sukuk işlemleri, 2006 yılı sonunda 77 ihraçla 27 milyar USD'nin üzerinde bir hacme ulaşmıştır.

Sukuk bonolar yani varlığa dayalı faizsiz tahviller, Malezya'nın buluşudur. 2002 yılında Malezya hükümeti tarafından ihraç edilen sukuk bonolara yönelik ilgi, Pakistan, Bahreyn, Brunei Sultanlığı, Katar gibi birçok bölge ülkesinin de konuyla ilgili harekete geçmesi, gelişmiş ülke sermaye piyasalarında bu yeni yatırım enstrümanına uygun ortamlar meydana getirmiştir.. Moody's Investors Service'in tahminlerine göre, sukuk pazarı 40 milyar doları aşan bir büyüklüğe sahiptir.

Bir sukuk bono ihraç edebilmek için borçlunun önce bir varlık sahibi olması gerekiyor. Bu varlığa istinaden ihraç gerçekleşiyor. Meselâ, ilk uygulamanın hayata geçtiği Malezya'da, Federal Malezya Arsa Ofisi'nin elindeki arsalar, kurulan bir kamu varlık şirketine satılmış, arsalar daha sonra Malezya hazinesine kiralanarak kira geliri kontratları oluşturulmuştur. Bu kira gelirlerine dayalı olarak ihraç edilen sukuk bonolarla da menkul kıymetleştirme yapılmıştır.

Sukuk genel olarak İslâmî prensiplere uygun (faizsiz) tahvil olarak tanımlanır. En basit şekliyle sukuk bir varlığa sahip olmayı veya ondan yararlanma hakkını gösterir. Sukukta yer alan hak-iddia sadece nakit akışı hakkı değil aynı zamanda mülkiyet hakkıdır. Bu, sukuku geleneksel bonolardan ayırır. Geleneksel bonolar faiz taşıyan menkul kıymetlerden oluşurken, sukuklar temel olarak varlık sepetinde sahiplik hakkından oluşan yatırım sertifikalarıdır.[30]

Sonuç olarak İslâm nakit para kaynaklarının, sadece üretimde ve mal alım satımında mübadele aracı olarak kullanılmasını hedeflemiştir. Bu, aynı zamanda para gücünün doğrudan reel ekonomide kullanımını gerektirir.

* Uludağ Üniv. İlahiyat Fak. Öğrt. Üyesi
hdonduren@yeniumit.com.tr

Dipnotlar

1. Ömer Hilmi, Ahkâmü'l-Evkâf, İstanbul 1307/1889; Özcan, Tahsin, Osmanlı Para Vakıfları Kanuni Dönemi Üsküdar Örneği, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2003.
2. Uzunçarşılı, Kapıkulu Ocakları, 1/254.
3. Barkan-Ayverdi, 1970. İstanbul Vakıfları Tahrir Defteri, (H. 953/M. 1546)
4. Altınay, A. Refik, 16. Asır İstanbul Hayatı, İstanbul 1935, s. 87.
5. İnalcık, Halil, The Otoman Empire, The Classial Age 1300-1600, London 1673, s. 162, 319.
6. Barkan-Ayverdi, a.g.e., s. 30-31.
7. Barkan-Meriçli, Hudavendigar Livası Tahrir Defteri, 1/5; Döndüren, Hamdi, Günümüzde Vakıf Meseleleri, İstanbul 1998, s. 97.
8. Yediyıldız, Bahaeddin, "18. Asır Türk Vakıflarının İktisadî Boyutu" V.D., 18, 5-41; Öztürk, Nazif, Türk Yenileşme Tarihi Çerçevesinde Vakıf Müessesesi, TDV Yayını, Ankara 1995, s. 138.
9. Tabakoğlu, Ahmet, "İslâm Dünyasında Para ve Bankacılık Tecrübesi", İslâm Dünyasında Para ve Bankacılık Tecrübesi, Albaraka Türk Yayını-17, İstanbul 2000, s.153.
10. Tabakoğlu, Ahmet, "Osmanlı İktisat Tarihinde Enflasyon Meselesi (1300-1750)", M.Ü.İ ve İ.B.F. Der., Sy. 2, İst. 1985, s. 245. Bir başka hesaba göre 1326-1755 arasında 429 yılda akçenin değer kaybı %91.3, yıllık ortalama değer kaybı yine %0.2'dir.
11. krş. En'âm sûresi, 6/152; İsrâ sûresi, 17/34.
12. Ali Haydar, Duraru'l-Hukkâm, İstanbul 1330 H., 1/165-166.
13. bk. Bursa Şer'iyye Sicilleri, A 21/27, 33a.
14. Altınay, A.Refik, a.g.e., s. 87.
15. Barkan-Meriçli, a.g.e., 1/129 vd.; Murat Çizakça, Para Vakıfları, İst. 1993, s. 69.
16. Ekemen, Nafiz Zeki, Mülkiyeti Muhafaza Mukavelesi, İst. Barosu Mec., 1964, s. 339 vd.
17. Türk MK. 901; TBK. 150/3.
18. Ali Efendi, Fetâvâ, İst. 1311 H. I, 300, Madde, 398.
19. Ali Haydar, a.g.e., 1/666, 667; Mecelle, Madde, 396, 398.
20. Bilmen, Ö. Nasuhi, Hukuk-ı İslâmiyye Kamusu, İst. 1967, VI, 127, 128.
21. Ali Haydar, a.g.e., 1/664, 655, 666.
22. Ali Haydar, a.g.e., 1/664, 655, 666; Mecelle, Madde, 119, 397. krş. İbn Rüşd, Bidâye, Mısır, t.y., 2/123, 124; Bilmen, a.g.e., 6/47, 48.
23. Ali Efendi, Fetâvâ, I, 300-3002.
24. Türk TK. 420.
25. Poroy, Reha, Kıymetli Evrak Hukuku Esasları, İst. 1971, s. 7; Türk TK. 476/2.
26. Serahsî, Mebsût, 2. baskı, Beyrut, ts. s. 17/18; Kâsânî, Bedâiu's-Sanâyi', Beyrut, 1394/1984, 6/80; Bâcî, Müntekâ, Beyrut 1403/1983, 5/149, 150.
27. bk. Türk Ticaret Sicili Gazetesi 12.11.1984 gün ve 1134 sayılı nüshası.
28. bk. Türkiye Sicil Gazetesi, 30.05.2007 gün ve 6819 sayılı nüsha.
29. Tabakoğlu, Türk İktisat Tarihi, s.62.
30. İnfomag Der. sy. 2007/1, Yıl: 7, Ekonomi sayfası; Milliyet Gazetesi, 19 Eylül 2007 sayısı.

Canlara Cânân Diye Sevdim

Sevdim seni hep canlara cânân diye sevdim
Bir ben değil âlem sana kurban diye sevdim

Ecrâm-ı felek levh u kalem mest-i nigahın
Didarına aşık ulu Yezdân diye sevdim

Mahşerde nebiler bile senden medet ister
Gül yüzlü melekler sana hayran diye sevdim

Aşkınla buhurdan gibi tütmede bu kalbim
Sensiz bana Cennet bile hicran diye sevdim

Ta arşa çıkar her gece aşıkların ahı
Asilere lütfun yüce ferman diye sevdim

Doğ kalbime bir lahzacık ey nûr-i Dilârâ
Sevdanı gönül derdine derman diye sevdim

Bülbül de senin bağrı yanık aşık-ı zârın
Feryadı bütün ateş-i sûzân diye sevdim

Huriler ezelden beri Şeydâ-yı cemalin
Yanmıştı sana Yusuf-i Kenan diye sevdim

Evlad ü iyalden geçerek Ravza'na geldim
Evsafını medhetmede Kur'ân diye sevdim

Kıtmirinim ey Şâh-ı Rüsûl kovma kapından
Âlemlere rahmet dedi Rahman diye sevdim

Şeydâ kuluna nazar eyle nazar-ı merhametinle
Bir lahza nazar en büyük ihsan diye sevdim

Hasan Basri Çantay

Bir Gece

Ondört asır evvel, yine bir böyle geceydi,
Kumdan, ayın ondördü; bir öksüz çıkıverdi!
Lâkin, o ne hüsrandı ki: Hissetmedi gözler;
Kaç bin senedir, halbuki, bekleşmedelerdi!
Nerden görecekler? Göremezlerdi tabî:
Bir kerre, zuhur ettiği çöl en sapa yerdi;
Bir kerre de, ma'mûre-i dünya, o zamanlar,
Buhranlar içindeydi, bugünden de beterdi.
Sırtlanları geçmişti beşer yırtılıcıkta;
Dişsiz mi bir insan, onu kardeşleri yerdi!
Fevzâ bütün âfâkını sarmıştı zemînin,
Salgındı, bugün Şark'ı yıkan, tefrika derdi.

Derken, büyümüş, kırkına gelmişti ki öksüz,
Başlarda gezen kanlı ayaklar suya erdi!
Bir nefhada insanlığı kurtardı o ma'sûm,
Bir hamlede kayserleri, kisrâları serdi!
Aczin ki, ezilmekti bütün hakkı, dirildi;
Zulmün ki, zevâl aklına gelmezdi, geberdi!
Âlemlere, rahmetti, evet şer'-i mübîni,
Şehbâlini adl isteyenin yurduna gerdi.
Dünya neye sâhipse, onun vergisidir hep;
Medyûn O'na cem'iyyeti, medyûn O'na ferdi.
Medyûndur o Ma'sûma bütün bir beşeriyyet...
Yâ Rab, bizi mahşerde bu ikrâr ile haşret.

Mehmet Akif Ersoy

Doç. Dr. Yener ÖZTÜRK *

Nisan / Mayıs / Haziran - 2009 / 84

DİNİN GURBET YILLARINDA SÜNNET'E SARILMANIN MÜKÂFATI

Peygamber Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem), bir hadîslerinde şöyle buyurmuştur:

اَلْمُتَمَسِّكُ بِسُنَّتِى عِنْدَ فَسَادِ اُمَّتِى لَهُ اَجْرُ شَهِيدٍ

"Ümmetimin fesada düştüğü bir zamanda, sünnetime sımsıkı sarılan şehit sevabı kazanır."[1]

Hadîs-i şerîfte sünnete temessük edenler; "şehid sevabı", bazı rivayetlerde ise, "yüz şehid sevabı" gibi bir ecirle müjdelenmektedirler. İlk bakışta böyle bir müjdenin büyüklüğünün hikmeti kavranamayabilir. Ancak şu iki durumun dikkate alınması, bu hususun izahı noktasında yeterli olacaktır:

1. Sünnetin genel anlamı/kapsamı,
2. Temessükün zamanı.

Birinci husus: Sünnet denilince umumiyetle ibadetlere tâbi nafileler ve Peygamberimiz'in yeme-içme, uyuma şekli, giyinme ve temizlenme tarzı gibi hususlardaki nebevî âdetleri akla gelmektedir. Sünnet sadece bu kısımlarından ibaret görülünce de verilen mesajın anlaşılması biraz güçleşmektedir. Bunun için biz hadîsle vurgulanmak istenen hususun daha iyi anlaşılması için sünnetin kelime ve genel anlamı üzerinde durulmasında fayda görmekteyiz.

Sünnet lügatte 'gidişat –iyi ya da kötü olarak– takip edilen yol' demektir. Nitekim bu mânâyı ifade eden bir hadîs-i şerîfte şöyle buyrulur: "*Kim, İslâm'da güzel bir yol/çığır açarsa (men senne fi'l-İslâmi sünneten haseneten..), bu işin ecri ve daha sonra o yolda yürüyenlerin ecirleri -yapanlardan bir şey eksiltilmemek üzere- onundur. Kim de İslâm'da kötü bir yol/çığır açarsa (men senne fi'l-İslâmi sünneten seyyieten), onun ve o yolda gidenlerin vebali, yapanlardan eksiltilmemek üzere onun sırtına yüklenecektir.*" (Müslim, Zekât 69; İbn Mace, Mukaddime 203) Çoğulu *sünen* olan sünnetin, bu mânâsıyla Kur'ân'da da yer aldığını görmekteyiz. Bu çerçevede bir âyette ise şöyle buyrulur: "*Allah size helâl ve haramı açıkça bildirmek, sizden öncekilerin yollarını (sünenellezîne min kablikum..) size göstermek ve tövbelerinizi kabul etmek istiyor. O, alîm ve hakîm'dir (her şeyi hakkıyla bilir, tam hüküm ve hikmet sahibidir).*" (Nisa sûresi, 4/26)

Sünnet terimi, İslâmî literatürde özel anlamı itibariyle Hz. Peygamber'in (aleyhisselam) sözleri, fiilleri ve takrirleri olarak tanımlanır. Ancak sünnet kavramı geniş bir açıdan da ele alınmıştır. Buna göre sünnet, hükme ve amele esas teşkil etsin etmesin, -yaptıkları veya kaçındıklarıyla, Allah Resûlü'nün hayat tarzı ve yaşantısının bütünü olur. Meselâ büyük usûlcü Şatıbî, Hz. Peygamber'in (s.a.s.) uygulamalarına da -bunlar Kur'ân'da emredilmiş olmuş olsa bile- sünnet denildiğini belirtir.[2]

Bu konuyu daha açık ifadelerle ele alan diğer bir mühim şahsiyet ise Bediüzzaman'dır. O, *Lem'alar* adlı eserinde 'Sünnetin mertebeleri vardır.' diyerek, bunları ferâiz (vacibat), nevafil ve adâb olarak üçe ayırıyor.[3] Bu tarife göre, sünnet, Resûl-i Ekrem'in (s.a.s.), yaptığı veya yapılmasını emir buyurduğu veya izin verdiği hususların tamamını ifade ediyor. Dolayısıyla burada farz da, vacib de, müstehab da sünnetin kapsamına girmiş oluyor.

Şu hâlde sünnet, genel anlamı itibariyle Peygamber Efendimiz'in takip ettiği yoldur. Daha açık bir ifadeyle sünnet, Allah Resûlü'nün (aleyhi ekmelüttehâyâ) dini -farzları, nafileleri ve adabıyla- yaşayış biçimi ve onu uygulayış tarzıdır. Dolayısıyla bu hadîste temas edilen "sünnete temessük" hususunu, 'Peygamberimiz'in farzlardan âdâplara kadar yaşayıp yaşatmaya çalıştığı dine sahip çıkmak' anlamında ele almak daha muvafık olacaktır.

Şüphe yok ki, doğrudan Allah tarafından terbiye edilip hayra yönlendirilen Resûlullah (s.a.s.), farzı, vacibi, müstehabı ve âdâbı da dâhil hayatı bütün üniteleriyle insanlığa

talim etmek üzere bir rahmet olarak gönderilmiştir. Mesele bu açıdan düşünüldüğü zaman görülecektir ki, onun yolu öyle bir yoldur ki, binlerce dimağın bir araya gelmesiyle bulunacak bütün yollar ve o yolların düstur ve prensipleri, onun en küçük meselesi yanında sönük kalacaktır.

Tabiatıyla, böyle bir yolun işler hâlde tutulması için gösterilecek olan gayretler de o nispette kutsi ve mübarek olacaktır. Ve yine o nispette de ecri farklı olacaktır.

Sünnet'e Sahip Çıkmanın Zamanı

Bu nokta, Hz. Peygamber'in (s.a.s.) sünnetine/yoluna sahip çıkmanın zaman dilimiyle ilgilidir. Hadîste dünyanın fesada yenik düştüğü bir döneme dikkat çekilmektedir. Dinin esaslarına ilişilip dindarın istihzaya alındığı, dinî hayat adına pek çok şeyin aslî çizgisinden çıktığı, salahın kaybolduğu bir zamandan haber verilmektedir. İşte bu süreçte ortaya konacak gayretlerin apayrı bir kıymeti olacaktır. Biz Hak katında bu işin ne kadar mühim bir anlam ifade ettiğini ve nasıl eşsiz bir hizmet olduğunu Peygamberimiz'in bu mübarek sözünden anlamış olmaktayız.

Şehitlik, Allah yolunda yapılan cihad için verilen özel bir mükâfattır. Bu hadîste, sünnete sımsıkı sarılanların da şehit sevabına mazhar olacaklarının bildirilmesi, bize bu dönemde cihadın temsil şeklinin nasıl olması gerektiğini öğretmiş olmaktadır ki bu da, Resûlullah'ın sünnetine (dini yaşama ve yaşatma usûlüne) sarılmaktır.

İnanan insanların şehit sevabına nâil olacaklarını haber veren bu hadîs-i şerîfte 'ümmetimin fesadı zamanında…' ifadesiyle, içtimaî boyutta bir bozulmanın vukû bulacağına dikkat çekilmiştir. Asrımızdaki gerek itikadî, gerekse amelî ve ahlâkî yozlaşma bunun açık bir delilidir. Bu fesadın etkisiyle nice dimağlar yaralı ve nice vicdanlar karanlık hâle gelmiştir.

Bu rivayeti destekleyen diğer haberlerde ise, bu bozguna karşı direnip sebat etmenin zorluğuna vurguda bulunulmuştur. Meselâ şu hadîs-i şerîfte onların durumu şöyle ifade olunmuştur: "*O gün dinine temessük edenin (ona sarılıp yaşamaya çalışanın) durumu, elinde ateş parçası tutan kişinin hâli gibidir.*"[4] Evet, bu dönemde din bütünüyle hafife alınır olmuş ve dinin mukaddes saydığı mefhumlar hakarete maruz bırakılmıştır. İslâm çarkının tümüyle bozulmaya çalışıldığı böyle bir süreçte dine ait herhangi bir meseleyi ihya etmek için gayret edenler şehit sevabı kazanacaklardır. Çünkü onlar herkesin dinden elini çektiği veya çektirildiği bir zaman diliminde zor bir işe talip olmuşlardır.

Bu hadîste bir şeye 'sıkı sıkıya bağlanmak' mânâsına gelen 'temessük' kelimesinin kullanılması da dikkat çekicidir. Nitekim Allah Resûlü (sallallahu aleyhi ve sellem) bir başka hadîslerinde bu kelimenin anlamını açıklayıcı mahiyette "*..Ona (sünnetime) azı dişlerinizle tutunup sarıldığınız gibi sımsıkı sarılınız.*"[5] buyurmuştur.

Onların bulundukları toplum içindeki durumlarına ve kendilerini bekleyen göreve ise bir başka hadîs-i şerîfte dikkat çekilerek hem İbn Hanbel'in *Müsned*'inde, hem de Tirmizî'nin *Sünen*'inde bu hususa yer verilir. Müsned'deki rivayet şöyledir:

"Nebi (s.a.s.) şöyle buyurdu: 'İslâm garîb olarak (dilinden ve hâlinden anlamayanların içinde gurbetteki bir garip gibi) başladı. Sonra yine bir gurbet yaşayacaktır. O gariplere (gurbeti yaşayanlara) selâm olsun.' Ona, 'Garip olanlar kimlerdir ya Resûlallah?' denildiğinde, şöyle buyurdu: Onlar, insanların ifsad ettiklerini ıslaha çalışanlardır."[6]

Tirmizî'nin rivayetinde 'İslâm..' yerine '*din (garip olarak başladı)..*' ifadesi vardır. Sonu ise şöyledir: "*Benden sonra sünnetimi (yolumu) ifsad eden insanların ifsatlarını ıslaha çalışırlar..*"[7] Bu cümlede öncelikli olarak, zamanın âhir diliminde Hz. Peygamber'in hayata anlam ve değer veren hayatının gerek ferdî gerekse içtimaî alandan çekilmesiyle, insanlığın bir çürümeye ve bozulmaya maruz kalacağı bildirilmektedir. Cümlenin devamında ise, bulundukları toplum içerisinde gurbet yaşayan, ama taşıdıkları kulluk felsefesi ve sorumluluk şuuruyla bu yıkılışları yeniden imar için çaba sarf edecek olan insanlardan bahsedilmektedir. Bir diğer ifadeyle, yıkılan bir toplum dünyasını, yitirilen nesilleri yeniden aslına ve özüne döndürmeyi gaye-i hayal edinmiş kudsî gariplerden söz edilmektedir.

Netice olarak denilebilir ki, bu hadîs-i şerîf bize bid'atlerin ve dalaletlerin dinin yerini alarak insan hayatını istilâ ettiği bir zaman diliminde, Hz. Peygamber'in (aleyhissalatü vesselam) yolunu yol bilip onu yaşamaya ve yaşatmaya çalışan hizmet erlerinin şehit sevabı alabileceklerinin müjdesini vermektedir. Öyleyse bize düşen bu kutlu beyanın vaadine bilfiil mazhar olmaya çalışmaktır.

* Dicle Üniv. İlahiyat Fak. Öğrt. Üyesi
yozturk@yeniumit.com.tr

Dipnotlar

1. Taberanî, *el-Mucemu'l-Evsat*, 5/315; Münavî, *Feyzu'l-Kadir*, 6/261. Bu zaman diliminde sünnete sarılanlara yüz şehid sevabının verileceğini bildiren bir rivayet de söz konusudur. Bkz. Ebu Bekr el-Beyhakî, *Kitabu'z-Zuhdi'l-Kebîr*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1995, 2/118.
2. Bkz. Şatıbî, *el-Muvafakat*, (çev.: M. Erdoğan), İz yay., İst. 1993, 4/1-2.
3. Bkz. 11. Lem'a, 6. Nükte.
4. İbn Hanbel, *Müsned*, 2/390. Az bir farkla hadis külliyatında yer alan diğer rivayetler için bkz. Tirmizî, Fiten 73; Ebu Davud, Melahim 17.
5. Ebu Davud, Sünnet 5; Tirmizî, İlim 16; İbn Mace, Mukaddime 6; İbn Hanbel, Müsned, 4/126.
6. İbn Hanbel, 473.
7. Tirmizî, İman 13.

Prof. Dr. Muhammet ÇELİK *

Nisan / Mayıs / Haziran - 2009 / 84

Hz. İbrahim tam bir tevhid insanıydı ve teslimiyet, onda zirvede idi. O, Cenâb-ı Hakk'ın emirlerinden ne pahasına olursa olsun, zerre kadar inhiraf etmemiş; hatta O'na "Evlâdını kes!" deyince bile, zerre kadar tereddüt geçirmemişti. "Hanımını ve çocuğunu ıssız bir çölde bırak!" emri geldiğinde, hemen emri yerine getirmiş.. sonra da arkasına bakmadan çekip gitmişti.

HZ. İBRAHİM'İN TEVHİT REHBERLİĞİ

Dünya nüfusunun yarıdan fazlası Musevîlik, Hıristiyanlık ve İslâm dinine mensuptur. Hz. Musa, Hz. İsa ve Hz. Muhammed'in (aleyhimüsselam) getirdiği üç dinin mensupları, Halilürrahman ve halilülinsan olan Hz. İbrahim'e bağlılıklarını ifade ederler. Bundan ötürü Hz. İbrahim'in bilinmeyen yönlerini gün yüzüne çıkartmak için büyük gayretler sarf edilmektedir. Arkeolojik çalışmalar, benzeri görülmemiş bir tarzda bu mesele üzerinde yoğunlaşmıştır. Bir arkeoloji uzmanının dediği gibi, "İnsanlar altın takı ve mücevherler için kazı yapmaya başladılar. Sonra bu madenlerden daha kıymetli nesneler olduğunu keşfettiler; bunlar semaya yükselen tarih ve yüce mânâlardır."

Halilurrahman'ın daveti tevhide dayalı ve onunla ilgiliydi. Ayrıca bu davetin kıstası ilâhî adalet olup hedefi

ibadeti, maddeden mâneviye, Yüce Yaratıcı'ya yükseltmekti. Bu, en eskisinden en modernine tarihçilerin insanlık hayatı ile ilgili kaydedebildiği en eşsiz fetihtir.[1] Zîrâ bu fetih, insanların hem dış dünyasını hem de iç âlemini değiştirmiştir. Burada esas mesele, en üstün, en faziletli, en sahih ibadeti öğretmenin yanı sıra kâinat, insan ve insanoğlunu fert ve toplum olarak yeni bir bakış ve düşünceyle ele alma meselesiydi. Aynı zamanda düşünce kıstaslarını tashih, insanın kendisi ve dünyayla münasebetini tanzim ve en zor değişim olan zihniyet değişimini gerçekleştirme hâdisesiydi.

İnsan, ibadetini tabiattan, tabiatüstüne, Yaratıcı'ya yükseltince ve Hak Mâbud'a olan ihtiyacı bedenî-cismanî, tabiî ve fıtrî ihtiyaçlarının üstüne çıkınca bir bütün olarak yücelmiş olur. Böylelikle tabiattan küçükken, bir anda ondan daha büyük oluverir. Hz. İbrahim bu değişimi gerçekleştirmiştir.

Allah Tealâ, Kur'ân-ı Kerîm'de, Peygamberlerin atası Hz. İbrahim'e rüşt (doğru yol, hidayet, nübüvvet) verildiğini, babasına ve kavmine tevhit rehberliği yaparken onların mahrum olduğu bir ilimle (Nübüvvet) donatıldığını bildirmektedir. Kur'ân, Hz. İbrahim'in kavmini ve babasını çepeçevre kuşatıp saran, yoldan çıkaran, onların gerçeği görmelerine mâni bir zindan hâlini alan şirk kirliliğinin önceki nesillerden tevarüs ettiğini kaydeder. (Enbiya sûresi, 21/52) Hz. İbrahim'in, putlara tapma işinden kesinlikle berî olduğunu, kendi dilinden haber verir. (Meryem sûresi, 19/48) *"O hiçbir zaman müşriklerden olmadı."* (Bakara sûresi, 2/135) Bu husus, baştan beri onun tevhit üzere olduğunu göstermektedir.

Hz. İbrahim, tevhit rehberliği esnasında ikna edici bir üslûp kullanmış,[2] şirk unsurlarının (putların) işitmeyen, görmeyen, fayda ve zarar vermeyen güçsüz ve cansız nesneler olduğuna dâir muhataplarını uyarmıştır. (Meryem sûresi, 19/42; Enbiya sûresi, 21/66) Bu çerçevede, *"Sizin Rabbiniz, göklerin ve yerin Rabbi ve onların yaratıcısıdır."* (Enbiya sûresi, 21/56, Saffât sûresi, 37/87, Bakara sûresi, 2/258) demek suretiyle kozmosa dikkat çekerek hakikate ulaşmalarını temine çalışmıştır. Allah Tealâ, gökleri ve yeri yarattığı için Hak Mâbut'tur. Onları yaratmayan ve yaratmaya kudreti olmayan kör, sağır nesneler mabut olamazlar, buna hak kazanamazlar. Bundan ötürü putlara tapma işi büyük bir iftira (ifk), bir skandaldır. (Saffât sûresi, 37/86) Halilürrahman, putlardan korkmaz (En'âm sûresi, 6/81), onları kutsamanın saçma bir davranış olduğu konusunda tereddüt göstermediğinden kırıp yerle bir eder. (Enbiya sûresi, 21/57–58) Bu, Allah'a olan sonsuz güveninin bir tezahürüdür.

Cenab-ı Hak, Hz. İbrahim'e, göklerin ve yerin hükümranlığını gösterdi ki, Allah'ın vahdaniyeti hususunda köklü ve sarsılmaz bir inanca sahip olsun. Böylece, Allah'ın onu hidayet etmesinin ve ona gösterdiği hükümranlığın hakikatine vakıf olsun. Bu da Allah'ın birliğini tanımakla beraber, kavminin putlara tapmaları ve Allah'ı bırakıp bu putları tanrı edinmek suretiyle apaçık dalâlete düştüklerini bilmektir.

Tevhit rehberliğiyle Hz. İbrahim, insanlık tarihinin seyrini müspete çeviren büyük hâdiselerin yaşanmasına vesile olmuştur. Zîrâ putlara tapma işi, birçok insanı yoldan çıkartıp saptırmıştır. (İbrahim sûresi, 14/36) Bu tehlike karşısında en önemli sigorta namazdır. (İbrahim sûresi, 14/37) Namazı gevşetip zâyî etmek, toplumların çöküş sürecinin sinyal vermesi, sonun başlangıcıdır. (Meryem sûresi, 19/59) Bu realiteden dolayı, kendisi ve neslinin namazı edâ edenlerden olmaları için Allah'a dua ve niyazda bulunmuştur. (İbrahim sûresi, 14/36)

Ulu'l-azm (azim ve kararlılık sahibi) peygamber Hz. İbrahim, şirkle mücadelesinde Allah'a iltica etmekte, O'ndan yardım dilemektedir. Kendisinin ve çocuklarının şirkten korunması ve bulundukları şehrin güvenli olması için Allah'a yalvarıp yakarması, bir belde için en büyük tehlikenin şirk olduğuna işarettir.

Allah Tealâ, Halil'ini, (Nisâ sûresi, 4/125) dinin temel unsurları olan inanç esaslarına dâir tam bir yakîne ulaştırmıştır. Ulûhiyet ve haşir inancı hakkında onu doygunluğa (itmi'nan) eriştirmiştir. (Bakara sûresi, 2/260) Hz. İbrahim ve beraberindekilerde müminler için güzel bir örneklik vasfı mevcuttur. (Mümtehine sûresi, 60/4–6)

"Rabbim budur!" İfadesinin Mânâsı

Halilürrahman'ın tevhit rehberliğini anlatan âyetlerden olan En'âm sûresi'nin 76–78. âyetlerinde ilk etapta bir işkâl dikkat çekmektedir. Kur'ân ilimlerinden biri olan Müşkilu'l-Kur'ân disiplini, anlaşılmasında şu veya bu şekilde bir güçlük olan âyetleri ele alarak çözüme kavuşturmayı hedefler. Allah'ın kelâmında güç anlaşılan yerlerin bulunması tabiîdir. Hattâ Bediüzzaman Said Nursî, Müşkilu'l-Kur'ân'dan İ'cazu'l-Kurân'a bir hisse çıkartmak suretiyle orijinal bir tespitte bulunur: "Zor olan bir kelâmın kapalılığı ve zorluğu, ya lâfız ve üslûbunun perişanlığından kaynaklanır ki bu

kısım, ifadeleri apaçık olan Kur'ân'a yanaşmamıştır. Yahut mânânın dakik, derin ve kıymetli veyahut alışılmamış, sıklıkla karşılaşılmayan, sanki fehime karşı nazlanmak ve şevki artırmak için kendini göstermeyip kıymet ve ehemmiyet verilmesini ister. İşte Kur'ân'ın müşkilâtı bu kısımdandır."[3] Kur'ân'ın müşkilâtı üslûbunun pek yüksek ve muhtasar olmasıyla mânasının çok derin ve inceliğinden ileri gelir.[4]

İmdi, En'âm sûresi 75–78 âyetlerinde Hz. İbrahim'in dili üzere gelen ifadelerdeki maksadı tespit için ilgili âyetlerin siyakına baktığımızda buradaki temanın putları ret ve tevhide irşat olduğunu görüyoruz.

وَإِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ لأَبِيهِ آزَرَ أَتَتَّخِذُ أَصْنَاماً آلِهَةً إِنِّي أَرَاكَ وَقَوْمَكَ فِي ضَلاَلٍ مُبِينٍ * وَكَذَلِكَ نُرِي إِبْرَاهِيمَ مَلَكُوتَ السَّمَاوَاتِ وَالأَرْضِ وَلِيَكُونَ مِنَ الْمُوقِنِينَ

"Bir zaman İbrahim, babası Azer'e: 'Ne! Sen putları tanrı mı ediniyorsun? Doğrusu ben, seni de halkını da besbelli bir sapıklık içinde görüyorum!' demişti. Biz İbrahim'e (şirkin çirkinliğini gösterdiğimiz gibi) imanında yakîne, kesinliğe ulaşması için göklerin ve yerin muhteşem hükümranlığını da öylece gösteriyorduk." (En'âm sûresi, 6/74–75)

Âyetteki, "yerin ve göklerin melekûtu", yerin ve göklerin yaratılışı yahut yer ve göklerde olan âyetler, alâmetler, deliller şeklinde tefsir edilmiştir.[5] Allah Teâlâ, Hz. İbrahim'e göklerin ve yerin hükümranlığını; güneş, ay, yıldızlar, ağaçlar, hayvanlar vb. ile kendi saltanatının azametini, işlerin dış görünüşünü ve arka plânını göstermiştir.[6]

وَلِيَكُونَ مِنَ الْمُوقِنِينَ ifadesi şöyle anlaşılmıştır: Cenab-ı Hak, Hz. İbrahim'e, göklerin ve yerin hükümranlığını gösterdi ki, Allah'ın vahdaniyeti hususunda köklü ve sarsılmaz bir inanca sahip olsun. Böylece, Allah'ın onu hidayet etmesinin ve ona gösterdiği hükümranlığın hakikatine vakıf olsun. Bu da Allah'ın birliğini tanımakla beraber, kavminin putlara tapmaları ve Allah'ı bırakıp bu putları tanrı edinmek suretiyle apaçık dalâlete düştüklerini bilmektir.

Ulûhiyetle ilgili olan bu âyette anahtar kelime, "نُرِي - gösteriyoruz"dur. Bu fiil, yine inanç esasları ve Hz. İbrahim'le ilgili olarak gelmektedir.

وَإِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ رَبِّ أَرِنِي كَيْفَ تُحْيِي الْمَوْتَى

"Bir vakit de İbrahim: 'Ya Rabbî, ölüleri nasıl dirilteceğini bana gösterir misin?' demişti." (Bakara sûresi, 2/260).

Görüldüğü gibi bu âyette gelen kelime aynı köktendir: "أَرِنِي - Bana göster."

Bu iki âyette varit olan kelime رَأَى kökünün if'al babından biri muzari, öbürü emir siğasındadır. Bu kelime her iki âyette de inanç unsurlarının ilki olan Allah inancını, ötekisi âhiret bilincini temellendirmektedir.

Gelelim bunları takip eden ve işkâl ihtiva ettiğinden esas üzerinde durmak istediğimiz En'âm sûresinin şu üç ayetine:

فَلَمَّا جَنَّ عَلَيْهِ اللَّيْلُ رَأَى كَوْكَباً قَالَ هَذَا رَبِّي فَلَمَّا أَفَلَ قَالَ لا أُحِبُّ الآفِلِينَ * فَلَمَّا رَأَى الْقَمَرَ بَازِغاً قَالَ هَذَا رَبِّي فَلَمَّا أَفَلَ قَالَ لَئِنْ لَمْ يَهْدِنِي رَبِّي لأَكُونَنَّ مِنَ الْقَوْمِ الضَّالِّينَ * فَلَمَّا رَأَى الشَّمْسَ بَازِغَةً قَالَ هَذَا رَبِّي هَذَا أَكْبَرُ فَلَمَّا أَفَلَتْ قَالَ يَا قَوْمِ إِنِّي بَرِيءٌ مِمَّا تُشْرِكُونَ

Burada müşkil olan Hz. İbrahim'in dili üzere gelen هَذَا رَبِّي - Rabbim budur!" ifadesidir.

Müfessirler, konu ile ilgili, 'Acaba bu *nazar* makamı mı, yoksa *münazara* makamı mı?' şeklinde değişik görüşler serdettiler. Bir başka ifadeyle, acaba Hz. İbrahim mi böyle düşünüyor, yoksa kavmi ile tartışmak, onların tuttuğu yolun, putlara tapmanın saçma olduğunu göstermek için mi böyle diyor?

İbn Cerir et-Taberî, İbn Abbas'tan (r.a.), bunun *nazar* makamı olduğunu bildiren bir rivayet nakledip 77. âyetteki, لَئِنْ لَمْ يَهْدِنِي رَبِّي لأَكُونَنَّ مِنَ الْقَوْمِ الضَّالِّين ifadesini bu görüşe delil olarak gösterir.

Hadîs ve rivayet ilmine vâkıf müfessirlerden İbn Kesir ise, bu hassas konuyu şöyle değerlendirir: Aslında Hz. İbrahim, burada kavmine delil getirmek suretiyle onların putlara ve heykellere tapma işinin anlamsızlığını ve saçmalığını göstermeye çalışan taraf konumundadır. Şöyle:

Adım Adım Tevhit

Birinci merhalede; babasıyla kavmine, Büyük Yaratıcı nezdinde kendilerine şefaatçi olmaları için ibadet ettikleri, oysa buna müstahak olmayan semavî melekler suretinde yaptıkları putlara tapmaları yönündeki hatalarını gösterdi. Babası ve kavmi, Allah'ın kulları olan meleklere ibadet ederek onları aracı zannediyorlardı. Bunu, rızık, zafer vb. ihtiyaç duydukları hususlarda kendilerine şefaatçi olmaları için yapıyorlardı. Bu merhalede, Hz. İbrahim, onların yedi gezegen olan Ay, Merkür, Venüs, Güneş, Mars, Jüpiter, Satürn'e ibadet etmelerinin yanlışlığını gösterdi. Bunlardan ışığı en kuvvetli olan Güneş, sonra Ay ve Venüs idi. Öncelikle Venüs'ün tanrı olamayacağını, çünkü onun belli bir yörüngesinin olduğunu ve bunda yol almaya mahkûm olduğunu, sağa sola sapamayacağını, kendi kendine bir tasarrufta bulunamayacağını, bilakis Allah'ın yarattığı ışık saçan bir cisim olduğunu gösterdi. Ayrıca bunda büyük hikmet bulunduğunu anlattı. Çünkü Venüs doğudan doğuyor, batıya doğru yol alıp gözlerden kayboluyor, ertesi

gün bu tarz üzere devam ediyor.[7] Böyle bir şeyin ilâh olması hiç mümkün müdür?

Hz. İbrahim, bundan Ay'a geçti. Ay konusunda da yıldızla ilgili hususları anlattı. Ardından Güneş'e geçti. İşte gözlerin gördüğü en ışıklı, en aydınlık varlıklar olan bu üç gök cisminin tanrı olamayacağı kesin delille anlaşılınca dedi ki: يَا قَوْمِ إِنِّي بَرِيءٌ مِمَّا تُشْرِكُونَ : *"Benim o tür varlıklara ibadet etmem ve onları mevlâ/tanrı edinmem söz konusu değildir, böyle bir davranıştan beriyim, uzağım. Eğer onlar tanrıysa, beklemeyin, hepiniz bana tuzak kurun, zarar verin."* Sonra şöyle devam etti:

إِنِّي وَجَّهْتُ وَجْهِيَ لِلَّذِي فَطَرَ السَّمَاوَاتِ وَالأَرْضَ حَنِيفاً وَمَا أَنَا مِنَ الْمُشْرِكِينَ

"Ben eşyanın Halik'ına, yoktan yaratan, idare eden, ölçüsünü tayin eden ve varlıklarını sürdürmeleri O'na bağlı olan, her şeyin hükümranlığı kendisinde olan hakiki yaratıcıya Hak Mabud'a, her şeyin Rabbi, Sahibi ve Tanrısı olana ibadet ederim. Ben asla müşriklerden değilim."

Allah Tealâ şöyle buyuruyor:

"Rabbiniz o Allah'tır ki gökleri ve yeri altı günde yarattı. (..)" (A'râf sûresi, 7/54).

O hâlde Hz. İbrahim Halil'in bu âyetlerde *nazar* makamında olması (yıldıza, Ay'a, Güneş'e 'Rabbim' demesi) söz konusu değildir. Cenab-ı Allah, onunla ilgili şöyle buyuruyor:

"Biz Musa'dan önce de İbrahim'e hidâyet ve akl-ı selîm verdik. Biz onun hâlini pekiyi biliyorduk. O vakit babasına ve halkına: 'Nedir bu karşısında durup taptığınız heykeller?' dedi." (Enbiyâ sûresi, 21/51–52).

"Gerçekten İbrahim, hak dine yönelen, Allah'a itaat üzere bulunan tek başına bir ümmet, bütün hayırlı hâlleri kendinde toplayan bir önder idi. O hiçbir zaman müşriklerden olmadı. Allah'ın nimetlerine şükreden bir zât idi. Çünkü Allah onu seçmiş ve doğru yola iletmişti. Biz ona dünyada iyilik verdik. Elbette o, âhirette de salihlerden olacaktır. Sonra da sana vahyettik ki: Doğru yola yönelerek İbrahim'in dinine tâbi ol; zîrâ o müşriklerden değildi." (Nahl sûresi, 16/120–123)

"De ki: 'Benim namazım da, her türlü ibadetlerim de, hayatım da ölümüm de hep Rabbülalemin olan Allah'a aittir. Eşi ortağı yoktur O'nun. Bana verilen emri budur. O'na ilk teslim olan da benim." (En'âm sûresi, 6/162–163).

İbn Kesir açıklamalarını şöyle sürdürür: Sahih-i Buhârî ve Sahih-i Müslim'deki kayıtta, Ebû Hüreyre (r.a.) Resûl-i Ekrem'in (s.a.s.) şöyle buyurduğunu bildirmiştir: *"Herkes fıtrat üzere doğar."* (Buhârî, Tefsiru sûreti Rûm 1; Müslim, Kader 22) Sahih-i Müslim'deki kayıtta, Iyâd b. Hamâr, Resûllah'ın (s.a.s.) şöyle dediğini bildirmiştir: *"Allah Tealâ buyurdu ki: Ben kullarımı hanif (tevhid dini) üzere yarattım."* (Müslim, Cennet 63)

Allah Tealâ, Yüce Kitab'ında şöyle buyurdu: *"O hâlde sen, bâtıl dinlerden uzaklaşarak yüzünü ve özünü, hak din olan İslâm'a çevir. Yani Allah'ın insanları yaratmasında esas kıldığı o fıtrata uygun hareket et! Allah'ın bu hilkatini kimse değiştiremez. İşte dosdoğru din budur. Fakat insanların çoğu bunu bilmezler."* (Rûm sûresi, 30/30)

"Rabbinin Âdem evlâtlarıyla yaptığı şu sözleşmeyi düşünün: Rabbin onların bellerinden zürriyetlerini almış ve onların kendileri hakkında şahitliklerini isteyerek 'Ben sizin Rabbiniz değil miyim?' buyurunca onlar da 'Elbette!' diye ikrar etmişlerdi." (A'râf sûresi, 7/172)

İmdi sâir mahlûkat hakkında durum böyle olduğuna göre, Allah Tealâ'nın *"hak dine yönelen, Allah'a itaat üzere bulunan tek başına bir ümmet, bütün hayırlı hâlleri kendinde toplayan bir önder"* (Nahl sûresi, 16/120) diye tavsif buyurduğu Hz. İbrahim Halil'in, geçici bir süre için de olsa, böyle bir düşüncede olması mümkün olur mu? Aksine insanlar için Hz. Muhammed'den (aleyhisselâm) sonra Hz. İbrahim, en selim (arı duru) fıtrat ve en istikametli ahlak ve seciye üzere olmaya hak sahibidir. Ayrıca onun, burada şirk üzere olan kavmi ile *münazara* (kuvvetli deliller getirerek irşat) eden bir konumda olduğu, yoksa böyle bir düşüncede (*nâzır*) olmadığını şu âyet-i kerîmeler de göstermektedir:

"Halkı kendisi ile tartışmaya girişti: O dedi ki: 'Allah, bana doğru yolu göstermişken, siz hâlâ benimle O'nun hakkında tartışıyor musunuz? Sizin O'na ortak saydığınız şeylerden ben hiçbir zaman korkmam. Rabbim ne dilerse o olur. Rabbimin ilmi her şeyi kapsar. Hâlâ kendinize gelip ders almayacak mısınız? Hem siz, Allah'ın size tanrı oldukları hakkında hiçbir delil indirmediği şeyleri O'na ortak saymaktan korkmuyorsunuz da, nasıl ben sizin O'na ortak koştuğunuz şeylerden korkarım? Şimdi biliyorsanız söyleyin, bu iki taraftan hangisi korkudan emin olmakta haklıdır?' İman edip imanlarına zulüm bulaştırmayanlar var ya, işte korkudan emin olma onların hakkıdır, doğru yolda olanlar da onlardır. İşte bunlar, kavmine karşı İbrâhim'e verdiğimiz delillerdi. Dilediğimiz kimselerin derecelerini kat kat yükseltiriz. Muhakkak ki senin Rabbin tam hüküm ve hikmet sahibidir ve O her şeyi hakkıyla bilir" (En'âm sûresi, 6/80–83).

Allah Tealâ, bu âyetlerde, kavminin bu yüce Peygamberle tevhit hakkında mücadele ettiğini ve bu konuda şüpheleri olduğunu, onun "Allah, bana doğru yolu göstermişken, siz hâlâ benimle O'nun hakkında tartışıyor musunuz?" ifadesi ile haber veriyor. Yani O'ndan başka tanrı olmayan Allah'ın bu hususiyeti hakkında benimle tartışıyor musu-

nuz? Hâlbuki Allah bana gerçeği gösterdi, beni hakka iletti ve ben O'ndan bana gelen bir delil üzerindeyim. Durum böyle iken ben nasıl sizin bozuk sözlerinize, geçersiz şüphelerinize iltifat ederim?[8]

لَئِنْ لَمْ يَهْدِنِي رَبِّي لَأَكُونَنَّ مِنَ الْقَوْمِ الضَّالِّينَ *'Rabbim bana doğru yolu gösteremese mutlaka sapmışlardan olurdum.' dedi."* (En'am sûresi, 6/77) kavline gelince:

Bu, birçok peygamberde rastlanan bir üslûptur ve sadece gelecek zamanı değil, geniş zamanı da ifade etmekte olup insanın hayatının başlangıcından sonuna kadar Allah'ın hidayetine, rahmetine, inayetine muhtaç olduğunu ders vermektedir. Her türlü hidayet ve rüşt Allah'tandır; O'nun bereketi, lütfu, ihsan ve ikramıdır. Dolayısıyla لَئِنْ لَمْ يَهْدِنِي رَبِّي ifadesi, "Rabbim bana doğru yolu işin başında göstermeseydi, el'ân göstermezse ve gelecekte göstermeye devam etmezse ben de sapmışlardan olurdum." anlamını ifade etmektedir. Kur'ân'ın îcâzından bunu anlayabiliriz. Meselâ: Hz. Nûh, "Ey halkım! dedi, bende hiçbir dalâlet yok, fakat ben Rabbülâlemin tarafından size bir elçiyim." (A'râf sûresi, 7/61) demesi; Hz. Yusuf'un, *"Yâ Rabbi, Sana tam itaat içinde bir kul olarak canımı al ve beni hayırlı ve dürüst insanlar arasına dahil eyle!"* (Yusuf sûresi, 12/101) diye niyazı; Hz. Süleyman'ın, gösterilen harikulade olay için *"Bu, Rabbimin lütuflarındandır."* (Neml sûresi, 27/40) diye hayretini belirtmesi; Peygamberlerin mucizelerini gerçekleştirirken daima "Allah'ın izni ile" kayıtlamaları, salih kulların her türlü başarılarını Allah'ın fazl u keremine vermeleri (Bkz. Bakara sûresi, 2/249-251) vb. hususlar, her lütuf ve ihsanı daima Allah'tan bilmek gerektiğine dâir birer derstir.

Hz. İbrahim'in لَئِنْ لَمْ يَهْدِنِي رَبِّي ifadesine de geniş zaman anlamıyla bakmak durumundayız. Böyle bir okumaya dil açısından herhangi bir mâni olmadığını belirtelim. Bazı müfessirler yine bu paralelde şöyle dediler: Bu, ret ve kınama anlamındadır. Yani "Rabbim bu değildir." Araplar bunun gibi ifadeleri kullanırlar. Bu durumda, istifham ifade eden "hemze" hazfedilir.[9] Kur'ân'ın sözlü bir metin olarak bildirilmesi hususu, ilgili âyetlerdeki ifadelerin istifham cümlesi olma ihtimalini teyit eden bir âmildir. Zîrâ sözlü ifadelerde vurgu ile soru sorulması yaygındır.[10]

Diğer taraftan Hz. İbrahim'in bu ifadesi, nübüvvetin zaruretine ve azametine işaret etmektedir. Nübüvvet olmazsa Uluhiyet, âhiret gibi gaybî meseleleri insanın kendi aklına dayanarak halletmesi mümkün değildir. Ayrıca burada babası ve kavmine karşı psikolojik bir ikna mekanizmasını devreye aldığını da düşünülebiliriz. Şöyle: Ey kavmim, benim tevhit üzere olup, şirkten beri oluşum Cenab-ı Hakk'ın bir fazl u keremidir. O, bunu bana ihsan etmiştir. Siz ey kavmim, şirki bırakıp tevhide geldiğiniz takdirde, kendi yanlışlığınızı, benim haklılığımı kabul ve itiraf etmiş olmanın ötesinde siz de benim gibi Cenab-ı Hakk'ın ihsan ve ikramı olan nübüvvet nuru sayesinde hakkı bulmuş olursunuz. Dolayısıyla burada, sizin yanlış bir yol tutmuş olduğunuzun anlaşılmasından dolayı bana karşı bir mahcubiyete, böyle bir komplekse girmenize hacet yoktur. Eğer Rabbimin ikram ve ihsanı olmasa "kesinlikle ben de dalâlette olanlardan olurdum." Ama Rabbim bana nübüvvet ihsan etti; onunla hidayet oldum, hakkı buldum. Siz de bu nübüvvet sayesinde ancak doğruya ulaşabilirsiniz. Bu hidayete ihtiyaç noktasında ben de sizin gibiyim. Allahu a'lem.

Sonuç:

Hz. İbrahim, bütün semavî din mensupları nezdinde kabul görmektedir. O, hem Halilürrahman hem de halilülinsandır. Onun daveti tevhide dayalı ve onunla ilgiliydi; ölçüsü ilâhî adalet olup hedefi ibadeti, tabiat varlıklarından Hak Mâbûd'a yükseltmekti. Bu, insanların hem dış dünyasını hem de iç âlemini değiştiren insanlık hayatı ile ilgili en eşsiz fetihtir. En'âm sûresi 76–78 âyetlerinde bildirilen; yıldızı, Ay'ı ve Güneş'i görünce söylediği "Rabbim budur" ifadesi, onun bu nesnelerin kendi Rabbi olamayacağını bilmediğinden dolayı değil; o nesnelerin rab oluşlarını reddetmek ve kavminin onlara tapmalarının yanlışlığını ikna edici bir tarzda bildirmek içindir. Yıldız, Ay ve Güneş putlardan daha parlak, daha aydınlık ve daha güzel olmalarına rağmen tanrı olmamıştır. Bunlar batıyor, sönüyor; devamlı kalmıyor. Putlar, güzellikte bunlardan aşağı, cisim itibarıyla bunlardan daha küçük, cansız, hareketsiz, fayda ve zarar veremeyen nesnelerdir. Dolayısıyla ışık ve ısı veren o gök cisimleri buna rağmen tanrı olmadıklarına göre, bunların öncelikle tanrı olmaması gerekir. İşte Hz. İbrahim, bu gerçeği göstermek için böyle söylemiştir. "Rabbim budur." ifadesi, vurguyla söylenen ve böyle bir hususun asla mümkün olmadığını ifade eden *istifham-ı inkari* (Rabbim budur?) tarzında bir cümle de olabilir.

* Dicle Üniv. İlahiyat Fak. Öğrt. Üyesi
mcelik@yeniumit.com.tr

Dipnotlar

1. Abbâs Mahmûd Akkâd, İbrahim Ebu'l-Enbiyâ, s. 93.
2. Kadim tarih kitapları da Hz. İbrahim'in ikna edici üslûbuna dikkat çekmiştir.
3. Risale-i Nur Külliyatı, II, 1997 (Muhakemat).
4. Risale-i Nur Külliyatı, II, 1228 vd. (İşârâtü'l-İ'câz - Bakara sûresi, Âyet: 23-24).
5. Taberi, 6/75 hk. V, 241.
6. Taberi, 6/75 hk. V, 241.
7. Hatta kavmini matematik ve astronomi hususunda bilgilendirmiştir.
8. Ahmed Şâkir, Umdetu't-Tefsîr, I, En'âm 76-78 hakkında.
9. Taberi, 6/75 hk. V, 246.
10. Hz. Peygamber de (aleyhisselam), soru edatı kullanmadan, vurguyla sual sormuştu. Vahşi'ye: "Hamza'yı öldüren sensin?" (Buhari, Meğâzî 23) demesi gibi.

Osman KARYAĞDI *

Nisan / Mayıs / Haziran - 2009 / 84

Mü'min, her yaptığı şeyi Allah emrettiği için yapar. Ne kendi, ne ailesi, ne de beraber olduğu insanların çıkarlarını kat'iyen düşünmez. Bir mü'minin, bu tür beklentilere girmeden hareket etmesi, "hâlisâne" tabiriyle ifade edilir ki, bu hak erinin, hiçbir zaman para-pul, makam-mansıp, şan-şeref.. davası gütmeden, İslâm'a hizmette tıpkı bir nefer gibi hareket etmesi demektir.

İhlâs Risâlesi Üzerine

Eserleri ve hayatıyla pek çok insanın fikir ve kalb hayatına yön veren, yaklaşımlarıyla değişik ufuklar açan, hareket ve aksiyonu geniş toplum kesimlerince hüsnü kabul görmüş olan Bediüzzaman Hazretleri,[1] aynı zamanda Allah yolunda hizmet, O'nun adını ufkumuzda yüceltme de diyebileceğimiz i'lâ-yı kelimetullahın metodu adına son derece önemli düsturlar ortaya koymuştur. Bu mânâda en mühim eserlerinin başında 1934 yılında sürgün olarak bulunduğu Barla'da telif edilen *İhlâs Risâlesi* gelir. Bu makalede "İhlâs Risâlesi"nin yazılma süreci ve müellifin dilinde "İhlâs" kavramının nasıl kullanıldığı üzerinde durulmaya çalışılacaktır.

İhlâs Risâlesi'nin Telifine Doğru

Bediüzzaman Hazretleri, Kurtuluş savaşından sonra ilim ve fikirlerinden istifade edilmesi için Birinci Meclis'e çağrılır. Meclis'te mebusların namaz konusunda gevşek davrandıklarını görünce namazı anlatan bir Risâle neşreder ve konuşmalarının çoğunu bu konuya ayırır. Namaz üzerinde bu kadar hassasiyetle durmasına itiraz edilen Üstad, 1923 yılı

baharında Ankara'dan ayrılarak Van'a gider. Orada bazı talebeleriyle birlikte Erek Dağı'nda inzivaya çekilir; vaktinin çoğunu talebe yetiştirmekle, Cenab-ı Hakk'ın isimlerinin tabiattaki tecellîlerini tefekkür ve ibadetle geçirir. Bu sırada memleketin doğusunda bir isyan başlar; ancak Bediüzzaman konuştuğu her yerde, böyle bir isyanın dinen doğru olmadığını vurgular ve halkı yatıştırmaya gayret eder. Hattâ Van ahâlisinin önemli bir kısmı bu isyanlara onu dinleyerek katılmaz; katılmaz ama, türlü bahanelerle önde gelen âlimler ve sözü din-

Her türlü zorluğa ve dış baskıya rağmen, içi imanla dolu bir kalbin taşmaması mümkün değildir. Nitekim Bediüzzaman da onu susturmak isteyenlerin beklentilerinin aksine Barla'da unutulup gitmemiştir. Civanmert Anadolu halkı diğer âlimleri baş üstünde tuttuğu gibi Üstad'ı da yalnız bırakmamış, ona ve davasına sahip çıkmıştır.

lenen insanlar, Anadolu'nun batısına sürgün edilirler. Bediüzzaman da sürgün edilenler arasındadır ve 1925'te sürgün hayatı başlar. Trabzon üzerinden İstanbul'a, orada biraz kaldıktan sonra deniz yoluyla İzmir'e, ardından Antalya'ya, oradan da Burdur'a getirilir. Burada bir camide 7 ay kaldıktan sonra 1 Mart 1927 Salı günü, *"Ücra bir köşede, mahrumiyetler, kimsesizlik*

ve gurbet hayatı içinde kendi kendine ölür gider.” düşüncesiyle, kara yoluyla doğrudan ulaşımın olmadığı bir nahiye olan Barla'ya sürgün edilir.

Her türlü zorluğa ve dış baskıya rağmen, içi imanla dolu bir kalbin taşmaması mümkün değildir. Nitekim Bediüzzaman da onu susturmak isteyenlerin beklentilerinin aksine Barla'da unutulup gitmemiştir. Zîrâ civanmert Anadolu halkı diğer âlimleri baş üstünde tuttuğu gibi Üstad'ı da yalnız bırakmamış, ona ve davasına sahip çıkmıştır. Üstad, Kur'ân'dan aldığı dersleri yanına gelenlere anlatmaya ve mümkün oldukça da yazdırmaya başlamıştır.

1927 yılında *Risâle-i Nur*'un ana eserleri telife başlanır. Bu hakikatlerin diğer insanlara da ulaştırılması lâzımdır. Bunu ulaştıracak olanlar da talebeleridir. Ancak bu ulaştırmanın bir metodu, yaklaşımı ve esasları olmalıdır. Bu hakikatler, kendisini Bediüzzaman'a düşman olarak konumlayanların dikkatini çekmeyecek bir şekilde anlatılmalı ve hayata geçirilmelidir. Nitekim o talihsiz günlerde dindarlığını ortaya koyan, bazı dinî talepleri olan insanlar susturulmakta, hattâ bazıları idam edilerek topluma büyük bir gözdağı verilmektedir. Her dönemde ortaya bazı kavramlar atılıp bunun etrafında bir kısım masum insanlar suçlandığı gibi, o dönemde de insanların başında Demokles'in kılıcı olarak kullanılan kavram, "cemiyetçilik"tir, yani cemiyet oluşturup devletin nizamını değiştirmek ve yıkmak. Üstad da, *"Bediüzzaman, gizli cemiyet kuruyor, rejim aleyhindedir, rejimin temel nizamlarını yıkıyor."* suçlamasına maruz kalır. İşte bu şartlar altında 1934 yılında menfî (sürgün) olarak bulunduğu Barla'da "İhlâs Risâlesi" yazılır.

Bediüzzaman bu Risâlenin adını "İhlâs" koymuştur. Zîrâ, Allah rızası için yapılan en küçük işlerde bile O'nun rızasına nâil olma duygusunun bir an olsun unutulmaması elzemdir. Bediüzzaman ihlâsın her türlü işte asıl olduğunu anlatmanın yanında, aslında nasıl hizmet edileceğini anlattığı bu eserine "İhlâs Risâlesi" demekle aynı zamanda onu susturmak ve yok etmek isteyenlere karşı hizmetini korumuştur. Zîrâ, 1934 yılında, İhlâs Risâlesi yerine hizmet risâlesi, hizmet düsturları gibi bir şey denilmiş olsaydı Üstad'ı cemiyetçilikle suçlayanlar bunu mutlaka aleyhine değerlendirirlerdi. Nitekim Nur'un önde gelen talebelerinden Yüzbaşı Re'fet Bey'in hatıralarında trajikomik bir hâdise anlatılır: Isparta'da âni yapılan baskın ve araştırmalarda ele geçirilen Risâle ve mektuplar arasında bir kitabın üzerinde *'Ramazan'a aittir.'* diye bir yazı vardır. Baskını yapanlar sadece bu kısmını okuyup *"Kimdir bu Ramazan?"* diye araştırdıktan sonra nihayet Isparta Atabey'in köylerinden Ramazan isimli bir vatandaşı da ellerini bağlayarak Eskişehir Hapishanesi'ne yollarlar. Aradan iki ay geçtikten sonra kitabın Ramazan Efendi'ye ait değil, Ramazan ve orucun hikmetlerini anlatan Bediüzzaman'ın Ramazan Risâlesi olduğu anlaşılır. Mazlum ve masum Ramazan Efendi tahliye edilir. Bediüzzaman da hapishanede tanıştığı bu zatı, *'Kardeşim Ramazan, hakkını helal et!'* diye teselli eder.[2] Bu hâdise de hizmetin stratejisine ait temel eserlerin başında gelen bu Risâle'ye, İhlâs isminin verilmesinin ne kadar yerinde olduğunu gösterme adına mânidardır.

İman ve Kur'ân'a hizmetin esasları ve temel düsturları, bizzat Bediüzzaman Hazretleri'nin kendi hayatıyla temsil edilmiştir. Bu düsturların en önemlileri de, diğerlerine atıflarda bulunularak 1934 yılında "İhlâs Risâlesi" olarak yazılmıştır. İnsanlar bu düsturlarla iman ve Kur'ân yolunda hizmete başlamışlar ve bu yolda karşılarına bazı problemler çıkmıştır. Bu problemleri ve getirilen çözümleri genellikle Lâhikalar'da ve özellikle de Kastamonu Lahikası'nda görmek mümkündür.

İhlâs Risâlesi'nde dine hizmet adına temel düsturlar ortaya konulmuştur. İhlâs Risâlesi sadece ibadetlerdeki ihlâs hakkında bilgi vermek için yazılan bir Risâle değildir. Bu mânâdaki ihlâs hakkında Risâle-i Nur'un değişik yerlerinde gerekli bilgiler yer alır. Meselâ, *İşârâtü'l-İ'câz*'da, *"İbadetin ruhu, ihlâstır. İhlâs ise, yapılan ibadetin yalnız emredildiği için yapılmasıdır. Eğer başka bir hikmet ve bir fayda ibadete illet gösterilse, o ibadet bâtıldır. Faydalar, hikmetler yalnız müreccih olabilirler, illet olamazlar."*[3] denilerek ibadette ihlâs ele alınır. Bu mânâsıyla ihlâs mevzuu *Mesnevi-i Nuriye*, *İşârâtü'l-İ'caz* ve başka Risâlelerde de yer yer işlenir.

İhlâs Risâlesi olan *Yirmi Birinci Lem'a*'nın üslûp açısından da bilgi verme mahiyetinden ziyade, harekete ve aksiyona dâir bir Risâle olduğu görülür. Nitekim bu Risâle'de muhataba, *"Ey âhiret kardeşlerim ve ey hizmet-i Kur'âniye'de arkadaşlarım!"*, *"Ey kardeşlerim!"* şeklinde seslenilerek hizmet arkadaşlığına vurgu yapılmaktadır.

Bu Risâle'nin iman ve Kur'ân'a hizmetle doğrudan ilgili olduğu kanaatini kuvvetlendiren başka bir husus da bu kısa Risâle'de "hizmet" kelimesinin yirmi altı defa, yani çokça kullanılması ve bunun yanında "hâdim", "hademe" gibi aynı kökten türetilen kavramların da bu Risâle'de yer almasıdır.

Üstad'ın ifadesiyle Nurların birinci talebesi olan Hulusi Yahyagil'in İhlâs Risâlesi'yle alâkalı kendisinin neden birinci talebe olduğunu gösterir tarzda bir mektubu vardır. Üstad bu mektubu *Barla Lâhikası*'na almakla bu hususta onun söylediklerini tasvip ettiğini göstermektedir. Hulusi Yahyagil şöyle yazmaktadır: *"En az on beş günde bir defa okunması emir buyurulan Yirmi Birinci Lem'a, Evrâd edinilecek kadar ehemmiyetlidir."*[4] Nitekim kendisi de bu Risâle'yi okuma hususunda hassasiyetini ortaya koyarak, hayatı boyunca on beş günü geçirmemeye gayret etmiştir.

İman ve Kur'ân hizmeti yapanlar için rehber bir eser olması adına Risale-i Nur'un önde gelen nâşirleri tarafından Külliyat'ın muhtelif yerlerinden derlenerek *"Hizmet Rehberi"* adı verilen eserde iman hizmeti adına esas umde ve hakikatlerin İhlâs ve Uhuvvet Risaleleri olduğu nazara verildikten sonra, *"Bu Hizmet Rehberi, Külliyat-ı Nur'dan ve mektublardan, İhlas ve Uhuvvet Risalelerindeki düsturları ve esasları teyit ve takviye eden bahislerden müteşekkildir."*[5] denilerek, hem İhlâs Risalesi'nin hem de ismini Üstad'ın bulunduğu yerden alan, o dönemde karşılıklı yazılan mektupların derlendiği Lâhikalar'ının nasıl okunması gerektiği hususunda ipuçları verilir.

Burada dikkati çeken bir nokta da ihlâsı kıran sebeplerde ortaya çıkıyor. Aynı şekilde bunlarda da içtimaîlik ağır basıyor. Üstad'ın da işaret ettiği gibi burada bu sebeplerin sadece birkaçı zikrediliyor, diğerlerinin, *"Külliyat"* içindeki yerlerinden bulunup değerlendirilmesi isteniyor. Zîrâ sınırlı sayıda sayfası olan bir el kitabı veya kılavuz nevinden bir Risâle'de, bütün bunların olması mümkün olmadığı gibi doğru da değildir. Çünkü bu bilgiler de yazılırsa eserin hacmi artar ve sık sık okunması da zor olur.

Bediüzzaman Hazretleri'nin, Nurlar'ın değişik yerlerinde üzerinde ısrarla durduğu bu hususlar da iman hizmetinde bulunmak isteyenlerin asla unutmamaları gereken hayat düsturlarıdır. Bu düsturların en yoğun olduğu İhlâs Risâlesi, yoğun günlük faaliyetler içinde, hattâ Allah yolunda hizmet ederken -uzun yola giden bir şoförün zaman zaman bir kenara çekip dinlenmesi gibi- hizmetin âhenk ve selâmeti için Üstad'ın da vurguladığı gibi sık sık okunmalı ve anlatılan düsturlar hayata taşınmalıdır.

İhlâs nedir?

İslâmî literatürde anahtar bir kavram olan ihlâs, lügatlerde "sâfi olma, içindeki yabancı unsurlardan temizlenme, hiçbir yabancı unsur barındırmama" mânâlarına gelir. Kur'ân-ı Kerîm'de ihlâs kelimesi bu aslî mânâsında kullanılır. Mü'minler ihlâs sahibidirler ve ihlâsın hakikati de Allah'ın rızası dışındaki her şeyden uzaklaşmak, şirk şaibelerinden arınmaktır.[6] Tasavvufî eserlerde ise ihlâs, çoğunlukla kullukta maddî-mânevî hiçbir beklentiye girmemek şeklinde ele alınmaktadır. Mesela, İslâm'ın kalb ve ruh hayatına dâir temel mesele ve kavramların değerlendirildiği *Kalbin Zümrüt Tepeleri*'nde, ihlâs ile alakalı tariflerin genelde *"doğru, samimî, katışıksız, dupduru; riyâdan uzak olma ve kalbi bulandıracak şeylere karşı kapalı kalma, kapalı yaşama.. veya gönül safveti, fikir istikameti içinde Allah'la münasebetlerinde dünyevî garazlardan uzak kalma ve tam bir sadâkatle kullukta bulunma"* etrafında cereyan ettiği vurgulanır ve şöyle bir tarif yapılır: "İhlâs; ferdin, ibadet ü tâatinde, Cenâb-ı Hakk'ın emir, istek ve ihsanlarının dışında her şeye karşı kapanması, abd ve Mâbud münasebetlerinde sır tutucu olması, yaptığı şeyleri Hakk'ın teftişine arz mülâhazasıyla yapması, tabir-i diğerle; vazife ve sorumluluklarını, O emrettiği için yerine getirmesi, yerine getirirken de O'nun hoşnutluğunu hedeflemesi ve O'nun uhrevî teveccühlerine yönelmesinden ibarettir ki, saflardan saf sâdıkların en önemli vasıflarından biri sayılır."[7]

Bediüzzaman Said Nursi Hazretleri de ihlâsı, Nur Külliyatı içinde geleneğe uygun olarak umumiyetle ibadetlerle alâkalı olarak değerlendirir ve *"İhlâs, yapılan ibadetin yalnız emredildiği için yapılmasıdır."* şeklinde bir tarif yapar.

İhlâs Düsturları

İhlâs Risâlesi'nde anlatılan düsturlar herkes için, hayatın her ânında önemli ve gereklidir. Bunların sadece öğrenilmesi yeterli değildir. Düsturların ikisi, daha ziyade ferd ve ferdî ihlâsla alâkalı görülürken diğer düsturlar ve anlatılan hususlar içtimaîdir. Yani ferdî ihlâstan ziyade cemaat ihlâsı, içtimaî ihlâs, ihlâsla hizmet veya daha farklı bir kelimeyle ifade edilecek olursa âhenkle hizmet nazara verilmektedir. Bu düsturlar sık sık hatırlanmalı, hattâ unutulmamalı, dahası bunlar insan tabiatının bir yanı hâline getirilmelidir. Nitekim Üstad da bunları anlatmaya başlamadan önce buna dikkat çekmekte ve *"ihlâsı kazanmak, muhafaza etmek ve mânileri def etmek"* için bu düsturların rehber edilmesi gerektiğini söylemektedir. İhlâs kazanılmışsa, kazanılan ihlâsın korunması ve önüne çıkacak engellerin bertaraf edilmesi için bu düsturlar elzemdir. Şimdi bu düsturları tekrar hatırlayalım:

Birinci Düstur:

Amelinizde rıza-yı İlâhî olmalı

Allah rızası bütün amellerin önünde, olmazsa olmaz bir duygu olarak bulunmalıdır. Namaz kılarken Allah rızası, kitap okurken Allah rızası, ailenin geçimini sağlarken Allah rızası, i'lâ-yı kelimetullah için yapılan hizmetlerde Allah rızası… Allah için yapılan hizmetlerde zaman zaman farklı mülâhazalara girilebilmektedir. "En güzel ve başarı-

lı hizmeti yapma ve bunu herkese gösterme" şeklinde bir niyet bazen insanların zihinlerine gelebilmekte ve riyaya kapı aralanabilmektedir. Halbuki, *"Allah, ancak kendi rızası umularak ve Allah için hâlisane yapılan amelleri kabul eder."* (Nesai, Cihad 24)

Herkes razı edilse bile Allah'ın razı olmadığı bir hizmet makbul değildir. Zîrâ hizmetler, sınırlı dünya hayatı için değildir. İnsanın ebedî saadeti, Allah'ın rızasını elde etmesi sonucu Cennet'te tecelli edecektir. Allah razı olmadıktan sonra milyonlarca insan bir hizmeti alkışlasa bile bu, beş para etmez, O'nun nezdinde bir kıymeti olmaz.

İkinci Düstur:

Bu hizmet-i Kur'âniye'de bulunan kardeşlerinizi tenkid etmemek ve onların üstünde fazilet-füruşluk nev'inden gıbta damarını tahrik etmemektir.

Bu düsturda beraber yaşamanın ve ortak bir hedef olarak Allah rızasına yürümenin önündeki iki temel problem nazara verilmektedir: Tenkid ve insanları gıbtaya sevk etmek.

Herkes yaptığı hizmetlerden bahsederken diğer insanların duygularını da dikkate almalı ve başkalarını kıskançlık ve gıptaya sevk etmemelidir. Allah için yapılan hizmetlerde çok önemli olan bu düstur hayata taşınmayınca herkesi tenkit ve kendi yaptıklarını büyüterek anlatma gibi bir hastalık ortaya çıkar.

Evet, "Her şeyi tenkit, her şeye itiraz, bir yıkma hamlesidir. Şayet insan, bir şeyi beğenmiyorsa, ondan daha iyisini yapmaya çalışmalıdır. Zîrâ, yıkmaktan harabeler, yapmaktan da mâmûreler meydana gelir."[8]

Tenkit meselesine bir fabrikanın çarklarının âhenkle işlemesi misâl veriliyor. Allah yolunda hizmet edenler de şuurlu olarak işlerini ve hizmetteki vazifelerini âhenkle yapmalı, bir fabrikanın çarkları gibi düzenli çalışmalı; birbirini tenkit ederek çalışma azmini kırmamalıdır.

Üçüncü Düstur:

Bütün kuvvetinizi hakta ve ihlâsta bilmelisiniz.

Bediüzzaman Hazretleri bu düsturun açıklamasında hem bir durumu tespit etmekte hem de yapılan hizmetler vesilesiyle talebelerine iltifat etmektedir. Zîrâ, kendisinin İstanbul'da ve kendi memleketinde daha fazla imkânı ve yardımcıları varken, Barla'da yedi-sekiz senede yapılan hizmet daha fazla muvaffakiyet göstermiştir. Ona göre bunun sebebi de Barla'daki talebelerin ihlâsla hizmet aşk u şevki içinde olmalarıdır. Ayrıca burada "Şefkat Tokatları" nazara verilmektedir ki, bunlar Allah için çalışan insanların bazı sebeplerle ellerini hizmetten çekmeleri ve ihlâsı kırmaları neticesi olarak gelmektedir.

Dördüncü Düstur:

Kardeşlerinizin meziyetlerini şahıslarınızda ve faziletlerini kendinizde tasavvur edip, onların şerefleriyle şâkirâne iftihar etmektir.

Bu düsturun açıklamasında da "tefânî" sırrı üzerinde duruluyor. Evet, herkes hizmette kendine düşen rolü hakkıyla yerine getirmeli ve diğerlerinin yaptığı hayırlı işlere kendi yaptıklarından daha çok sevinmelidir. Zîrâ kendi yaptıklarının içine, "riya" gibi, amelleri yiyip bitiren bir virüs bulaşabilir. Bundan kurtulmak için de kardeşlerin meziyetleri, kişinin kendine aitmiş gibi düşünülmeli ve başkalarının başarılarından ciddi sevinç duyulmalıdır.

Yirmi Birinci Lem'a olan İhlâs Risâlesi'nin girişinde, *"On Yedinci Lem'a'nın On Yedinci Notası'nın yedi mes'elesinden Dördüncü Mes'elesi iken, ihlâs münasebetiyle Yirminci Lem'a'nın İkinci Nokta'sı oldu. Nuraniyetine binâen Yirmi Birinci Lem'a olarak Lemeât'a girdi."* denilmektedir. Yine İhlâs hakkında olan Yirminci Lem'a'nın başında beş noktadan ibaret olduğu belirtilmekte ve sadece birinci noktası orada anlatılmaktadır. Yirmi Birinci Lem'a bu noktalardan ikincisi olduğuna göre geriye kalan üç nokta Külliyat'ın diğer yerlerinde aranmalıdır. İhlâs Risâlesi'nin muhtevası düşünüldüğünde bu noktaların özellikle Lâhikalar'daki bazı düsturların anlatıldığı kısımlar olabileceği anlaşılmaktadır. Meselâ, bir mektupta şöyle denmektedir:

"Gayet muhlis kardeşimiz Hasan Âtıf'ın mektubunda, bir ihtiyar âlim ve vâiz, Risâle-i Nur'a zarar verecek bir vaziyette bulunmuş. Benim gibi binler kusurları bulunan bir biçarenin, ehemmiyetli iki mazeretine binaen bir sünneti (sakal) terk ettiğim bahanesiyle şahsımı çürütüp, Risâle-i Nur'a ilişmek istemiş."[9] Problemi kısaca zikrettikten sonra, Üstad Hazretleri özetle, kendi şahsındaki kusurların(!) Nur'a ve davaya zarar vermeyeceğini, kendi yırtık dellâllık elbisesinin onun bâki elmaslarının kıymetini düşürmeyeceğini söyleyerek asıl bakılması gereken şeyin şahsı değil, ortaya konan eser olduğunu vurguluyor. Daha sonra da talebelerine, ehl-i ilme karşı nasıl davranmaları gerektiğine dair; vâiz ve âlimlerle münakaşa yapılmaması, kendilerine düşmanlık edenlere bile düşmanlık edilmemesi, beddua edilmemesi, enâniyetlerin tahrik edilmemesi gibi altın düsturlar veriyor. O dönemde yaşanan hayattan izlerin bulunduğu Lahikalar'da benzeri düsturlar çok miktarda vardır.

İhlâs nasıl kazanılır?

Bu Risâle'de ihlâsı kazanmak için en başta insanların, dünyanın fânî, kendilerinin de ölümlü olduklarını unutmamaları, hattâ hiç akıllarından çıkarmamaları gerektiği vurgulanıyor. Bu konuda Allah Resûlü (sallallahu aleyhi ve sellem) ölçüyü şu şekilde vermiştir: أَكْثِرُوا ذِكْرَ هَاذِمِ اللَّذَّاتِ

Lezzetleri tahrib edip acılaştıran ölümü çok zikrediniz!" (Tirmizî, zühd 4; Nesâî, cenâiz 3; İbn Mâce, zühd 31)

Efendimiz'in bu emri, Hak dostları tarafından değişik usûllerle ölümü ve ötesini hatırlama, hattâ onu bizzat yaşama mânâsına "Rabıta-yı mevt" adı altında önemli bir düstur olmuş; sonu gelmeyen arzulardan ve ölüm yokmuş gibi düşünüp yaşama şeklinde insanı yoldan çıkaran hastalıklardan kurtulma vesilesi olarak görülmüştür.

Daha sonra ihlâsı kazanmanın ikinci vesilesi olarak da "tefekkür" dile getiriliyor. Zîrâ bu tefekkür sayesinde insan hep Allah'ın huzurunda bulunduğunun şuurunda olacak ve O'nun rızasını kazanmanın yolunu araştıracaktır. Bunun da en önemli vesilesi O'nun adını herkese duyurmak ve bu yolda bir ömür boyu hizmet etmektir.

M. Fethullah Gülen Hocaefendi de, "*Yapılan işler karşısında maddî-mânevî bir beklentiye girmemenin ölçüsü nedir?"* şeklinde bir soruya cevap verirken Üstad'ın işaret ettiği "rabıta-yı mevt" ve "tefekkür" gibi ihlâsı kazandıran hususları saymış, daha sonra da bunlara, kalbî hayatı Allah'a açık olan insanlarla oturup kalkmak ve her şeye rağmen bu insanlardan ayrılmamak, selef-i sâlihînin hayat-ı seniyyelerinin örnek alınması şeklinde bazı maddeler de eklemiştir.[10] Bu cevaptan da her iki müellifin ihlâsı, "beklentilere girmeden hizmet etmek" şeklinde yorumladığı anlaşılmaktadır.

İhlâsı kazanma vesileleriyle alâkalı bu bölüm bitirilirken, eserlerde "riyâdan kurtaracak, ihlâsı kazandıracak çok hakâik (hakikatler) zikredildiğinden ona havale edip, burada kısa kesiyoruz." denilerek bu Risâle'nin, diğer Risâlelerle bütünlük içinde okunması gerektiğine işaret edilmektedir.

Bunlar anlatıldıktan sonra ihlâsın, -burada anlatılan şekliyle hizmetin- önündeki engeller ve hizmet yolunda karşılaşılan bazı problemler zikredilmektedir. Esasen bunların her birisi üzerinde ciltlerce kitap yazılacak türden psikolojik ve sosyolojik durumları ifade etmektedir. Bu mânâda önce, <u>rekabet</u> söz konusu edilmektedir. Maksadı Allah'ın rızasına nâil olmak olan bir işte birbirine engel olma neticesini veren bir rekabet ciddi problemlere sebebiyet verebilir. Zîrâ, dine ve insanlığa hizmet rekabetsiz bir yarış, hizmet edenler de rakipsiz yarışçılardır.

İhlâsı kıran ikinci mâni ise, içinde pek çok hususu ihtiva etmektedir: *"Hubb-i câhtan gelen şöhretperestlik sâikasıyla ve şan ü şeref perdesi altında teveccüh-i âmmeyi kazanmak, nazar-ı dikkati kendine celbetmekle enaniyeti okşamak ve nefs-i emmâreye bir makam vermektir ki, en mühim bir maraz-ı rûhî olduğu gibi "şirk-i hafî" tâbir edilen riyâkârlığa, hodfüruşluğa kapı açar, ihlâsı zedeler."* Burada hem <u>makam sevgisi</u>, hem <u>şöhretperestlik</u>, hem <u>şan ve şeref peşinde koşma</u>, hem <u>insanların teveccühünü kendine çekmeye çalışma</u>, hem <u>enaniyet</u>, hem <u>nefs-i emmâreye bir makam verme</u>, hem de <u>şirk-i hafî olan riyâkarlığa</u> dikkat çekilmekte ve bunların her birisinin birer virüs gibi dinî hayata zarar veren hususlar olduğu vurgulanmaktadır.

Üçüncü mâni olarak, <u>korku</u> ve açgözlülük, başkalarına ait olan şeylere göz dikme mânâsına gelen <u>tamâ</u> zikredildikten sonra bunların ve hizmetin önündeki diğer engellerin özellikle "Hücumât-ı Sitte"de[11] izah edildiği dikkatlere sunulmaktadır. Bu da İhlâs Risâlesi'nin Risâle-i Nur bütünlüğü içinde okunması gerektiğini ifade eden ikinci bir vurgudur. Esasen bu bütünlüğe dikkat, bütün okumalarda, müellifi anlamak için en önemli esasların başında gelir.

Hâsılı, iman ve Kur'ân'a hizmetin esasları ve temel düsturları, bizzat Bediüzzaman Hazretleri'nin kendi hayatıyla temsil edilmiştir. Bu düsturların en önemlileri de, -diğerlerine atıflarda bulunularak- 1934 yılında "İhlâs Risâlesi" olarak yazılmıştır. İnsanlar bu düsturlarla iman ve Kur'ân yolunda hizmete başlamışlar ve bu yolda karşılarına bazı problemler çıkmıştır. Bu problemleri ve getirilen çözümleri genellikle Lâhikalar'da ve özellikle de Kastamonu Lahikası'nda görmek mümkündür. Lâhikalar bu gözle okunursa hem hizmetin temel düsturlarının hem de Yirminci Lem'a'nın kalan noktalarının buralara serpiştirildiği görülebilir.

*Araştırmacı - Yazar
okaryagdi@yeniumit.com.tr

Dipnotlar

1. Yaptığı hizmet ve getirdiği orijinal yaklaşımlarıyla Bediüzzaman Hazretleri'nin enfes bir portresini çizen bir makale için bkz.: M. Fethullah Gülen, Ruhumuzun Heykelini Dikerken, s. 65
2. Son Şahitler, Nesil Yay., 2005, 1/386
3. İşârâtü'l-İ'câz, s. 86.
4. Barla Lahikası, s. 291
5. Hizmet Rehberi, s. 10
6. İsfahânî, el-Müfredât, h-l-s md.
7. M. Fethullah Gülen, Kalbin Zümrüt Tepeleri, 1/95.
8. M. Fethullah Gülen, Ölçü veya Yoldaki Işıklar, s. 28
9. Bkz.: Kastamonu Lâhikası, Şahdamar Yayınları, s. 212-214.
10. M. Fethullah Gülen, Fasıldan Fasıla, 4/3
11. Hücumat-ı Sitte, Yirmi Dokuzuncu Mektubun Altıncı Risale olan Altıncı kısmıdır. Burada sırasıyla, hubb-i câh (makam sevgisi), hiss-i havf (korku), tamâ, asabiyet-i milliye (ırkçılık), enâniyet, tembellik, ten-perverlik (rahat düşkünlüğü) ve vazifedarlık (işkolik olma) gibi hususlar anlatılmaktadır ve bunlar birer damar olarak zikredilmektedir. Bunların hizmette birer problem olduğuna dikkat çekilmektedir. Bu risalenin sonunda ise Üstad, "Ey kardeşlerim, dikkat ediniz! Vazifeniz kudsiyedir, hizmetiniz ulvîdir. Her bir saatiniz, bir gün ibadet geçebilecek bir kıymettedir. Biliniz ki, elinizden kaçmasın!..." diyerek Allah yolunda yapılması gereken hizmete dikkat çekmektedir. (Bkz.: Mektubat, Şahdamar Yayınları, s. 604-626)

Dr. Ergün ÇAPAN *

Nisan / Mayıs / Haziran - 2009 / 84

İslâm'ı iyi anlayamamış bazı Müslüman kişi veya kuruluşların, dünyanın değişik yerlerinde cereyan eden terör hadiselerine karışmalarının altındaki sebepleri İslâm'da değil, onların kendilerinde, onların yanlış yorumlarında ve daha başka faktörlerde aramak gerekir. Zira İslâm, terör yanlısı bir din olmadığı gibi, İslâm'ı iyi anlamış bir Müslüman'ın da terörist olması düşünülemez..

İntihar Saldırıları ve İslâm

İntihar saldırılarına geçmeden önce mevzunun anlaşılmasına yardımcı olabilecek genel bir iki hususa işaret etmekte fayda olacağı kanaatindeyiz. İslâm'a göre insan, insan olması itibarıyla üstündür. Kur'ân bu hususu şu şekilde ifade etmiştir; *"Doğrusu Biz insanoğlunu çok şerefli yarattık."* (İsra sûresi, 17/70) Kadın-erkek, genç-ihtiyar, siyah-beyaz her insan muhteremdir, masûndur ve dokunulmazlığı söz konusudur. İslâm, insan hayatına çok önem vermiştir. Birçok ayet ve hadisle "zaruriyat-ı hamse" (olmazsa olmaz şartlar) denilen beş aslî değerin korunmasını emretmiştir.[1] Bunlar; din, nefs, nesil, akıl ve maldır. Bu itibarla insanın hayatına kastedilemez, ırzına el uzatılamaz, malına tecavüz edilemez, yurdundan-yuvasından çıkarılamaz, hürriyeti elinden alınamaz, inançlarını yaşaması engellenemez. İslâm her bir insanı, başka varlıklara göre bir tür olarak gördüğü için tek bir insanı öldürmeyi

bütün insanları öldürme, bir insanın hayatını kurtarmayı da bütün insanların hayatını kurtarma olarak kabul etmiştir. (Bkz. Mâide sûresi, 5/32) Bu değerlendirme, hiçbir din ve modern sistemde olmadığı gibi, insan haklarıyla alâkalı hiçbir komisyon ve kuruluşta da insana bu seviyede değer verilmemiştir. Hatta bir insanın kendisinin bile kendine karşı bu olumsuzlukları irtikap etmesine, Allah tarafından kendisine bahşedilmiş hayata son vermesine müsaade edilmemiştir. Bir insan başka birisini öldüremeyeceği gibi kendi hayatına da son veremez yani intihar edemez. İslâm, intihara katiyen cevaz vermemiştir. Kur'ân-ı Kerîm'de intihar yasaklanmış, (Nisa sûresi, 4/29) Peygamber Efendimiz de birçok hadislerinde intihar etmenin haram olduğunu ve âhiretteki cezasının ne kadar tüyler ürpertici olduğunu bildirmiştir. (Buhâri, Cenâiz 84; Müslim, İman 175)

İslâm'da sulh esastır

İslâm, sulh güven ve esenlik demektir. O, hep sulh ve salah soluklamıştır. Onu inanarak yaşayan Müslüman da herkese hatta her şeye güven vaat eden, elinden-dilinden rahatsızlık duyulmayan kimse demektir. İslâm, yeryüzünde fitneye, fesada, çatışmaya, zulme ve teröre savaş ilan etmiştir. Birçok ayet ve hadiste bildirildiği üzere İslâm'da sulh esas, savaş arızidir. Müslüman'ın diğer insanlarla münasebetlerinde de yine sulh esastır. Emniyetin ve dünya barışının esas olduğu bir dinde, savaş ve çatışma gibi şeyler arızidir. Sağlam bir bünyeye arız olan mikropları savmak için bünyenin kendisini savunması gibi istisnaî bir durumdur. İslâm, bir insanlık realitesi ve beşer tarihinin en göze çarpan bir vakası olmasına rağmen savaşı da -ki bu da belli prensipler çerçevesinde cereyan etmektedir- hoş görmemiş, onu öncelikle müdafaa maksadına bağlamış, sonra da bizzat Kur'ân'da geçen *"Fitne katilden beterdir."* (Bakara, 2/191) prensibi çerçevesinde savaşları ve temelde savaşa yol açan kargaşaları, düzensizlikleri, zulmü, bozgunculuğu önlemek için meşru saymış[2] *ve onun için insanlık tarihinde ilk defa çok önemli sınırlamalar ve prensipler getirmiştir.*[3]

İslâm, savaşı dengelemek için de kaideler koymuştur: *"Ey iman edenler! Haktan yana olup var gücünüzle ve bütün işlerinizde adaleti gerçekleştirin ve adalet numunesi şahitler olun! Bir topluluğa karşı içinizde beslediğiniz kin ve öfke, sizi adaletsizliğe sürüklemesin. Âdil davranın, takvâya en uygun hareket budur. Allah'a karşı gelmekten sakının! Çünkü Allah yaptığınız her şeyden haberdardır."* (Maide sûresi, 5/8) buyurarak adaleti ve cihan sulhunu esas almıştır.

Bütün bu temel esasların yanında İslâm her Müslüman'a dinini, canını, malını, neslini, ırz ve mukaddesatını koruma hakkı tanımıştır. Hatta bu uğurda gerektiğinde ölmeyi şehitlikle payelendirmiştir. (Buharî, Mezalim 32; Müslim, İman 226)

Müslüman, gerek barış ortamında gerekse savaş halinde dininin kriterlerine riayet etmek durumundadır. Ne kadar zor şartlara, sıkıntılara maruz kalırsa kalsın hislerini dininin getirdiği esaslar çerçevesinde kontrol altına almalı, dininin onaylamadığı bir hareket içinde olmamalıdır. Barış ortamında hangi şekilde olursa olsun intihar eylemleri yapmak çok büyük bir cinayettir.

Bu şekilde genel bir bakıştan sonra intihar eylemleri üzerinde durmak istiyoruz. İntihar eylemlerini barış ve savaş ortamında yapılanlar diye iki ayrı grupta ele almak gerekir.

A-Barış Ortamında İntihar Eylemleri

Öncelikle ifade etmek gerekir ki, İslâm'ın ârizî bir durum olarak kabul ettiği savaş ile ilgili nasslarını barış ve sivil ortamına alıp uygulamak doğru değildir. Savaş ile ilgili hükümler savaş durumu ve şartları ile kayıtlıdır, sivil ortamda ve barış halinde ise İslâm, her Müslüman'a imanî ve ahlakî değerleri seviyeli temsil ederek, insanlara şefkat ve merhametle muamele etmesini ve yaşadığı toplumda sulhun ve emniyetin temini için çalışmasını emreder.[4] Bu yüzden barış ortamındaki herhangi bir ülkenin ister sivil isterse askeri herhangi bir yerinde bombalı intihar eylemi yaparak masum insanları hunharca katletmeyi İslâm dininin hiçbir şekilde onaylaması mümkün değildir.

İnsanlara hatta bütün varlığa şefkatle, merhametle muamele edilmesini emreden Kur'ân-ı Kerîm, "haksız yere bir insanı öldürmeyi, bütün insanlara karşı cinayet işleme" şeklinde değerlendirmiştir. (Mâide sûresi, 5/32) Evet, İslâm nazarında, bir insanın haksız yere öldürülmesi bütün insanların öldürülmesi gibi büyük bir cinayettir. Zîrâ bir insanın öldürülmesi, hem herhangi bir insanın öldürülebileceği fikrini vermekte, hem de topyekün insanlığın hayat haklarına karşı hürmetsizliği terviç etmektedir. Ve böyle bir cinayeti işleyen kimse, Allah nezdinde çok büyük değeri olan insanı, tüyler ürperten menfur bir cinayetle katletmekle çok kötü bir çığır açtığından bütün insanları öldürmüş gibi Allah'ın gazabına ve büyük bir azaba müstahak olmuş olur.

Kur'ân-ı Kerîm, bir insanın haksız ve kasıtlı olarak öldürülmesi suçuna getirdiği ağır tehdidi, diğer suçlara getirmemiştir. Gerçekten de bu ifade ve tehditler tüyler ürperticidir: *"Kim bir mü'mini kasten öldürürse onun cezası, içinde ebedî kalmak üzere gireceği cehennemdir. Allah ona gazab etmiş, onu lânetlemiş ve onun için büyük bir azap hazırlamıştır."* (Nisa sûresi, 4/93)

Kasten bir mü'mini öldüren insanın cezası, Allah affetmezse ebedî cehennemdir. Ümmetin allâmesi İbn Abbas ve bazı âlimler bu ayeti kasten bir mü'mini öldüren kimsenin tövbesinin kabul olunmayacağı ve ebedi cehennemlik olduğu şeklinde tefsir etmişlerdir.[5] Kur'ân'ın tefsir ve yorumunda en önde gelen otorite bir insanın bu yaklaşımı gözden uzak tutulmamalıdır.

Ayette kasten bir mü'mini öldüren insanın cehennemle cezalandırmasının yanında Allah'ın ona gazap edeceği, onu lanetlediği ve ona büyük bir azap hazırladığı bildirilmektedir. Allah'ın hiçbir suça böylesine ağır, tüyler ürperten bir tehdidi söz konusu değildir. Ayrıca masum bir insanı öldürmek Allah'a şirk koşmakla birlikte zikredilmiştir. (Bkz. Furkan, 25/68; Enam, 6/151) Bu da meselenin dehşetini göstermesi bakımından önemlidir.

Diğer taraftan böyle bir vahşeti İslâm dininin kaynakları ile temellendirmek de söz konusu değildir. Değişik ilaçlar ve tekniklerle beyni yıkanarak veya robotlaştırılarak intihar eylemlerine sürüklenmesi dışında iman ve İslâm sıfatları olan şuuru yerinde bir Müslüman'ın böyle bir şeyi yapması düşünülemez.

B. Savaş Ortamında İntihar Eylemleri

Yukarıda kısaca İslâm'ın barış ortamına yönelik genel tavrını ifade etmeye çalıştık. Şimdi de mukaddesatını, ülkesini, varlığını koruma uğrunda savaşmak durumunda kalanların, masum insanlara ve sivil hedeflere yönelik intihar saldırılarını İslâmî kriterler açısından ele almak istiyoruz:

1. Savaş halinde iken "muharip olmayanlar" öldürülmez

Bir Müslüman'ın, iradesinin hakkını vererek hayatını Cenab-ı Allah'ın gönderdiği mesajın prensiplerine göre yaşaması, inancının gereğidir. Müslüman, ibadet hayatından muamelata, ondan öfke, nefret gibi hissî fiillerine kadar hayatının her karesini ilahî emirler çerçevesinde şekillendirmek durumundadır. O, koruması gereken haklarını savunma mücadelesi verirken de bu prensiplere uymakla yükümlüdür. Savaş süreci dahi getirilen ilke ve prensipleri ihlal etmeyi meşru kılmaz. İslâm, savaş durumunda dahi, savaşa katılmayan yaşlı, kadın, çocuk vb. kimselerin öldürülmesini onaylamamıştır. Bu gibi kimseleri "muharip" vasfını haiz kabul etmemiştir. Ve bu şekildeki bir yaklaşım, savaş hukukuna İslâm'ın getirdiği yeni ve orijinal bir ilke ve prensiptir.

Savaş durumunda genel bir prensip olarak "muharib olmayan"lar öldürülmez. Kur'ân'da; وَقَاتِلُوا فِي سَبِيلِ اللّٰهِ الَّذِينَ يُقَاتِلُونَكُمْ وَلاَ تَعْتَدُوا إِنَّ اللّٰهَ لاَ يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ *"Sizinle Savaşanlarla (savaşmaya ehil ve kudreti olup da bizzat savaşanlarla) siz de Allah yolunda savaşın. Fakat haksız yere saldırmayın, haddi aşmayın. Muhakkak ki Allah haddi aşanları sevmez."* (Bakara sûresi, 2/190) buyurulmaktadır.

Âyetteki "يُقَاتِلُونَكُمْ" kaydı çok önemlidir. Bu kip teknik ifadesiyle "müşareket" bildirir ki bunun mânâsı "sizinle savaş eden", "muharip statüsünde olanlar" demektir. Demek ki muharip olmayanlar yani savaşma statüsünde olmayanlarla savaşılmayacaktır.

Bu âyetten anlaşılan "muharip olmayanların öldürülmemesi" hususu Peygamber Efendimiz tarafından gerek sözlü gerekse fiili olarak izah edilmiştir: Bu konuda birçok hadis vardır.[6] Biz bunlardan birkaç tanesini nakletmekle iktifa etmek istiyoruz:

Gazvelerden birinde öldürülmüş bir kadın bulunması üzerine Allah Resûlü böyle bir davranışı *"Bu kadın savaşan birisi değil ki niçin öldürüldü?"* buyurarak kesinlikle tasvip etmemiş (Ebu Davud, Cihad 111) ve kadınların, çocukların öldürülmesini yasaklamıştır. (Buhari, Cihad 147; Müslim, Cihad 25)

Ayrıca Allah Resûlü, gazvelere gönderdiği ordulara, komutanlara şu şekilde tenbih ediyordu: *"Allah'ın adıyla yola koyulun, Allah yolunda mücadele verin, savaştığınız insanlarla aranızda bir anlaşma var ise ona riayet edin, haddi aşmayın, meşrû savaşırken öldürdüğünüz insanlara müsle yapmayın (ağzını, burnunu keserek, insanlık onurunu rencide edecek şeyler yapmayın) çocukları, kadınları, yaşlıları, ibadethanelerdeki insanları öldürmeyin."* (Tehanevi, İlaü's-Sünen, 12/31-32; Ahmed b. Hanbel, Müsned, 1/300; Ebu Davud, Cihad 82)

Hülefa-yı Râşidîn de aynı hassasiyeti göstermiştir. Günümüze kadar hemen bütün İslâm devlet başkanları cepheye gönderdikleri komutanlara, sivil insanlara ilişmemelerini, mallarına zarar vermemelerini; savaşırken kadın ve çocukları, mabetlerde yaşayan rahip ve keşişleri, tarlasında çalışan çiftçileri öldürmemelerini tenbih etmişlerdir. Ve bu prensipler de genellikle tatbik edilmiştir.

İslâm Hukuku âlimleri, (muharip olmayan) kadınların, çocukların, pîr-i fânilerin, rahiplerin, kilisede ibadet eden insanların, âmânın, kötürümün savaşta öldürülmelerinin haram olduğunda ittifak etmişlerdir. (Tahavî, Muhtasaru İhtilâfi'l-Fukahâ, 3/455-456)

Yukarıda zikredilen ayetteki (Bakara, 2/190) "haddin aşılması", Allah Resûlü tarafından iki şekilde tanımlanmıştır; "muharip olmayanları öldürmemek" ve öldürülen insanların insanlık onurunu zedeleyici davranışlarda bulunmamak. Peygamberimiz, savaş durumunda karşı taraftan öldürülen insanlara "müsle" (öldürülen insanın ağzını,

burnunu, kulağını kesilmesini) yapılmasını ve "sabran" (bir canlının bağlanarak nişangah haline getirilerek ve çeşitli silahlarla atış yapılarak) öldürülmesini yasaklamıştır.[7] Hatta Efendimiz bir tavuğun bile "sabran" öldürülmesini yasaklamıştır. (Ebu Davud, Cihad, 120; Darimî, Edahî, 13)

Ayrıca Peygamberimiz bir Müslüman'ın savaşırken bile kendine yaraşır bir şekilde davranması gerektiğine dikkatleri çekmiştir: "İnsanî ve ahlakî değerlere riayet ederek en güzel bir şekilde savaşan ehli imandır." (Ebu Davud, Cihad, 110)

Şimdi, bu kriterler penceresinden bombalı intihar eylemlerine baktığımızda İslâm'ın genel ve etik prensipleriyle ve tarih boyu uygulamasıyla tamamen zıt olduğunu görürüz. Zîrâ bu eylemlerde "muharip" vasfını haiz olmayan masum kimseler katledilmektedir ki bu, açık olarak İslâmî nasslarla çelişmektedir.

2. Sivil hedeflere saldırılmaz

Savaş durumunda iken masum insanları katletmek dinin temel referanslarına tamamen zıttır. Asr-ı saadet ve sonraki dönemlerde buna mesned teşkil edebilecek bir davranış biçimi olmadığı gibi bu, Müslümanlar tarafından da bir mücadele metodu olarak kullanılmamıştır. Eğer "başka çare yok, ne yapılsın?" denilecek olursa Mekke'de çok ağır işkencelere, eziyetlere maruz kalan sahabe efendilerimiz ve daha sonraki dönemlerde onların çizgisinden giden Müslümanların böyle bir yola başvurmadıklarını hatırlatmak yeterli olur kanaatindeyiz.

Hemen bütün fıkıh kaynaklarında yer alan bir husus vardır; bir Müslüman savaş durumunda bir orduya veya askeri birliğe tek başına öleceğini bile bile saldırabilir mi? Bunun cevabı şu şekildedir: Eğer karşı tarafa zarar verecekse ve Müslümanların menfaatine bir şey olacaksa, mesela, Müslümanları cesaretlendirecekse bu durumda düşman ordusuna saldırarak savaşa savaşa ölünceye kadar mücadele edilebilir. Eğer bir kimse tek başına saldırdığında bunlardan biri hâsıl olmayacaksa bu durumda böyle bir şeye girişmesi caiz değildir. Aksi takdirde şu ayetin çerçevesine gireceği kabul edilir. "Kendi ellerinizle kendinizi tehlikeye atmayın ve hep güzel davranın. Çünkü Allah güzel hareket edenleri sever.[8] (Bakara sûresi, 2/195) Nitekim, sahabeden bir cemaat Uhud gününde Allah Resûlü'nün önünde bunu yapmış ve Efendimiz'in övgüsüne mazhar olmuşlardır. Fıkıh kitaplarındaki bu meseleyi bir kimsenin üzerine bombalar bağlayarak gidip sivil hedefler içinde, masum insanlar arasında intihar eylemi yapmasına mesned göstermek doğru değildir. Her şeyden önce bu mesele savaş hâli ve askerî hedeflerle ilgilidir. İntihar saldırıları ise sivil ve masum insanlara yöneliktir. İkisi tamamen birbirinden farklıdır.

İntihar eylemlerine mesned gösterilmek istenen delillerden biri de fıkıh kitaplarında yer alan "teterrüs" yani düşmanın, elindeki esir Müslüman kadın ve çocukları kendisine siper olarak kullandığında mümkün mertebe bu insanları hedef almaksızın, Müslümanların oralara saldırıda bulunmasına cevaz verilmesidir.[9]

Bunu biraz açıklamak gerekmektedir. Şöyle ki: Düşman ordusu, Müslüman erkek, kadın ve çocukları kendilerine siper yaparak Müslümanlara karşı savaşıyor ve Müslümanların da bu siperlere saldırmadan savaşı kazanması mümkün değilse bu durumda düşman askerleri hedeflenmek şartıyla bu siperlere de atış yapılabilir. Eğer saldırıldığında Müslümanların zafer kazanması söz konusu değilse bu caiz değildir. Bu açıdan intihar eylemlerine bakıldığında ne askeri hedeflere yapılan bir saldırı ne oralarda Müslümanların siper edilmesi ne de karşı tarafa zarar verip mağlup etme söz konusudur. Aksine çarşıda pazarda günlük işleriyle meşgul olan masum insanlar hunharca katledilmektedir. Üstelik böyle bir hareket daha çok masum Müslüman'ın öldürülmesine zemin hazırlamaktadır. Dolayısıyla "teterrüs" kaidesi, sivil ve masum -savaş ile ilgisi olmayan- insanların bulunduğu yerde bomba ile intihar eylemi yapmaya kesinlikle delil olamaz. Tam tersine böyle bir saldırı "haksız yere bir insanı öldürmeyi, bütün insanlara karşı cinayet işleme" (Mâide sûresi, 5/32) çerçevesine girer.

3. Kur'ân'da Zikredilen "İrhab" ve Terör

Kur'ân'ı Kerîm'de sadece pozitif manada kullanılan ve kendisine övgüden başka anlam yüklenmemiş kelimeler vardır. "İrhab" kelimesi de bunlardan biridir. Kur'ân'da bu kelimenin geçtiği ayet şöyledir:

وَأَعِدُّوا لَهُمْ مَا اسْتَطَعْتُم مِنْ قُوَّةٍ وَمِنْ رِبَاطِ الْخَيْلِ تُرْهِبُونَ بِهِ عَدُوَّ اللّٰهِ وَعَدُوَّكُمْ وَآخَرِينَ مِنْ دُونِهِمْ لاَ تَعْلَمُونَهُمْ اللّٰهُ يَعْلَمُهُمْ وَمَا تُنفِقُوا مِنْ شَيْءٍ فِي سَبِيلِ اللّٰهِ يُوَفَّ إِلَيْكُمْ وَأَنتُمْ لاَ تُظْلَمُونَ

"Düşmanlara karşı gücünüz yettiği kadar kuvvet hazırlayın! Savaş atları yetiştirin ki bu hazırlıkla Allah'ın düşmanlarını, sizin düşmanlarınızı ve onların ötesinde sizin bilemeyip de, ancak Allah'ın bildiği diğer düşmanları korkutup yıldırasınız. Allah yolunda her ne harcarsanız, onun karşılığı size eksiksiz ödenir, size asla haksızlık yapılmaz." (Enfal sûresi, 60)

Bu âyetteki "irhab"ın kelime mânâsı korkutmadır. Ama bu korkutma zarar vereceği ihtimali (caydırıcı güç) ile tabiî bir korkutmadır, yoksa zarar vererek bir korkutma değildir.[10]

Müfessirler ayette geçen "irhab"ı düşmanlara karşı günün şartlarına göre"caydırıcı güç" olacak silahları, savaş atlarını vs. hazırlamak olarak tefsir etmişlerdir. (Taberî, el-Câmiu'l-Beyan, 6/42; Razi, Mefâtih, 15/192; Âlûsî, 10/26)

Reşid Rıza "irhab" kelimesinin Kur'ân'da savaşı tutuşturmak için değil engellemek mânâsına olduğunu; toplumu yıkmak için değil korumak mânâsını ihtiva ettiğini söyleyerek bahsi geçen ayeti, gücünün yettiği kadar savaş adına kullanılabilecek silahlarla hazırlık yaparak, bilinen bilinmeyen

düşmanları savaşa teşebbüsten, saldırmaktan engellemek şeklinde tefsir etmiştir. (Reşid Rıza, Tefsiru'l-Menâr, 10/66)

Hadislerde "irhab" kelimesi "caydırıcılık" mânâsına kullanıldığı gibi hadis şerhlerinde de aynı mânâda yorumlanmıştır.[11] Hadislerdeki garib kelimeleri izah eden en-Nihaye'de "irhab" kelimesi düşmanı saldırmaktan caydıracak güçte olmak ve onu caydırmak şeklinde açıklanmıştır.[12]

Sahabe-i kirâm bu ayeti savaşa hazırlık yapma, caydırıcı güce sahip olma şeklinde yorumlamışlardır. Mesela Hz. Ömer döneminde birçok cephede mücadele verilirken Medine civarındaki hiç savaşa iştirak etmeyen tam kırk bin tane asil Arap atı hazır bekletiliyordu. Aynı şekilde Suriye civarında da kırk bin at besleniyor ve yedekte tutuluyordu. O günün en önemli savaş aletlerinden biri olan bu atlar ihtiyat kuvveti bulunduruluyordu.[13]

Ayrıca İslâm fıkıh âlimleri de "irhab" kelimesini "caydırıcı olma" manasında kullanmıştır.[14] Netice itibariyle "irhab" kelimesinin hadis ve şerhlerinde, fıkıh kitaplarında, lügatlerde kullanım alanını ve kendisine yüklenilen mânâları araştırdığımızda şu hakikatler ortaya çıkıyor:

1. Kur'ân'da zikredilen "irhab" i'dad, yani mukaddesatı savunma adına hazırlıklı olma ile bağlantılıdır. Haddi aşmayı ve zulmü engellemeye yöneliktir. Bu durum bilinen ve kabul edilen bir husustur ve insani değerlere münâfi değildir. Suçluları, zalimleri, mütecavizleri ve istilacı düşmanları korkutmanın zaruretini kim inkâr edebilir ki?

2. İslâm âlimlerinin, irhab kelimesini eserlerinde nasıl kullandıklarına baktığımızda şu anlaşılıyor; irhab, düşmanı savaştan önce veya savaş anında yıldırmak, gözünü korkutmak morallerini ve psikolojisini bozmak demektir. Geçmişte böyle bir caydırıcılık değişik şekillerde oluyordu ve bunlar o günün savaş şartlarına göre yapılıyordu.[15]

Ne Kur'ân'da ne sünnette ne de Kur'ân ve Sünnet kaynaklı eserlerde "irhab" kelimesinin yukarıda zikredilen iki şeklin dışında bir kullanımı söz konusu değildir. Dolayısıyla Kur'ân'da geçen "irhab"ı üzerine bombalar bağlayarak umuma açık yerlerde masum insanları öldürmek, kanını dökmek, yangın çıkarmak, malları evleri binaları tahrip etmek, ortalığa dehşet saçarak toplumu kaosa sürüklemek gibi bir mânâda yorumlamak ve böyle bir eyleme delil göstermek doğru değildir.

Ayrıca bir hususa dikkat çekmek istiyoruz: Bütün Arapça Lügatler ittifakla "irhab" kelimesine "ihâfe" (korkutma) manası vermişlerdir. Bununla birlikte 20. asrın ikinci yarısında telif edilen bazı lügatlerde "irhab" kelimesine yüklenilen mânânın değiştirildiğini görüyoruz. Özellikle gayrimüslimlerin hazırladığı lügatlerde "irhab"a terörizm manası verilmektedir.[16] Oysaki caydırıcı güç ile savaşmadan korkutma manasına gelen "irhab" ile öldürme, bombalama, yangın çıkarma, ortalığa dehşet saçma, toplumu kaosa sürükleyecek şiddet eylemlerinde bulunma manasına gelen "terörizm" arasında ne kadar fark olduğu gayet açıktır.[17]

4. Çerçevesi belli olmayan bir hususta hüküm verilmez

İslâm Hukuk Metodolojisinin temel yaklaşımlarından birisi şudur; evvela hakkında hüküm verilecek şeyin sınırları, çerçevesi belirlenir ona göre bir hüküm verilir. Çerçevesi, sınırları belli olmayan bir şey hakkında hüküm verilemez. Çünkü sınırları belli olmadığından suiistimal edilebilir.

Bu temel kriter açısından intihar eylemlerine baktığımızda hedef ve kimin öleceği belli değildir. İnsanların günlük meşguliyeti içerisinde kadın, çocuk, yaşlı, Müslüman, gayrimüslim demeden sivil hayatın umuma açık her yerinde yapılmaktadır. Dolayısıyla hedefi belli olmayan bu tür saldırılara girişmek İslâm hukukunun genel prensiplerine terstir.

5. İslâm'da suçun ferdiliği esastır.

İslâm'da cezalar şahsîdir. Fiili kim işlemişse, o suçludur; cezayı da yalnız o çeker. Kur'ân'da bu husus defalarca belirtilir: *"Hiç kimse kimsenin günahını çekmez."* (En'am sûresi, 6/164; İsrâ sûresi, 17/15; Fâtır sûresi, 35/18) Hukukta suçun ve cezanın şahsiliği temel bir ilkedir. İntihar eylemlerinin hedefleri ise çoğu zaman, suçsuz sivil insanlardır. Bu temel prensip açısından masum insanlara yönelik intihar eylemleri doğru değildir ve İslâm'ın adalet anlayışına terstir.

6. Savaş ilanı devlet başkanının yetkisindedir.

İslâm'da savaş ilan etme yetkisi devlet başkanına aittir.[18] Fertler, gruplar, organizasyonlar savaş ilan edemez. Aksi takdirde şahıs ve grupların kendilerince savaş ilan etmeleri kaos ve anarşiye sebebiyet verir. Böyle bir kaos ortamında aynı toplumda yaşayan Müslüman bir grup kendisinden farklı düşünen Müslümanlara karşı bile savaş ilan edebilir. Bu açıdan da intihar eylemlerine bakıldığında bunlar, herhangi bir meşru otoriteye bağlı olmaksızın kimin yaptığı ve ne zaman yapacağı belli olmayan hareketlerdir.

7. İntihar eylemleri Müslüman imajını/kimliğini karartan yanlış bir mücadele metodudur.

Hedefin meşru olması ne kadar önemli ise hedefe götüren yolların meşruiyeti de o kadar önemlidir. Daha önce de geçtiği üzere insanların kendi mukaddesatını, malını, vatanını korumak için mücadele vermesi en önemli vazifelerdendir. Hatta bu uğurda ölmek, şehitliğe giden bir yoldur. Ama böyle bir hedefe meşru olmayan bir mücadele şekli ile yürümek hem maksadın aksiyle tokat yeme gibi bir neticeye sebebiyet vermekte hem de bütün Müslümanların imajını karartarak onları zan altında bırakmaktadır. Oysaki Peygamber Efendimiz, ashabı ve onların çizgisinde giden barış ve huzurun temsilcisi olan Müslümanlar, Müslüman kimliğini barış ortamında olduğu gibi savaş durumunda da korumuş, gölge düşürmemişlerdir. Günümüzde Müslümanlar "terör" ile suçlanmak istenmektedirler. Dolayısıyla her

türlü mücadelelerinde böyle bir ithama malzeme olabilecek tavır ve davranışlardan uzak durmalıdırlar.[19] Bazı yerlerdeki Müslümanların bu şekilde hareket etmeleri veya hareket edenlere sahip çıkmaları yüzünden İslâm ve Terör kelimeleri birlikte zikredilmekte, İslâm'ın imajı karartılmakta ve karartmak isteyenlere malzeme verilmektedir.

Bir Müslüman'ın en zor şartlar altında bile müslümanlığa yakışır bir şekilde hareket etmesi adına 1. Dünya savaşında gönüllü alay kumandanı olarak savaşa katılarak fedakârane hizmetler yapan Bediüzzaman Said Nursî'nin şu tavrı çok önemli bir misaldir. Savaş esnasında Ermeni fedaileri bazı yerlerde çoluk-çocuğu kesiyorlardı. Buna karşı Ermenilerin çocukları da bazen öldürülüyordu. Bediüzzaman'ın bulunduğu nâhiyeye binlerce Ermeni çocuğu toplanmıştı. Bediüzzaman askerlere "Bunlara ilişmeyiniz." diye emretmiş daha sonra bu Ermeni çoluk çocuğunu serbest bırakmıştı; onlar da, Rusların içerisindeki ailelerinin yanına dönmüşlerdi. Bediüzzaman'ın bu şekildeki muamelesi Ermeniler için büyük bir ibret dersi olmuş, Müslümanların ahlâkına hayran kalmış ve "Madem Molla Said bizim çocuklarımızı kesmedi, bize teslim etti; biz de bundan sonra Müslümanların çocuklarını kesmeyeceğiz." diye söz vermişlerdir. Bediüzzaman Hazretleri'nin İslâm dininin ruhuna uygun tavır ve davranışıyla birçok Müslüman çocuk da öldürülmekten kurtarılmıştır.[20]

Kur'ân, Sünnet, sahabe ve onlardan sonraki dönemlerdeki uygulamalar ve fıkıh kitaplarına bakıldığında çıkan netice Fethullah Gülen Hocaefendi'nin şu ifadelerinde yerini bulmaktadır: "Hakiki bir Müslüman'ın terörist olması düşünülemez. Kimse vücuduna bombalar bağlayıp, hangi dinden olursa olsun masum insanların içine girip intihar eylemleri yapamaz, böyle bir şey yapmak caiz değildir."[21]

Netice

Müslüman, gerek barış ortamında gerekse savaş halinde dininin kriterlerine riayet etmek durumundadır. Ne kadar zor şartlara, sıkıntılara maruz kalırsa kalsın hislerini dininin getirdiği esaslar çerçevesinde kontrol altına almalı, dininin onaylamadığı bir hareket içinde olmamalıdır. Barış ortamında hangi şekilde olursa olsun intihar eylemleri yapmak çok büyük bir cinayettir. Ve böyle hunharca bir cinayete İslâm'ın onay vermesi mümkün değildir. Ve üzerinde iman sıfatı olan, şuuru yerinde bir Müslüman'ın böyle bir şey yapması mümkün değildir. Savaş ortamında iken sivil hedeflere yönelik intihar eylemleri ise; savaşta öldürülmesi yasaklanan kadın, çocuk, yaşlı vb.leri (muharip olmayanları) hedef almasından, masum, suçsuz insanları katletmesinden, teröre sebebiyet vermesinden, İslâm'ın imajına gölge düşürmesinden ve bütün Müslümanlara zarar vermesinden dolayı kesinlikle tecviz edilemez.

* Araştırmacı - Yazar
ecapan@yeniumit.com.tr

Kaynaklar

Azimâbâdî, Avnu'l-Ma'bud, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1994.
Bezzar Ebu Bekir, Müsnedü'l-Bezzar, (Thk. MahfuzurRahman) Müessesetu Ulumi'l-Kur'ân, Beyrut, 1988.
Elmalılı, Hamdi Yazır, Hak dini Kur'ân dili, Eser Yay. İstanbul, 1979.
Hans Wehr, A Dictionary of Modern, Written Arabic, Mektebetu Lübnan, Beyrut, 1960.
İbn Abidin, Muhammed Emin, Haşiyetü Reddi'l-Muhtar, Kahraman Yay. İstanbul, 1984.
El-Mehacce, sayı: 208, 15 Şubat 2004
Mevlana Şibli en-Numani, Bütün Yönleriyle Hazreti Ömer ve Devlet İdaresi (trc. Talip Yaşar Alp) Hikmet Yay., İstanbul, 1986.
Muhyiddin el-Gâzî, el-Basü'l-İslâmî, "Edvaun ala Kelimeti irhab" Müessesetü's-Sahafe ve'n-neşr, Lekne, Hindistan, Mayıs, 2003.
Seyyid Bey, el-Medhal, İstanbul, trhs.
Şatibî, İbrahim b. Musa, el-Muvâfakat fi Usûli'ş-Şerîa, (Thk. Abdullah Dıraz), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, tsz.
Tahâvî, Ebu Cafer, Muhtasaru İhtilafı'l-Fukaha (İhtisar, Cassas)thk. Abdullah Nezir Ahmed, Daru'l-Beşairi'l-İslâmiyye, Beyrut, 1996
Şerhu Maani'l-Âsar, Daru Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, Lübnan, 1987.
Zuhaylî, Âsâru'l-Harb fi'l-fıkhi'l-İslâmî diraseten ve mukareneten, Daru'l-Fikir, Suriye, 1998.

Dipnotlar

1. Şatibî, Muvâfakat, 2/7-10.
2. Serahsî, El-Mebsût, 10/5; Zuhayli, Âsâru'l-Harb, s. 90-94.
3. M. Fethullah Gülen, İnsanın Özündeki Sevgi, s. 213; Elmalılı, Hak Dini Kur'ân Dili, 2/692.
4. Bkz. Mümtehine sûresi, 60/8; Câsiye sûresi, 45/14.
5. Taberi, Câmiu'l-Beyan, 4/295; İbn Kesir, Tefsiru Kur'âni'l-Azim, 2/332.
6. Bkz. Tahâvî, Şerhu Meani'l-Âsâr, 3/224-225; Tehanevi, İ'lâü's-Sünen, 12/29.
7. Bkz.: Müslim, Sayd 58-60; İbn Mâce Zebâih 10.
8. Serahsî, Mebsut; 10/37; Cassas, Ahkamu'l-Kur'ân, 1/327; İbn Abidin, 1984, 4/127.
9. Serahsi, Mebsut, 10/154; Tahavî, Muhtasaru İhtilafi'l- Fukahâ, 3/43
10. Bkz. İbn Manzur, Lisânu'l-Arab, "rhb" md; Rağıb, Müfredat, "rhb" md; Zebidî, Tacu'l-Arûs, "rhb" md.
11. Azimâbâdî, Avnu'l-Ma'bud, 8/159
12. İbnu'l-Esir, en-Nihâye fi Garîbi'l-Hadîs, 2/262
13. Mevlana Şibli en-Numani, Bütün yönleriyle Hazreti Ömer ve devlet idaresi (trc. Talip Yaşar Alp) Hikmet Yayınları, İstanbul, 1986.
14. Bkz. Serahsî, Mebsut, 10/42; İbn Kudame, el-Kafi, 40264; Behutî, Keşşafu'l-Gına, 3/65; Ebu İshak, eş-Şirazî, Mühezzeb, 2/231; İbn Abidin, 6/305.
15. Muhyiddin el-Gazi, el-Ba'sü'l-İslâmî, "Edvaun ala Kelimeti irhab" 48. sayı, s.84; Bkz. İbn Abidin, 6/756.
16. Oxford Wordpower, Oxford Üniv. Pres, Nex York, 1999; Hans Wehr, A Dictionary of Modern, Written Arabic, Mektebetu Lübnan, Beyrut, 1960; English Arabic Glossary; Bkz. The Encyclopaedia Britannica, 11/650-651
17. Bkz. Muhyiddin el-Gazi, el-Ba'sü'l-İslâmî, 48. sayı, s. 85-86; Dr. Cellul ed-Dekdak, "Hirâbiyyûn la irhâbiyyûn" El-Mehacce, s. 5-6, sayı 208.
18. Vehbe Zuhaylî, el-fıkhu'l-İslamî ve Edilletuhu, 6/419; El-Mevsuatü'l-Fıkhiyye, "cihad" md.
19. Cevdet Said, İslâmî Mücadelede Şiddet Sorunu, s. 65-67
20. Bediüzzaman Said Nursi, Tarihçe-i Hayat, Şahdamar Yay. s. 107
21. Nuriye Akman, Gurbette Fethullah Gülen, s.19-21.

Dr. Hasan YENİBAŞ *

Nisan / Mayıs / Haziran - 2009 / 84

İSLÂM'IN ENGELLİLERE BAKIŞI

Allah (c.c.) insanları aynı şekilde yaratmamıştır. İnsanların çoğu sağlıklı bir şekilde dünyaya gelirken, bazıları da "engelli/özürlü" olarak doğmaktadır. Bazı kimseler de sağlıklı bir şekilde doğmakla beraber, hayatının sonraki bir döneminde değişik sebeplerle, bu tür bir durumla karşılaşmaktadır. İnsanın temel fonksiyonlarını kısıtlayan veya olumsuz etkileyen, fizikî ve aklî pek çok kusur/engel çeşidi vardır. Yapılan tespitlere göre, ülkemizdeki engelli oranı %12 civarındadır.[1] Bu miktarın çokluğu, üzerinde düşünülmesini ve araştırmalar yapılmasını gerektirmektedir. Bu aynı zamanda sosyal ve hayatî ünitelerin engelli gerçeği dikkate alınarak dizayn edilmesinin zaruri olduğunu göstermektedir. Üzerinde durulması gereken önemli bir husus da, engellilik hâli dinî tekliflere muhatap olmasına mâni olmayan kimselerin, dinlerini öğrenmeleri ve güçleri nispetince sorumluluklarını yerine getirmeleri yönünde çalışma yapılmasıdır. Engellilere yönelik, irşat ve tebliğ ekseninde geniş bir çalışma alanının varlığı âşikardır. Bu çerçevede, görme engelliler için başta Kur'ân öğretimi olmak üzere dinî bilgilerin verilebileceği öğretim metot ve araçlarının geliştirilmesi gerekmektedir. Yine, dinî ve sosyal mekanların mimarî tasarımları da buna göre düşünülmelidir. Günümüzde engellilerin eğitimiyle ilgili gelinen nokta önemlidir. Mevcut imkanlardan/metotlardan din eğitimi ve öğretimi adına daha fazla yararlanılabilir.

Engellilik hali, insanın temel fonksiyonları açısından eksiklik olsa da, insanî yönden bir kusur değildir. Erzurumlu İbrahim Hakkı'nın *"Harâbât ehline hor bakma şâkir / Defineye mâlik virâneler var"* şiirinde ifade ettiği gibi, dış görünüşü itibariyle önemsenmeyen veya engelli pek çok kimse, zengin ve diri bir gönül yapısıyla Allah katında çok değerli olabilir. Hatta diğer insanlar, bu gibi kimselerin hürmetine bir kısım sıkıntılara maruz kalmaktan korunmuş bile olabilirler. *"Şayet Allah'tan korkan gençleriniz, can taşıyan hayvanlarınız ve beli bükülmüş ihtiyarlarınız olmasaydı belâlar üzerinize sel gibi yağacaktı"* (Aclûnî, *Keşfu'l-hafâ*, 2/212) hadisinde de ifade edildiği gibi, acziyet, ilahî rahmet ve merhamete bir ve-

siledir. Geçmiş milletler arasında, özellikle zihinsel engellileri şeytan ve cinlerin musallat olduğu kimseler olarak görenler ve bu sebeple ateşe atıp yakanlar olmuştur. İslâm, bu ve benzeri insanlık dışı her türlü hareketi yasaklamış ve hiçbir şahsın yaşama hakkının engellenemeyeceğini belirtmiştir.

Bu dünya bir imtihan yeridir

İnsan bu dünyaya ebedî bir saadeti kazanma hedefiyle gönderilmiştir. İmtihan yeri olması itibariyle bu dünyada her şey, hikmet perdesi altında cereyan etmektedir. Bu âlemde acıyla tatlı, iyiyle kötü, hayırla şer iç içedir. Bu dünyada insanın sahip olduğu veya olamadığı her şey bir imtihan vesilesidir. Fizikî güzellik bir imtihan vesilesi olduğu gibi, güzel konuşmak, güzel yazmak gibi kabiliyetler de insana imtihan için verilmiştir. Zenginlik ve fakirliği de aynı şekilde değerlendirebiliriz. Bu bakış açısına göre, zengin ve güzel olan mutlaka üstün olmadığı gibi, fakir veya bazı uzuvlarını kaybetmiş olan bir kimse de değersiz değildir. Zaten Kur'ân'da *"Sizin en değerliniz takvada en ileri olanınızdır."* (Hucurât sûresi, 49/13) buyrularak üstünlük takvaya bağlanmıştır. Allah Resûlü (sallallahu aleyhi ve sellem) de, *"Allah sizin sûretlerinize ve mallarınıza bakmaz. Fakat, kalblerinize ve amellerinize bakar."* (Müslim, Birr 34) buyurarak, Allah'ın insanlara muamelesinin kalb ibresine göre cereyan ettiğine/edeceğine işaret etmiştir.

"Andolsun ki sizi biraz korku ve açlıkla; bir de mallar, canlar ve ürünlerden eksilterek deneriz." (Bakara sûresi, 2/155) âyeti de bu dünyada imtihanın bir realite olduğunu hatırlatmakta ve imtihan çeşitlerine işaret etmektedir. Âyette bahsedilen *"canlardan eksiltme"* ifadesine engelli insanların da dahil olduğunu söylemek mümkündür. Dolayısıyla, engellilik hâli de insanların sabretmesi gereken bir imtihan çeşididir. Nitekim Peygamber Efendimiz'in haber verdiğine göre, Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: *"Ben kulumu -iki gözünü kast ederek- iki sevgilisini almakla imtihan ettiğimde o buna sabrederse, iki göze bedel olarak ona Cennet'i veririm."* (Buhârî, Merdâ, 7) Allah'tan bela, musibet ve sıkıntı istenmez. Ancak İlâhî takdirin bir tecellisi olarak başa gelen her türlü sıkıntıya da güzelce sabretmek bir mü'min tavrıdır. Kalbi imanla oturaklaşmış her mü'min bilir ki, kâinatta hikmetsiz bir hareket ve iş yoktur. İbrahim Hakkı Hazretleri'nin *"Her işte hikmeti vardır / Abes fiil işlemez Allah"* beytinde de ifade edildiği gibi, her iş ve oluşun bir hikmet yönü vardır. İnsanın başına gelen her türlü musibet, Peygamberimiz'in *"Mü'min bir kişiye bir ağrı, bir yorgunluk, bir hastalık, bir üzüntü isabet etse, hatta ayağına bir diken batsa bile, bunlar mü'minin bir kısım günahlarına keffaret olur."* (Müslim, Birr 52) hadisinde ifade buyurduğu gibi, sabır ve rızayla karşılanması durumunda manevî bir kazanç kapısına dönüşmektedir.

Peygamberimiz'in Engellilere Davranışı

Her toplumda olduğu gibi Peygamberimiz döneminde de engelli kimseler bulunmaktaydı. Bu dönemdeki engelli sayısını tam olarak bilememekle birlikte, günümüzdeki oranları dikkate alırsak azımsanmayacak miktarda olduğu söylenebilir. Özellikle görme ya da bedenî bir özrü bulunan sahabe arasında isimleri Müslümanların çoğu tarafından bilinen, Abdurrahman b. Avf, Amr b. Cemuh, Muaz b. Cebel, Amr b. Tufeyl, Habbab b. Eret, Imran b. Husayn, Abdullah b. Ümmü Mektum gibi sahabenin meşhurlarının olması da bu kanaati desteklemektedir. Bunlar arasında otuz yıl kronik bir rahatsızlıktan dolayı yataktan kalkamayan ama halinden şikayet etmeyen İmran b. Husayn gibi sahabîler olduğu gibi, Efendimiz'in (s.a.s.) ahirete irtihalinden sonra bir gözünü kaybetmiş Abdullah b. Mes'ud ve Ebû Süfyan gibi sahabîler de vardır.[2] Bu arada ortopedik özürlü sahabîlerin çoğunun savaşlarda aldıkları ok ve kılıç darbeleriyle bu hâle geldikleri unutulmamalıdır. Yine dikkatlerden kaçmaması gereken bir husus da, engelli sahabîlerin kimler olduğunu düşündüğümüzde aklımıza pek fazla bir ismin gelmeyişidir. Bu durum bize sahabenin Allah'tan gelen her şeyi rıza ile karşılayıp, herhangi bir isyan tavrı sergilemeden İslâm'a hizmet etmeye ve toplum içinde faydalı bir unsur olmaya çalıştıklarını göstermektedir. Mesela, Muaz b. Cebel'in ayağındaki sakatlığın pek çok kimse tarafından bilinmediğini söyleyebiliriz. Oysa Hz. Muaz, Efendimiz (s.a.s.) tarafından o günün şartlarında oldukça uzak sayılabilecek olan Yemen'e gönderilmiş ve dine hizmet etmekten bir an geriye kalmamıştır.

Peygamberimiz (s.a.s.), engelli sahabîlere hususi ilgi ve şefkat göstermiş ve onları toplumun faydalı bir unsuru haline getirmiştir. Meselâ, Bilal-i Habeşî ile birlikte Hz. Peygamber'in (s.a.s.) müezzinliğini de yapmış olan Abdullah b. Ümmi Mektûm âmâ oluşu yanında evinin mescide uzaklığını ve kendisini mescide götürecek kimsesinin bulunmayışını da mazeret göstererek, namazı evinde kılabilmek için Allah Resûlü'nden (s.a.s.) müsaade istemişti. Resûlullâh ise: *"– Sen namaz için ezân okunduğunu işitiyor musun?"* diye sordu. O, "Evet." cevabını verince, Peygamber Efendimiz (s.a.s.): *"– O halde dâvete icâbet et, cemâate gel"* buyurdu. (Müslim, Mesâcid 255; Ebu Dâvûd, Salât 46) Bu rivâyet, cemaatle namazın ne derece önemli olduğunu göstermekle birlikte, Peygamberimiz'in âmâ bir zatı toplumdan tecrit etmeyerek onu cemaat içinde bulunmaya teşviki de bilhassa dikkat çekicidir. Bu hadiseden, İslâm'ın görme özürlü kimselere cemaate devam hususunda ruhsat tanımadığı sonucu da çıkarılmamalıdır. Nitekim Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) Efendimiz, görme engelli bir sahâbî olan İtban b. Mâlik'e evinde imamlık yapmaya müsaade etmiştir.

Bu hususta Abdullah b. Ümmi Mektum'un sahabenin ileri gelenleri arasında bulunması, ilk Müslümanlardan olması, müezzinlik yapması gibi özelliklerinden dolayı cemaat arasında bulunmasının önemli olması hususu göz ardı edilmemelidir. Çünkü o, engelli sahabîler arasında âdeta sembol bir isim durumundadır. Onun ısrarla toplum içerisinde aktif olarak bulunması kendisinden sonra gelen benzeri kimselere müspet örnek teşkil edecektir. Bunun yanında Hz. Peygamber (aleyhi ekmelüttehâyâ) değişik vesilelerle Medîne dışına çıktığı zaman, Abdullah b. Ümmi Mektûm'u yerine cemaate namaz kıldırması için vekil olarak bırakmıştır. Bu görevin kendisine on üç defa verildiği nakledilmektedir.[3]

Ayrıca, Efendimiz'in (s.a.s.) bazı bedenî kusurları olan ve çölde yaşayan Zâhir isminde bir sahabîsi vardı. Zâhir, bâdiyede (sahra) bulunan güzel meyve ve çiçeklerden getirip Resûlullah'a (s.a.s.) hediye ederdi. Resûlullah da şehrin güzel ve hoş şeylerinden ona hediye verirdi. Bundan dolayı Resûl-i Ekrem Efendimiz onun hakkında şöyle demiştir: "Zâhir bizim bâdiyemiz, biz de onun şehriyiz."[4]

Bir defasında Zâhir, Medine pazarında çölden getirdiği bazı şeyleri satarken Peygamberimiz ona arkadan yaklaşır ve şaka yapmak maksadıyla gözlerini kapatarak şöyle der: "Bir kölem var, satıyorum. Onu benden kim alır?" Zâhir, "Ey Allah'ın elçisi, beş para etmez bir sakat köleyi kim satır alır?" deyince şaka bu andan itibaren biter. Peygamberimiz bütün ciddiyetiyle şöyle der: "Ya Zâhir, and olsun ki sen Allah katında değersiz değilsin (tam aksine çok değerlisin).[5]

Dinimizde engelli kimselerin yapamayacağı işler kendilerine teklif edilmemiştir. Mesela onların savaşlara iştirak etmesi istenmemiştir. Nitekim: *"Mü'minlerden oturanlarla, mallarıyla canlarıyla Allah yolunda cihad edenler bir olmaz."* (Mâide sûresi, 4/95) âyeti vahyedildiğinde İbn Ümmü Mektûm Peygamberimiz'e gelerek âmâ oluşu dolayısıyla cihada güç yetiremeyeceğini belirtmiş, ardından mezkur ayetin *"özürsüz olarak yerlerinde oturanlar"* (Mâide sûresi, 4/95) kısmı nazil olarak onun gibi kimselerin özrü geçerli kabul edilmişti.[6]

Allah Resûlü engelli kimseleri savaşa katılmaktan muaf tutmuş, ancak bu hususta özellikle ısrar edenlere de müsamaha göstermiştir. Mesela Ensar'dan Seleme oğullarının lideri Amr bin Cemûh topaldı. Bedir savaşına katılmak istedi. Ancak Hz. Peygamber ona müsaade etmedi. Daha sonra Uhud savaşına katılmak istedi. Oğulları:

- "Allah seni mazur kılmıştır." diyerek engel olmaya çalıştılar. Bunun üzerine Amr, Peygamberimiz'e başvurdu. Peygamberimiz de ona mazereti bulunduğunu, bu sebepten savaşla mükellef olmadığını bildirdi. Ancak Amr'ın ısrarı üzerine, Efendimiz (s.a.s.) oğullarına hitaben:

"- Artık babanızı savaştan men etmeyiniz. Umulur ki Allah ona şehadet nasib eder." buyurdu.

Uhud harbine iştirak eden bu heyecanlı sahabî, cihad esnasında "Vallahi ben cenneti özlüyorum." demiş, neticede kendisini korumaya çalışan bir oğlu ile birlikte bu savaşta şehit düşmüştür.[7]

Bu misallerden de anlaşıldığı üzere, Efendimiz görme ya da fizikî bir engeli bulunan sahabîlerle hep içli dışlı olmuş, onlarla yakından ilgilenmiş ve yapabilecekleri vazifeler için zemin hazırlamıştır.

Engellilere nasıl davranılmalıdır?

Toplumun içinde engelliler olduğu gibi bazı kimselerin yakınları arasında da değişik seviyede engelliler bulunabilir. Toplum olarak engellilere Peygamberimiz'in ahlakını örnek alarak sevgi, ilgi ve şefkatle davranmak esas olmalıdır. Yine Peygamberimiz'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) tavsiyesi istikametinde, rahatsız edecek bir şekilde engelli kimselere uzun süre bakmamak gerekir. Zîrâ Peygamberimiz, "Cüzzamlılara uzun süre bakmayın."[8] buyurmaktadır. Peygamberimiz'in bu sözü, cüzzamlı kimselere, dolayısıyla bedenî bir kusuru bulunan kimselere rahatsız edecek şekilde bakılmaması gerektiğini göstermektedir.

Peygamber Efendimiz, engelli kimselere yapılacak her türlü iyilik ve yardımı sadaka olarak değerlendirerek şöyle buyurmaktadır: "Âmâya rehberlik etmen, sağır ve dilsize anlayacakları bir şekilde anlatman, muhtaç bir kimseyi ihtiyacını tedarik etmesi için gerekli yere götürmen, derman arayan dertlinin imdadına koşman, koluna girip güçsüze yardım etmen, konuşmakta güçlük çekenin meramını ifade edivermen, bütün bunlar sadaka çeşitlerindendir..." (Ahmed b. Hanbel, Müsned, 5/168-169)

Yakınları arasında hasta veya engelli olan kimselere de önemli vazifeler düşmektedir. İlgi ve bakım gereken hasta ve engelliler sabretmeleri durumunda kendileri için hayır kapısına sahip oldukları gibi, yakınları için de sevap kazanma vesilesi olmaktadırlar. Bilindiği gibi hasta ziyareti sünnettir. Ziyaret sırasında hastayı rahatlatmak ve gönlünü hoş tutmak ziyaret âdâbındandır. Hasta ziyaretini teşvik eden ve bunu Müslüman'ın, Müslüman üzerindeki haklarından biri sayan dinimiz, hasta bir kimseye hizmet etmeyi elbette daha üstün tutacaktır.

Özellikle hasta ve engelliler akrabalardan birisi ise, hususan anne ve baba ise onlara hizmet çok önemli ve faziletlidir. Zîrâ normal zamanlarda Cenneti ve Allah'ın rızasını kazanmanın en büyük vesilelerinden olan anne babaya, ağır hastalık veya bir engellilikten dolayı hizmet etmenin ne kadar önemli ve faziletli olacağı izahtan vârestedir.

Engellilik her zaman anne veya babada olmaz. Günümüzde özellikle engelli bir çocuğa bakmak durumunda olan fedakâr aileler bulunmaktadır. Şu bilinmelidir ki, bü-

tün engelliler diğer insanların sahip oldukları temel hak ve hürriyetlerin tamamına sahiptirler. Bu hak şu veya bu şekilde, doğumdan önce veya sonra iptal edilemez. İnsan bu dünyaya âhireti kazanmaya gelmiştir. Bu durumdaki kimseler, zor da olsa sabır ve rıza göstermeli ve sevap kazanmayı tercih etmelidirler. Zîrâ isyan etmek insanın iki kez kaybetmesi anlamına gelmektedir.

Burada şu hususun da belirtilmesinde fayda vardır. Günümüzde teknolojik imkanlar sayesinde bazı fizikî ve zihnî engeller anne karnında iken tespit edilebilmektedir. Fizikî engellerin tespiti daha kolay olmakla birlikte, zihnî engeller genellikle muhtemel bir durum olarak ifade edilmektedir. Ne yazık ki, bazı kimseler de engelli bir çocuğa sahip olmamak için kürtaj yolunu tercih edebilmektedirler. Halbuki, fıkıh âlimlerinin çoğuna göre annenin hayatını kurtarma gibi kesin bir tıbbî zaruret olmaksızın çocuk düşürmek ve aldırmak câiz değildir.[9] Bu açıdan bir çocuğun engelli olacağı kesin olarak tespit edilse bile kürtaj yapılarak alınması caiz olmaz.[10] Konuyla ilgili Prof. Dr. Hayrettin Karaman hocamızın görüşünü kaydetmek istiyoruz: "Allah'a ve âhirete inanmayanlar için yalnızca dünya hayatı vardır; bu hayatı ne kadar zevkli, rahat, hür yaşamak mümkün ise o kadar yaşamak gerekir. Sakat doğmuş bir çocuk ile meşgul olmanın dünya hayatı açısından onlara kazandıracağı hiçbir şey yoktur, hayatı zorlaştırmaktan, zevk u safayı engellemekten başka bir işe yaramaz.

Allah'a ve âhirete inananlar sakat bir hayvana bile gösterdikleri şefkat ve yaptıkları hizmetle ecir ve sevap kazanırlar. Bu, Allah'ın rızasını elde etmeye vesile olur. Binaenaleyh, doğduktan sonra sakatlanan bir çocuğu öldürmek cinayet olduğu gibi, henüz doğmamış ama ana rahminde yaşamakta olan bir çocuğu öldürmek de öyle cinayet olur ve caiz değildir. Rahimde kaldığı sürece veya doğum sırasında anne için hayati bir tehlike söz konusu olmadıkça kürtaj yapılamaz."[11]

Sonuç olarak ifade etmek gerekirse, sağlık ve sıhhat büyük bir nimettir. Allah'tan af ve afiyet istemek de mü'min olmanın gereğidir. Ancak, bu dünya âhiretin tarlası olması itibariyle, bir imtihan yeridir. Hasta ve engelli olmak bir imtihan unsuru olduğu gibi, bir hasta ve engelliye bakmak zorunda olmak da imtihanın bir parçasıdır.

Hastalar Risalesi adlı eserinde, Bediüzzaman Hazretleri, görme engelli ve felç türü ağır bir hastalığa maruz kalan hastalarla ilgili şu dikkat çekici değerlendirmede bulunmaktadır: "Evet bir mü'min, gözüne perde çekilse ve gözü kapalı kabre girse, derecesine göre, kabir ehlinden daha fazla nurlu âlemleri temâşâ edebilir. Bu dünyada nasıl çok şeyleri biz görüyoruz, kör olan mü'minler görmüyorlar; kabirde o körler, iman ile gitmişse o derece kabir ehlinden daha fazla görebilirler."[12] Felç ve benzeri ağır bir hastalığa maruz kalanlara da dünyanın insanı aldatan nefsânî yönlerinden uzak kalmaları itibariyle hastalığın manevi bir kazanç vesilesine dönüşeceğini söyleyerek tevekkül tavsiyesinde bulunmaktadır.[13]

Sebeplere riayetin bir kulluk vazifesi olması itibariyle tedavisi mümkün olan her türlü hastalık için tedavi olmak gerekmektedir. Ancak, pek tedavi imkânı olmayan hastalık ve özürler için, sabırlı davranmak, asla isyan etmemek ve gönülden Allah'a yönelmek en doğrusudur. Bu şekilde davranan inançlı bir insan şu fâni dünyada yaşadığı mahrumiyete bedel ebedî saadeti adına büyük bir sermaye biriktirmiş olur. Bilindiği gibi müspet ve menfi olmak üzere iki türlü ibadet vardır. Namaz, oruç gibi bildiğimiz ibadetlere müspet ibadet diyecek olursak, bela, musibet ve hastalık gibi sıkıntılara da menfi ibadet diyebiliriz. Aslında bela ve musibet türü şeyler bizzat ibadet değildir. Ancak, neticesi itibariyle ibadete eşdeğer sevap kazandırdığı için ibadet olarak tanımlanmasında bir beis bulunmamaktadır. Zîrâ insan maruz kaldığı hastalık ve belalarla ne kadar âciz ve muhtaç bir varlık olduğunu idrak eder ve mutlak güç ve kuvvet sahibi olan Cenab-ı Hakk'a yönelir. Bu yöneliş neticesinde de âhiretini kazanma yönünde önemli bir adım atmış olur.

* Araştırmacı - Yazar
hyenibas@yeniumit.com.tr

Dipnotlar

1. Aralık 2003'te Devlet Planlama Teşkilatı koordinasyonluğunda Devlet İstatistik Enstitüsü ve Özürlüler İdaresi Başkanlığınca yürütülen ülkemizdeki engellilerle ilgili araştırmanın sonucu engellilerden sorumlu devlet bakanı tarafından açıklanmış ve ülkemizde toplam 8 milyon 937 engelli olduğu ve bu oranın, nüfusun % 12.29'nu oluşturduğu belirtilmiştir. Bu miktarın çoğunluğunu da zihinsel engelliler oluşturmaktadır.
2. Bu konuda yapılan bir çalışmada, görme ve fiziksel engelli yirmi sekiz sahabeye yer verilmiştir. Bkz. Seyyar, Ali, *Yıldızlar Engel Tanımaz*, İstanbul 2007. İslâm'ın engellilere bakışıyla ilgili yapılan çalışmalar için bkz. Gül, Emine, *Kur'ân'da Engelliler*, İstanbul 2005; Sancaklı, Saffet, *"Hz. Peygamber'in Engellilere Karşı Bakış Açısının Tespiti,"* Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi, VI (2006) sayı: 2, 37-72, Samsun 2006; Erul, Bünyamin, "*Engelliler İle İlgili Hadislerin Analizi*" (yayınlanmamış tebliğ), Ülkemizde Engelliler Gerçeği ve İslâm (sempozyum), D.İ.B., Ankara, 2003.
3. İbnü'l-Esîr, Üsdü'l-ğâbe, 4/264.
4. Tirmizî, Şemâil, 120, Beyrut, 1406.
5. İbn Hacer, İsabe, 423.
6. Buhârî, Tefsîr (4), 18
7. İbnü'l-Esîr, Üsdü'l-ğâbe , 4/208.
8. Heysemî, Mecmeu'z-Zevâid, 5/100-101.
9. Bkz. İbn Âbidin, Reddü'l-muhtar, 3/176; Udeh, Abdulkadir, et-Teşrîu'l-cinâiyyi'l-İslâmî, 2/295; Çeker, Orhan, "Çocuk Düşürme" md. DİA, 8/364.
10. Kuveyt'te yayınlanmakta olan fıkıh ansiklopedisi ilim heyeti anne için hayatî tehlike olmadıkça gebeliği sonlandırmanın caiz olmadığı görüşündedir. Bkz. Mevsûa, "içhad" md. 2/57. Bu konuda İbn Âbidin'e ait farklı bir görüş de mevcuttur. İbn Âbidin, annenin hayatından endişe edilse bile çocuk aldırmanın caiz olmayacağını belirtir. Zîrâ, annenin bu sebeple ölmesi bir ihtimaldir. İhtimalden dolayı ise herhangi bir insanın öldürülmesi caiz olmaz. Bkz. Reddü'l-muhtar, 1/602.
11. http://www.hayrettinkaraman.net/yazi/hayat2/0274.htm
12. Said Nursi, Lemalar, 223.
13. Said Nursi, Lemalar, 229.

Doç. Dr. İsmail ALBAYRAK *

Nisan / Mayıs / Haziran - 2009 / 84

Sahabe, hizmette zirveleri tuttuğu gibi, sohbette de en yüksek şâhikaların üveyki olma pâyesiyle serfirazdır ki, bu, o toplumun musâhabesinde merkez noktayı tutan zâtın bir tek nazarı müstaid ruhları bir hamlede evc-i kemale çıkarmasında aranmalıdır. Tabiî, kalblerini, iradelerini, hislerini, şuurlarını o Kutup Yıldızı'nın çevresinde dönmeye bağlamış bu aktif sabır kahramanlarının istidat ve performanslarının da nazardan dûr edilmemesi gerekir..

Bi'r-i Meûne ve Reci' ŞEHİTLERİ ÖZELİNDE Sahabîler

Bilgi ve iletişim teknolojisinin başdöndüren yenilikleri karşısında toplum olarak maddî ve mânevî bazı değerlerimizi kaybettiğimiz bilinen bir gerçektir. Ölçüsüzlüğün ölçü olarak kabul edildiği ve hiçbir sınırın tanınmadığı bu dönemde, dumura uğrattığımız mânevî değerlerimiz Yüce Yaratıcı'nın bize emanet olarak lutfettiği dünyamıza yaptığımız maddî zarardan çok daha fazladır. Hâlbuki asırlardır inanan insanları dipdiri ve dimdik ayakta tutan ve olmazsa olmaz kabul edilen pek çok mânevî dinamiğimiz vardı ve seleflerimiz bu değerlere gösterdikleri hassasiyetle, yaşadıkları zaman dilimlerinin erozyonlarından kendilerini muhafaza edebiliyorlardı. Kur'ân ve sünnet bu kıymetlerin en başında gelmektedir. Makalemizde, değerler sistemi parçalanmış ve bünyesine uygun rol modeli bulma sıkıntısı çeken günümüz insanına, her bir ferdinin hayatı hayatlarımıza âb-ı hayat olan Ashab-ı Resûlüllah'ın (s.a.s.) önemini Reci' ve Bi'r-i Meûne seferleri özelinde sunmaya çalışacağız. Sahabe anlayışımızla ilgili kısa bir girişten sonra Reci' ve Bi'r-i Meûne'de neler olduğunu özetleyeceğiz. Daha sonra da Müslümanların en sancılı dönemlerinde yaşayan ve son nefeslerine kadar Kur'ân hakikatlerine tercüman olan sahabenin yukarıda isimleri zikredilen seferler çerçevesinde maddî-mânevî fedakârlıkları, gayretleri ve bugün bütün bunların bize ne ifade ettiği üzerinde duracağız.

Sahabenin Önemi

En genel tanımıyla sahabe, Müslüman olarak Rehber-i Ekmel'in (s.a.s.) nübüvvet atmosferinde bulunmuş ve sonra da Müslüman olarak vefat etmiş kutlu nesildir. Hakikat nurlarını doğrudan Hz. Mazhar-ı Nûru'l-Envâr'dan alan bu güzide cemaat, insanlığın ebedî saadetinin reçetesi olan Kur'ân-ı Kerîm'in nüzûlünün de ilk şahitlerdir. Başka bir ifadeyle sahabe, Nebevî halkanın ilk talebeleri, Kur'ân'ı Hakîm'in ilk muhatapları ve ondaki yüce hakikatları da

günlük hayatlarında düstur edinen ilk pratisyenlerdir. Varlığıyla varlığımıza anlam kazandıran Resûl-i Ekrem'in (s.a.s.) etrafındaki ilk halkayı oluşturan bu seçkin topluluk bizim için hususi bir yere sahiptir. Hayatları dâima rıza-i İlâhi yörüngeli, zihinleri ise Kur'ân'ı Kerîm'in ahkâmını anlamaya endeksli olan saff-ı evvelin hakiki sahipleri hakkında büyük İmam Tahavî 'Onları sevmek dindir, imandır, ihsandır.' der.[1] İmam Tahavî, değişik âyet ve hadîslerin muhtevasından hareketle sahabenin İslâm'daki yerini ve ehemmiyetini çok güzel özetleyen yukarıdaki ifadenin mefhum-i muhalifini de kaydetmeyi ihmal etmez.

Efendimiz (s.a.s.) kutlu beyanlarında onları yıldızlara benzetmektedir. Bu teşbih açık bir şekilde sahabenin her bir ferdinin, mânevî seyahatlerinde yolunu kaybedenler için güvenilir bir rehber vazifesi göreceği anlamı taşımaktadır. Allah Resûlü'nün (s.a.s.) sohbetindeki insibağdan dolayı kalb ve kafa izdivacını maksimum seviyede gerçekleştiren bu nurlu topluluk hakkında Yüce Yaratıcı *"Allah (cc) onlardan razı oldu ve onlar da (Allah'tan) razılar."* (Beyyine sûresi, 98/8) buyurmaktadır. Bu kudsî ifade, sahabenin amellerinin Rabb'imiz tarafından daha onlar hayattayken kabulünün ilânı anlamına gelmektedir.

Ücrette geri duran, hizmette ise devamlı önde koşan sahabenin hususi pek çok faziletinin yanı sıra, sergiledikleri kudsî birlik ise, bugünün ferdiyetçi tasavvurlarının anlamayacağı kadar ulvîdir. Bu gönül birliği, sahabeyi ferdî zaaflar karşısında korumuş ve onlara -Cenab-ı Hakk'ın izin ve inayetiyle- yaşadıkları dönemde, İslâm'ın bayraktarlığını hakkıyla yapma lütfunu sunmuştur. Bugün Ashab-ı Resûlullah'ın (s.a.s.) çizgisinden gittiğini söyleyen günümüz Müslümanları tarafından, din-i mubîn-i İslâm'ın en önemli halkasını oluşturan bu topluluğun hem cemiyet hem de fert olarak anlaşılması ayrı bir önem arz etmektedir. Bu tür bir anlama gayretinin temel şartı ise, her biri ayrı bir kamet ve kıymet olan sahabenin hayatının iyi bilinmesinden geçmektedir. Bu makalede, bu muhteşem altın tablonun küçük bir kesitini ihtiva eden Reci' ve Bi'r-i Meûne vakası çerçevesinde sahabe efendilerimizin fedakârlıkları dile getirilmeye çalışılacaktır. Ayrıca İslâm'ın ilklerinin oluşturduğu bu güzide topluluğun Efendiler Efendisi'ne bağlılıkları ve Allah Resûlü'nün de dostları karşısındaki vefasına dikkat çekilecektir.

Reci' Vakası

Uhud Savaşı'ndan sonra Hüzeyl bölgesinde yaşayan Adal ve Kâre kabilelerinden bir grup Allah Resûlü'ne (s.a.s.) gelerek içlerinde Müslümanların bulunduğunu, bu kimselere İslâm'ı öğretecek bir heyet gönderilmesini arzuladıklarını belirtirler. Bunun üzerine Efendimiz (s.a.s.)

Sahabe, Nebevî halkanın ilk talebeleri, Kur'ân'ı Hakîm'in ilk muhatapları ve ondaki yüce hakikatları da günlük hayatlarında düstur edinen ilk pratisyenlerdir. Varlığıyla varlığımıza anlam kazandıran Resûl-i Ekrem'in (s.a.s.) etrafındaki ilk halkayı oluşturan bu seçkin topluluk bizim için hususi bir yere sahiptir. Onların hayatı hep Allah rızası yörüngeli ve zihinleri de Kur'ân-ı Kerîm'in ahkâmını anlamaya kilitlidir.

bölgeye bir seriyye gönderir ve başına da Âsım b. Sâbit'i yetkili olarak tayin eder. (Buharî, Megazi 28) Bu seriyyede on kişinin olduğu rivâyet edilse de, genelde kaynaklarımızda altı kişinin ismi zikredilmektedir: Âsım b. Sâbit, Mersed b. Ebî Mersed, Hâlid b. el-Bukeyr, Hubeyb b. Adiyy, Zeyd b. Desinne, Abdullâh b. Târık.[2] Bazı Siyer ve Meğâzî kitapları seriyyenin başında Mersed'in olduğunu söylemektedir. Dinlendikleri yerde yedikleri hurmaların çekirdeklerinin izini takip eden 100 kişilik bir düşman grubu tarafından pusuya düşürülen Kur'ân muallimleri heyetinden Hubeyb, Zeyd ve Abdullâh[3] dışındakiler şehit edilirler; Abdullah b. Tarık ise Mekke'ye sevkedilirken yolda bağlandığı iplerden kurtulup müşriklerle mücadele ederken şehit olur, diğer ikisi ise Mekke'ye götürülürler ve orada şehit edilirler.[4]

Bi'r-i Maûne Vakası

Reci' vakası gibi Hicri 4. yılda meydana gelmiştir. Âmir b. Sa'sa'a kabilesinin lideri Âmir b. Mâlik b. Ca'fer Ebû'l-Berâ Medine'ye gelerek Allah Resûlü'ne (s.a.s.) hediyeler takdim eder. Peygamber Efendimiz (s.a.s.) müşrik bir kimseden hediye kabul edemeyeceğini belirtir. Müslüman müelliflere göre Ebû'l-Berâ, ne Müslüman olur ne de tamamen Müslümanlıktan uzak kalır. Resûlüllah'ın (s.a.s.) anlattıklarından etkilenen Ebû'l-Berâ, O'ndan Necid halkını irşat edecek bir grup mürşit göndermesini ister. Allah Resûlü (s.a.s.) bölgenin hassasiyetini göz önünde bulundurarak endişesini izhar edince, Ebû'l-Berâ gönderilecek mürşitlerin emniyeti konusunda Peygamberimiz'e (s.a.s.) garanti verir. Bunun üzerine Allah Resûlü (s.a.s.) bazı rivâyetlerde yetmiş bazılarında kırk, bazılarında da otuz kişilik bir ekibi Münzir b. Amr (Âmir) komutasında gönderir.[5]

Diğer bir rivâyete göre ise Ri'l, Usayya, Zekvân ve Benî Lihyân kabilelerinden oluşan bir grup Efendimiz'e

Kur'ân'ı Azimüşşan'ın her tarafta şehbal açmasını varlıklarının asıl gayesi gören bir neslin gösterdiği maddî ve mânevî fedakârlıklar evvel emirde dikkati çeken hususların başında gelmektedir. Hiçbir sahabi "Bu, benim işim değil" dememiş, bilakis kalblerin bir attığı her olayda herkes elini, yüklendikleri yüce davanın altına koymuş ve sonuna kadar da onun uğrundaki karar ve sebatlarını canları pahasına korumuşlardır.

(s.a.s.) gelerek aralarında Müslümanların olduğunu bildirirler. Sonra da gidecekleri yerlerdeki Müslümanlara hem diğer kavimlere karşı destek olacak hem de dini öğretecek mürşitler gönderilmesini isterler. Efendimiz de (s.a.s.) bu dağınık bölgeye mürşitler gönderir. (Buhârî, Cihâd 184) Bu görüşmede Ebû'l-Berâ, Necid'e gelerek yöre halkını mürşitlerin can güvenliği konusunda ikaz eder. Mürşitler, Beni Âmir ve Beni Süleym'in arasında bulunan *Bi'r-i Maûne* kuyusunun yakınlarında bir mağarada konaklarken Ebû'l-Berâ'nın öldüğü dedikodusu duyulur. Münzir b. Âmir vakit kaybetmeden Haram b. Milhân'ı, Ebû'l-Berâ'nın yeğeni Âmir b. Tufeyl'e gönderir. Ebû'l-Berâ yaşlı biridir ve idarî zaaftan dolayı kabile içi bazı çekişmeler vardır. İbn Tufeyl ise, amcasının ahdini bozarak Haram b. Milhân'ı elindeki mektuba bakmadan öldürtür, daha sonra da Âmir oğullarını mürşitlere karşı savaşa çağırır. Amir oğulları Ebû'l-Berâ'ya verdikleri söze sâdık kalarak mürşitlere saldırmazlar; fakat mürşitleri korumak için de herhangi bir çaba göstermezler. Bunun üzerine İbn Tufeyl, Benî Suleym'i kendisine destek vermeleri için çağırır, onlar da (Ri'l, Zekvân ve Usayy) bu çağrıya cevap vererek mürşitlere karşı savaşırlar. Bu muharebede öldü sandıkları için bıraktıkları Ka'b b. Zeyd ve o sırada develeri otlatmakla meşgul olan Münzir b. Muhammed ile Amr b. Umeyye dışındaki bütün mürşitler şehit edilirler.[6]

Reci ve Bi'r-i Meûne Şehitleri

Reci ve Bi'r-i Meûne şehitlerinin büyük bölümü Muhacir ve Ensar'dan İslâm'ı erken dönemlerde kabul eden genç sahabelerden müteşekkildi. Biraz sonra görüleceği üzere pek çoğu İslâm'ı babalarından önce kabul eden bu gençlerin bir kısmı, yine baba ve dedelerinden önce hazin bir şekilde şehit edilmiş Müslümanlardan oluşmaktaydı. Şimdi kısa kısa bu kutlu neslin kimlikleri ile ilgili bazı anekdotları vermeye çalışalım:

Asım b. Sabit, Ensar'dan (Evs) İslâm'ı kabul eden ilklerdendir. Reci'de müşriklerin teslim olun çağrısına karşı, 'Biz müşrikten eman dilemeyiz.' diyerek savaşan ve 'Allah'ım! Günün başında ben Senin dinini korudum! Günün sonunda da, Sen benim etimi, tenimi koru!' şeklinde Rabb-i Rahim'e yalvaran bu büyük sahabinin cesedi mu'cizevî bir şekilde korunmuş ve müşriklerin bütün gayretlerine rağmen Cenab-ı Hak Asım'ın cesedine onların yaklaşmasına musaade etmemiştir.[7] Evs'in Hazrec kabilesine karşı kendisiyle övündüğü Asım b. Sabit, Efendimiz'in (s.a.s.) Bedir öncesi seriyyelere komutan tayin ettiği ilk sahabidir ve İslâm tarihindeki ilk ganimet de Asım b. Sabit'in getirdiği ganimettir. Hattâ mevzu bahis ettiğimiz Reci' vakası pek çok kaynakta onun adı ile "*seriyyetu Asım b. Sabit*" şeklinde anılmaktadır. Allah Resûlü (s.a.s.) Bedir gecesi ashab-ı kiramı toplamış ve onlara Mekkeli müşriklerle nasıl mücadele edeceklerini sormuş, Asım b. Sabit ayağa kalkarak 'Ya Resûlallah! Onlar bize yüz metreden yakınsa ok, daha da yakınsa mızrak, daha da yakınsa kılıçla savaşacağız.' şeklinde cevap vermiş, bunun üzerine Efendiler Efendisi (s.a.s.) 'Herkes Asım gibi savaşsın.' buyurmuştur.[8] Ailece İslâm davasına gönül vermiş bu sahabenin kardeşi Amir b. Sabit de Allah Resûlü'nün (s.a.s.) en azılı düşmanlarından Ukbe b. Ebi Muayt'ı öldüren kişidir. Bir başka önemli ayrıntı ise Asım b. Sabit'in Müslümanların beşinci Raşid halife olarak kabul ettikleri Ömer b. Abdilaziz'in anne tarafından dedesi olmasıdır. Büyük halifenin soy ağacında büyük bir sahabinin olması tesadüf olmasa gerektir.

Mersed b. Ebî Mersed, Bedir'deki iki suvariden biridir. Bazı tarih kitapları Reci' vakasında Müslümanlara Mersed'in emirlik yaptığını bildirmektedir. Bu sebeple vaka onun adıyla da anılmaktadır. Allah Resûlü'nün (s.a.s.) Evs b. Sabit ile kardeş yaptığı bu büyük sahabinin babası ve oğlu da sahabedir. Babası Ebû Mersed, Efendimiz (s.a.s.) tarafından Kureyş kafilesine gönderilen Hz. Hamza komutasındaki seriyyenin livâsını taşıyan nasipdar bir sahabedir. Oğlu, son nefesine kadar İslâm'a hizmette bulunmuş ve Efendimiz'in (s.a.s.) müezzini Hz. Bilal ile aynı gün vefat etmiş büyük bir sahabidir. Kur'ân-ı Kerîm'in ahkâmı karşısında da azami hassasiyet gösteren bu zât, rûhunu, Rahmân'a yaşadığı gibi teslim etmiştir.

Reci' vakasının en dramatik bölümünü Hubeyb ile Zeyd'in (r.a.) şehadeti oluşturmaktadır. Reci' vakası sonrası Hubeyb'i, Huceyr b. Ebi İhâb, öldürülmüş olan babasının intikamını almak için satın aldı. Zeyd b. Desinne'yi de, babası Ümeyye b. Halef'in karşılığı olarak öldürmek üzere, Safvân b. Ümeyye satın aldı. Hubeyb b. Adiyy,

Muaviye adlı bir kadının evindeki bir hücrecikte; Zeyd b. Desinne de Safvân b. Ümeyye'nin kölesi Nıstas'ın evinde hapsedildi. Bu iki büyük sahabinin şehit edilmeden önceki anlarına şahitlik eden kimseler, onlardaki metaneti ve kulluk şuurunu bize detaylı bir şekilde anlatmaktadırlar. Huceyr b. Ebi İhâb'ın (sonradan Müslüman olan) kölesi Mâviye adlı bir kadın, Hubeyb'i hapisteyken Mekke'de bulunması mümkün olmayan büyük üzüm salkımlarını yerken gördüğünü, gece gündüz Kur'ân okuduğunu belirttikten sonra şöyle der: Ben Hubeyb'den daha hayırlı bir esir görmedim! Müşriklerin pişirdikleri yemekten yemeyen Hubeyb, şehit edileceği gün geldiğinde, kişisel temizliği için köle Mâviye'den ustura istemiş o da üvey oğlu Ebu Hüseyn'e bir ustura vererek Hubeyb'e götürmesini istemiştir. Sonra da Hubeyb'e göz göre göre çocuğu teslim ettiğini düşünerek yanlarına gitmiştir. Kadının endişeli olduğunu gören Hubeyb, bir mü'min vakarıyla kendisinin haksız yere bir başkasının canına kıyamayacağını ve emanete ihanet etmeyeceğini söyleyerek kadını sakinleştirir. Burada ilginç bir ayrıntıya dikkat çekmek istiyoruz. Hz. Hubeyb'in annesine iade ettiği çocuğun adı Ebû Huseyin b. el-Haris b. Amir b. Nevfel b. Abdi Menâf'tır. Bu küçük çocuk, ileride ümmete liderlik yapacak olan İmam Mâlik'in en önde gelen şeyhi Abdullah b. Abdurrahman b. Ebî Huseyin'in dedesidir.[9]

Müşrikler, bu iki sahabiyi Ten'im'de şehit etmek için yollara düşmüşler, onlarsa birbirlerine sadece sabır tavsiye etmekte ve hâllerinin Resûl-i Ekrem (s.a.s.) tarafından bilinmesini arzulamaktadırlar. Cebrail (as) bu arzuhali yerine getirir ve onların selâmını Allah Resûlü'ne (s.a.s.) iletir. Efendiler Efendisi (s.a.s.) de onların bu selâmına Medine'den karşılık verir. Pek çok Mekkeli, ellerindeki mızraklarla acı çektirerek Hubeyb'i şehit etmek ister, Hubeyb ise, kendisini canavarlar gibi parçalamak isteyen bu insanlara sadece güler ve "Ben Müslüman olarak öldürülmüş olduktan sonra, ölümüm ne suretle olursa olsun, aldırış etmem! Çünkü, onların hepsi Allah yolundadır! O, dilerse, bu tarumar olan vücuduma feyiz ve bereket ihsan eder!" diye karşılık verir. Sonunda birinin yakınlaşarak vurduğu mızrakla şehit edilir.[10] Allah Resûlü'nün (s.a.s.) 'O, cennette benim refikimdir.' dediği Hz. Hubeyb kelime-i şehadetle gözlerini fânî dünyaya kaparken diğer taraftan da bâki bir âleme yelken açar.

Zeyd b. Desinne ise gözü dönmüş insanların önüne çıkarılarak tıpkı Hubeyb gibi sorgulanır. Kendisine "Senin yerine (Hz.) Muhammed'in boynunu vurmamızı ve senin ise ailenin yanında sağ salim yaşamanı arzu etmez misin?" denildiğinde bu büyük sahabi "Vallahi, Muhammed (Aleyhisselam)'ın -değil sizin yanınızda, hattâ şimdi bulunduğu yerde bile- ayağına bir dikenin batıp incinmesine razı olamam!" der. Bu İslâm'ın izzet ve onurunu koruyan cesur sahabe için o günlerde Müslüman olmamış olan Ebû Süfyan: "Ben, insanlar içinde, ashabının Hz. Muhammed'i (s.a.s.) sevdiği kadar, kimsenin bir başkasını sevdiğini görmedim!" demekten kendini alamamıştır.[11]

Halid b. el-Bukeyr ise vefat ettiğinde otuz dört yaşındaydı. Ailece Müslüman olan Halid'in kendisi gibi üç kardeşi de (İyas, Akil, Amir) Bedir'e iştirak etmiştir. Daha önce ismi Ğafil iken Allah Resûlü (s.a.s.) tarafından Akil'e çevrilen kardeşini Bedir'de kaybeden Halid'in diğer kardeşi İyas ise Daru'l-Erkam'da Müslüman olan ilklerdendir. Halid de tıpkı İbn Ebî Mersed gibi Bedir öncesi Kureyş kervanına gönderilen grubun içerisinde yerini almış ve işin başında Efendimiz'i (s.a.s.) yalnız bırakmayacağını fiilî olarak göstermiştir.[12]

Abdullah b. Tarık ise, Mekke'ye götürülürken Zahran'da ellerinin bağını çözerek kılıcıyla müşriklere meydan okumuş; fakat daha sonra müşriklerin attıkları taşlarla şehit edilmiştir. Hakkındaki bütün bilgimiz Bedir'e iştiraki ile anne tarafından kardeşi olan Mut'ib (Mut'ab) b. Ubeyd'in (Avf) de bu seferde bulunduğundan ibarettir.[13]

Bi'r-i Meûne'de ise, muharebede ölü zannedildiği için bırakılan Ka'b b. Zeyd ve o sırada develeri otlatmakla meşgul olan Münzir b. Muhammed ile Amr b. Umeyye[14] dışında herkes şehit edilmiştir. Münzir b. Muhammed, 'Âmir b. Münzir'in şehit olduğu yerde ben yaşayamam.' diyerek tek başına müşriklere saldırır ve birkaç kişi öldürdükten sonra şehit edilir. Bu bir sahabi firasetidir ve *fenafi'l-ihvan* düsturunun en yüksek seviyedeki canlı örneğidir.

Seriyyede söz konusu düsturla ilgili bir başka canlı örnek ise Urve b. Esmâ'dır. Mensup bulunduğu Süleym oğulları kabilesiyle Amir b. Tufeyl arasında dostluk anlaşması vardı. Bu sebeple Müslümanları kuşatan müşrik ordusu ona hususi eman vermişti. Urve ise 'Ben ne onların emanını kabul ederim, ne de arkadaşlarımın vurulup şehit düşecekleri yerden kendimi ayırmak, kayırmak isterim' diyerek, onların emanlarını reddetmiştir. Sonra da o güzide dostlarıyla birlikte şehit olmuştur. Fizikî engelli olan Ka'b b. Zeyd ise, daha sonra katıldığı Hendek savaşında şehit edilir. Ka'b, Hendek'te şehit düşen altı sahabiden birisidir ve Bi'r-i Meûne'de bıraktığı arkadaşlarına Hendek Gazvesi'nde kavuşur.[15]

Amr b. Umeyye de ilk Müslüman olan sahabelerdendir. Hz. Hatice Validemiz'in akrabası olan bu büyük

sahabe Habeşistan'a hicret etmiş, oradan da yıllar sonra Medine'ye gelmiştir. Hicretin bereketini hakkıyla îfa eden Amr b. Umeyye Medine'ye Bi'r-i Meûne arefesinde gelmiş ve hiç tereddüt etmeden söz konusu sefere katılmıştır. Amr, Efendimiz'in (s.a.s.) Ümm-i Habibe Validemiz'le nikâhını kıymakla da şereflenmiş bir sahabedir. Mudarlı olduğu için serbest bırakılan Amr, Medine'ye dönerken, Allah Resûlü ile sulh anlaşması yapmış iki Benî Âmirli'yle karşılaşır ve konu hakkında bilgisi olmadığı için onları düşman tarafından zannederek öldürür. Düşman tarafında da olsa hakkın hatırını devamlı âli tutan Efendimiz (s.a.s.), Amr b. Umeyye'yi araştırmadan yaptığı bu işten dolayı azarlar ve bu ölen iki kişi için kabilesine diyet ödenmesi emrini verir.[16]

Münzir b. Amir ise İkinci Akabe'de Efendimiz'e biat eden ve İslâm öncesi okur-yazar ender insanlardan birisidir. Münzir, hem vahiy kâtibi hem de ashabı suffenin ileri gelenlerindendir. Onun liderliğinden dolayı, Bi'r-i Meûne seriyyesi bazen *seriyyetu Munzir b. Amir* olarak isimlendirilmektedir. Vefa Peygamberi (s.a.s.) yıllar sonra Münzir'in amcasının oğlu, yeni doğmuş erkek çocuğu için isim istediğinde, Münzir'in ismini vermiştir.[17]

Amir b. Fuheyr ise, Daru'l-Erkam'dan önce Müslüman olmuş ilklerdendi. Bu büyük sahabi Hz. Ebû Bekr'in (r.a.) Mekke'deyken hürriyetine kavuşturduğu kölelerdendir. Amir b. Fuheyr, Hz. Aişe Validemiz'le Medine'ye hicret etmiştir. Amir'in katili Cebbar b. Selma (Sulma) onun son sözlerini şöyle anlatır: "Müslümanlardan beni İslâmiyet'e davet eden bir adama, iki omuzu arasından mızrağımı sapladım! Mızrağımın demirinin onun göğsünden çıktığını gördüm! Kendisinin: 'Vallahi, kazandım gitti!' dediğini işittim. Kendi kendime: 'Neyi kazandı ki?! Ben adamı öldürmüş değil miyim?' dedim. Daha sonra Amir'in cesedinin göğe yükseltildiğini müşahede ettim. Bu sözlerinin mânâsını Dahhâk b. Sufyân'a sorduğumda bana 'cennet' olduğunu söyledi. Müslümanlığı benimsememe de bu olaylar vesile olmuştur. Kendisi şehit olurken başkasının mânevî dirilişine vesile olan Amir b. Fuheyr vefat ettiğinde kırk yaşındaydı.[18]

Haram b. Milhan ve Süleym b. Milhan bu seferde yer alan iki kardeş sahabidir ve meşhur sahabe Enes b. Malik'in dayılarıdır. Seriyye'nin reisi karşı tarafa Allah Resûlü'nün mesajını kim iletecek dediğinde, vakit kaybetmeden ortaya atılan Haram b. Milhan, muhataplarına şöyle seslenmiştir: Ey *Bi'r-i Maûne* halkı, ben Allah'ın Elçisi'nin elçisiyim, Allah'a ve Resûlü'ne iman edin.'[19] Maalesef getirdiği mektuba bakma ihtiyacı bile duymayan müşrik lider İbn Tufeyl, Haram b. Milhan'ı orada mızrakla şehit ettirmiştir. Haram'ın son sözleri tıpkı Amir b. Füheyr'inki gibidir: فُزْتُ وَرَبِّ الْكَعْبَةِ (Kabe'nin Rabbi'ne yemin olsun ki kazandım.) Bedir ve Uhud'a kardeşiyle birlikte iştirak eden bu kutlu sahabiler de hayatlarının baharında âhirete intikal etmiş öncülerdendir. Süleym b. Milhan hakkında Tabakat yazarları, arkasından gelen hiçbir varisi yoktu, kaydını düşer. Vefat ettiklerinde dünyaya ait ne mal ne de çocukları vardı.[20]

Haris b. Simme de Ensar arasında İslâm'ı kabul eden ilklerdendir. Bedir'e giderken yolda rahatsızlandığı için geri dönmüş; fakat Efendimiz ona, halis niyetinden dolayı ganimetten pay vermiştir. Uhud'da ise Efendimiz'e (s.a.s.) vefat edinceye kadar kendisiyle beraber olacağına dâir söz veren Hz. Haris, bu sözünü çok geçmeden Bi'r-i Meûne'de yerine getirmiştir.[21]

Nafi b. Budeyl ise, babasından önce İslâm'la şereflenmiş genç bir sahabidir. Kardeşleri Abdurrahman, Seleme ve Abdullah da sahabedir. Nafi, Bi'r-i Meûne'de ilk şehit olan sahabilerdendir.[22]

Riab b. Huneyf de genç yaşta Bi'r-i Meûne'de şehit edilen sahabilerdendir. Oğlu İsmet b. Riab Hudeybiye'de Allah Resûlü'ne biat etmiş ve Yemame'de şehit düşmüştür. Riab'ın babası Huneyf ise Mute'de şehit olmuştur. Ailece şehit olan bu büyük sahabi hakkındaki bilgimiz maalesef sadece yukarıdaki tespitlerden ibarettir.[23]

Hakem b. Keysan, Resûl-i Ekrem'in (s.a.s.) azılı düşmanlarından olan Ebû Cehil'in babası Hişam b. Muğire'nin kölesiydi. Hicretin ilk yılındaki bir seriyyede Mikdad b. Amr onu esir olarak Medine'ye getirir. Hakem, Efendimiz'in (s.a.s.) ölmüş kalblere hayat bahşeden sohbet ve nasihatı neticesi Müslüman olur. Sonra da şehit oluncaya kadar Efendimiz'in (s.a.s.) yanından ayrılmaz.[24]

Haklarında çok az bilgi sahibi olduğumuz bazı kardeş sahabiler de Bi'r-i Meûne'de dikkatleri çekmektedir. Muaz b. Mais(z) ile Âiz b. Mais(z) bunlardan biridir. Bedir'de yaralanan Muaz, Bi'r-i Meûne'ye koşarak gitmiştir. Bu iki kardeşten birisi Suveybit b. Haram diğeri de meşhur hafız sahabi Salim ile kardeş yapılmıştır.[25] Bu uhuvvet dairesi onların Kur'ân'a hizmet konusundaki faaliyetleri hakkında bize yeterli ipucu sunmaktadır.

Enes b. Muaz ve Ubeyy b. Muaz, Bi'r-i Meûne'de dikkat çeken diğer kardeş şehitlerdir. Ailece Bedir ve Uhud'a iştirak eden bu büyük insanlar son nefeslerine kadar hayatlarını İnsanlığın İftihar Tablosu'nun getirdiği dini tebliğe adamışlardır.[26] Sufyan b. Sabit ve Malik b. Sabit hakkında ise kardeş oldukları dışında hiçbir bilgiye rastlayamadık.[27] Bu iki genç sahabi de diğerleri gibi üstlendikleri misyonun hakkını sonuna kadar vermeye çalışmış, sonra da haklarında İlâhi hüküm gerçekleşince, canlarını da bu yolda feda etmişlerdir. Bu seriyyede hem oğlu hem de yeğeniyle

birlikte omuz omuza mücadele ettikten sonra ruhlarını Rahman'a teslim eden kutlu bir aile de vardır; Sa'd b. Amr, oğlu Tufeyl b. Sa'd ve yeğeni Sehl b. Amir es-Sa'd ile birlikte şehit olmuşlardır.[28]

Bu seferde şehit olan İbn Amir gibi Harise b. Levzân da yaşadığı dönemde okuma yazma bilen ender sahabilerden biriydi.[29] Es'ad b. Yezid de hem Bedir hem Uhud'a iştirak etmiş, Bi'r-i Meûne yolu göründüğünde de hiç tereddüt etmeden yerini alarak şehadet şerbetini içmiştir.[30] Tıpkı Süleym b. Milhan gibi, Tabakat kitapları Es'ad b. Yezid'in de arkasında bir mirasçı bırakmadığını kaydetmektedir. Bu fedakâr insanların arkalarında bir mirasçı bırakmamaları ya çok genç yaşta şehit olmaları ya da îlâ-yı kelimetullah vazifesiyle meşguliyetin onlara böyle bir fırsatı vermemesiyle izah edilebilir. Akabe'de İslâm'ı kabul eden ve şehit oluncaya kadar her seferde yerini alan Abbâd (Abdullah) b. Kays,[31] Bedir kahramanlarından Halid b. Ka'b[32] ve haklarında sadece Bi'r-i Meûne'de şehit oldu bilgisi dışında herhangi bir malumata rastlamadığımız Dahhâk b. Amir, Kutbetu b. Abd Âmir, Halid b. Sabit de bu ilk halkanın kutlu şahsiyetlerindendir.[33]

Sonuç

Yukarıda kahramanlarıyla birlikte özetlemeye çalıştığımız bu iki önemli seferin bugün bizim dünyamızla ilgisi üzerinde kısaca durmamız gerekmektedir. Kur'ân'ı Azimüşşan'ın her tarafta şehbal açmasını varlıklarının asıl gayesi gören bir neslin gösterdiği maddî ve mânevî fedakârlıklar evvel emirde dikkati çeken hususların başında gelmektedir. Hiçbir sahabi "Bu, benim işim değil." dememiş, bilakis kalblerin bir attığı bu olayda herkes elini, yüklendikleri yüce davanın altına koymuş ve sonuna kadar da onun uğrundaki karar ve sebatlarını canları pahasına korumuşlardır. Şahsî hayatlarına baktığımızda da fakirlikleri dikkatlerden kaçmayan bu seçkin topluluk dünya adına hemen hemen hiç beklenti içine girmemiştir. Pek çoğunun bir yitik gibi baba ve dedelerinden önce vefatı ve geride neredeyse adlarını taşıyacak bir evlât bile bırakmamaları, kanaatimizce –her şeyi en iyi bilen Allah'tır- davalarındaki samimiyetin ve adımlarını devamlı âhiret adına attıklarının bir göstergesi olsa gerektir. Bu fedakârlıklar sonucu temeli atılan bu yüce din, günümüze kadar Allah'ın izin ve inayetiyle gelmiştir. Bilgi teknolojisinin baş döndürücü hızı ve ekonomik aktivitelerin sınır tanımazlığı çerçevesinde küreselleştiğini söylediğimiz dünyamızda, huzur adına tesis edilen her bir adacıkta İslâm'ın bu fedakâr neslinin payının varlığından daha kuvvetli bir hakikat var mıdır? Daha da önemlisi bugün etrafımızdaki maddî mânevî keşmekeşliğe rağmen içinde bulunduğumuz huzur ortamında bu güzide topluluğun hakkı yok mudur? Ülfet garabeti içerisinde, sahip olduğu değerlerin kıymetini anlama sıkıntısı çeken günümüz insanının selefleri hakkında bilgilerini tekrar tekrar gözden geçirerek yenilemesi bir zorunluluktur. Bu rektife ameliyesi, pasif ve sadece epistemik (bilgi) bir düzeye münhasır kılınmayacak kadar önemlidir. Çünkü bu ameliye, insanımıza gerçek kimliğini bulmada yardımcı olacak ve onun yeniden aktif bir dönüşümü gerçekleştirmesini kolaylaştıracaktır. Mevlâ-yı Müteal'den niyazımız bize, Reci' ve Bi'r-i Meûne vakası gibi diğer pek çok hâdiseyi yeniden düşünme imkânı vermesi ve bu tefekkür ameliyesini muhtaç olduğumuz müspet dönüşümümüze vesile kılmasıdır.

*ACU National Öğretim Üyesi
ialbayrak@yeniumit.com.tr

Dipnotlar

1. Ali b. Ali b. Muhammed b. Ebi'l-İzz, *Şerhu'l-Akideti't-Tahaviyye*, Beyrut: Risale Yay 1996, s. 517
2. Mut'ab b. Ubeyd (Avf) ve Cezm b. Sa'd'ın ismide zikredilmektedir. (İbn Sa'd, İbn Sa'd, *et-Tabakâtu'l-Kubrâ*, Beyrut: Dâr-u Sadr 1985, II.55; İbn Hacer, *el-İsâbe fî Temyîzi's-Sahâbe*, Beyrut: Dâr-u İhyâi't-Turâsi'l-Arabî 1327h., 12/420)
3. Kastallânî, *İrşâdu's-Sârî li-Şerh-i Sahîhi'l-Buhârî*, Mısır: Matbaatu'l-Kubrâ 1325h, 6/313
4. Taberî, *Târîhu't-Taberî: Târîhu'r-Rusul ve'l-Mulûk*, Kahire: Dâru'l-Meârif ts., 2/540
5. Vâkidî, *Kitâbu'l-Meğâzî*, Beyrut: Âlemu'l-Kutub ts., 1/346; Buhârî, Cihâd 184; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, *3*/270
6. Taberî, *a.g.e.*, 3/547; Vâkidî, *a.g.e.*, 1/347-349
7. Hüzeyliler Asım b. Sabit'in başını alıp Sülâfe'ye satmak için cesedine doğru yaklaştıkları zaman, aralarına giren arılardan, cesede dokunamadılar. "Bırakın! Akşam olup arılar başından dağılınca alırız!" dediler. Fakat, Yüce Allah'ın, gökte hiç bulut yokken gönderdiği sel Asım'ın cesedini hiç bulunamayacak bir yere alıp götürdü!
8. İbnu'l-Esir, *Usdu'l-Ğabe*, 1/290
9. İbnu'l-Esir, *a.g.e.*, 1/319, 1/398
10. İbnu'l-Esir, *a.g.e.*, 1/318-9
11. İbnu'l-Esir, *a.g.e.*, 1/398
12. İbnu'l-Esir, *a.g.e.*, 1/.96, 301, 2/423
13. İbnu'l-Esir, *a.g.e.*, 2/127
14. Taberî, *a.g.e.*, 3/547; Köksal, *a.g.e.*, 45-50
15. İbn Sa'd, *a.g.e.*, 4/377; Vakidî, *a.g.e.*, 1/496
16. Taberî, *a.g.e.*, 3/547
17. İbn Sa'd, *a.g.e.*, 3/555; İbn Hacer, *a.g.e.*, 3/460
18. İbnu'l-Esir, *a.g.e.*, 2/337
19. İbn Hacer, *a.g.e.*, Beyrut, 7/310
20. İbnu'l-Esir, *a.g.e.*, 1/476
21. Taberî, *a.g.e.*, 3/574
22. İbn Hacer, *a.g.e.*, 3/543; Vâkidî, *a.g.e.*, 1/353
23. İbnu'l-Esir, *a.g.e.*, 1/374
24. İbn Hacer, *a.g.e.*, 1/342
25. İbnu'l-Esir, *a.g.e.*, 2/69; İbn Hacer, *a.g.e.*, 3/430
26. İbn Hacer, *a.g.e*, 1/74; İbn Sa'd, *a.g.e.*, 3/502
27. İbnu'l-Esir, *a.g.e.*, 1/456
28. İbn Hacer, a.g.e., 1/431; 1/180; İbnu'l-Esir, *a.g.e.*, 1/436
29. İbnu'l-Esir, *a.g.e.*, 3/47
30. İbn Sa'd, *a.g.e.*, 3/594
31. İbn Sa'd, *a.g.e.*, 3/594
32. İbn Hacer, *a.g.e.*, 1/282
33. İbn Hacer, a.g.e., 1/275, 2/207, 1/396

YENİ ÜMİT

Dr. Muharrem YILDIZ *

Nisan / Mayıs / Haziran - 2009 / 84

İnsanoğlu için gerçek hayat, ilim ve irfanla kâbil olacağından, öğrenip öğretmeyi ihmal edenler, hayatta olsalar dahi ölü sayılırlar. Zira, insanın yaratılışının en önemli gâyesi, görüp bilmek ve öğrendiklerini başkalarına bildirmekten ibarettir.

İMAM NEVEVÎ

İmam Nevevî, hicrî 631 senesinin Muharrem ayında, Şam'ın Nevâ kasabasında doğdu. Doğduğu yere nispetle kendisine Nevevî denmiştir. İsmi Yahya olmasına rağmen, Ebu Zekeriyyâ unvanını kullanmıştır. Bu, genel olarak ismi Yahya olanların kullandığı bir unvandır.

Küçük yaşta, baba Muhyiddin Efendi, oğlunu Kur'ân-ı Kerîm öğrenmesi için ilk mektebe başlatmıştı. Ticareti hiç sevmediği hâlde gençlik yıllarında babasının demir dökümhanesinde çalışmıştı. Yaşadığı devrin birçok meşhur âliminden ders aldı. On dokuz yaşına gelince, babası onu, ilim tahsili için, Şam'daki *Revâhiyye Medresesi*'ne gönderdi.

Önce tıp ilmine merak sarmıştı. İbn-i Sina'nın *'el-Kanun'*unu okumaya başlamış; fakat sıkıntıdan bırakmıştı. Buradan anladı ki, bu işin erbabı değildi. Kendini tamamen hadîs ilmine verdi. Çeşitli ilimleri okudu ve öğrendi. Keskin bir zekâya ve kuvvetli bir hafızaya sahipti. Küçük yaşta Kur'ân-ı Kerîm'i dört buçuk ayda, Şafiî Mezhebi'nin temel kitaplarından olan *et-Tenbîh* adlı eseri sekiz buçuk ayda ezberlemişti.[1]

Her gün hocalarından on iki ayrı ilim okurdu. Zamanla, usûl, nahiv, lügat ve benzeri ilimlerin inceliklerine vukûfiyet kazandı. Kısa zamanda, ilimde devrinin en büyük âlimlerinden oldu ve insanlığın irşadı, mutluluk ve saadeti için pek çok kitap yazdı. Şafiî âlimlerinden olan Nevevî, kitaplarında Şafiî Mezhebi'nin esaslarını işledi. Kendisi hicrî 7. asrın hadîs âlimlerinden ve İslâm hukukçularındandı.

Pamuklu elbise giyer ve sincabi renkte sarık sarardı. Sakalında birkaç beyaz kıl vardı. Nefsî ve dünyevî arzu ve isteklerden geçmişti. Evliliğin kendisini meşgul edeceğini düşündüğü için hiç evlenmemişti. Medresedeki hocalığından dolayı verilen para ile kitap alır, onları okuduktan sonra da medresenin kütüphanesine hediye ederdi. İmam Nevevî Hazretleri, ömrünün sonlarına doğru, üzerindeki emanetleri sahiplerine verip, borçlarını ödedi. Kitaplarını da kütüphaneye bağışladı.

665 yılında Eşrefiye Dârü'l-Hadîs Reisliğine tayin edilmiş, vefatına kadar o vazifede kalmıştı. Vefat ettiğinde 45 yaşında idi. Mübarek bir ömür sürdü. Ömrünü ibadet, itaat, ilim öğrenmek, öğretmek ve te'lifle geçirdi. Hazret, geçinmede kanaat üzere idi. Geçimini annesi ve babasından gelen şeylerle sağlardı. Maddî yönden fakir bir insandı. Ama "manâ âleminin sultanı" idi.[2] Bugün bile Türbesi ziyaret edilmekte, sevenleri mübarek ruhundan feyiz almaktadır.

İbadet ve Taatı

Kendisindeki sekîne ve vakar hâli herkes tarafından fark edilirdi. Nevevî, Rabbanî bir âlimdi. Zahit, vera' sahibi, vakûr ve heybetli bir görünüşü vardı. Allah'a ibadet ve itaat dışında vaktini bir an dahi boş geçirmezdi. İyiliği emreder, kötülükten nehyederdi. Bu vazifesini hükümdarlara, valilere ve zalimlere de ulaştırmaktan çekinmezdi. Yöneticilere öğüt verir, onlara, mektup yazar, hakikati bildirir, onları ilâhî azab ile korkuturdu. Bu konuda da kınayanların kınamasından korkmazdı.[3]

Dinî münazaralarda sekînet ve vakarını muhafaza ederdi. Doğru konuşur, yerinde söyler, gecelerini ibadet ve itaatle geçirirdi. İlim tahsilinde gayretli, salih ameller yapmakta sabrı çoktu. Takva ehliydi. Şam halkının yediği şeylerden yemez, memleketinden, anne-babasının yanından getirdiği, helâl olduğundan tam emin olduğu şeyleri yemekle kanaat ederdi.

Yirmi dört saatte bir defa, yatsıdan sonra yemek yerdi. Yine günde bir defa, sahur vaktinde su içerdi. O diyarın bir alışkanlığı olan kar suyu içme âdetine uymazdı.

Geceleri uyumaz, ibadet eder ve kitap yazardı. Fıkıhta ve hadîste nasıl bir imam idi ise, zühd ve takvada da o derece ileri idi. O şöyle buyururdu:

"İnsanlar, Yüce Allah'a kulluk ve ibadet etmek için yaratılmıştır. İnsanlar saadete kavuşmak için yaratılış gayelerine uygun davranmalı ve dünyaya düşkün olmaktan kaçınmalıdır. Dünya nimetleri geçicidir. Dünya ebedî kalınacak bir menzil değildir. O, âhirette saadete ulaştıran bir binek gibidir. Sevinç, keyif, zevk ü sefa yeri değil, ayrılık yeridir. Akıllı kimseler, bu fânî dünyaya düşkün olmayıp kulluk vazifesini hakkıyla yapanlardır."

Ona göre, gecenin on iki saatinden bir saat kadarını ibadetle ihya etmek, bütün geceyi ihya etmek gibidir. Yaz ve kış geceleri için bu hep böyledir.

En büyük ibadetin, samimi bir niyetle "helâlleri ve haramları öğrenmek" olduğunu söylerdi.

İdarecilerle Münasebeti

İmam Nevevî, haksızlığa boyun eğmez, doğru bildiğini söylemekten çekinmezdi. Devlet reislerine, valilere ve diğerlerine Allah Teâlâ'nın emirlerini bildirir, yasaklarından sakınmanın lüzumunu anlatırdı. Bu hususta hiçkimseye müdâhene etmez ve gevşeklik göstermezdi.

O dönemde Şam ve Mısır'da hüküm süren Kölemen Emiri Zahir Baybars ile ihtilâfa düşmüştü. Bu alanda, Zahir Baybars'a hitaben yazdığı, ona nasihatte bulunup emirler verdiği risaleleri vardır.[4] Zahir Baybars'a yazdığı mektupların bir kısmını diğer âlimlere de imzalatmış ve

> İmam Nevevî, haksızlığa boyun eğmez, doğru bildiğini söylemekten çekinmezdi. Devlet reislerine, valilere ve diğerlerine Allah Teâlâ'nın emirlerini bildirir, yasaklarından sakınmanın lüzumunu anlatırdı. Bu hususta hiçkimseye müdâhene etmez ve gevşeklik göstermezdi. En büyük ibadetin samimi bir niyetle, "helalleri ve haramları öğrenmek" olduğunu söylerdi.

ortak bir dilekçe olarak sunmuştu. Haksızlığa boyun eğmemesi, sözünü sakınmadan söylemesi ve sözlerinin de arkasında olmasından dolayı eserleri halk arasında da büyük rağbet görmüştür.

Tatarlar, hicretin 658. yılında Filistin'e kadar gelip Şam'a saldırıya hazırlandıkları bir sırada, Baybars, onlarla savaşmak üzere orduyu teçhiz etmek için, halkın malını almanın caiz olacağına dâir âlimlerden fetva istemişti. İmam Nevevî'nin dışında, bütün âlimler buna fetva vermişlerdi. Bunun üzerine İmam Nevevî;

"Hayır, sana fetva vermiyorum." demiş; Baybars ise: "Neden fetva vermiyorsun? Biz Tatarlara karşı cihad için silâh alacağız. Tatarların zulmüyle ümmet ve din zayi olmaktadır." cevabını vermişti. Bunun üzerine İmam Nevevî de:

"Sen buraya geldiğinde bir köleydin ve hiçbir şeye sahip değildin. Ben şu anda senin yanında birçok bağların, bahçelerin, köle ve cariyelerin, altın ve gümüşlerin olduğunu görüyorum. Bunları cihad için sattığın zaman ancak, bana karşı haklı olabilirsin ve ben de sana cihadda kullanmak üzere halkın malını almana, o zaman fetva veririm." diyerek hakikati ifade etmişti.

Bu cevaptan hoşlanmayan Baybars, Nevevî'yi Şam'dan sürgün etmişti. Sürgün edilen Nevevî kendi memleketi olan Neva köyüne dönmüş ve oraya yerleşmişti. Bu hâdise üzerine devrin âlimleri Zahir Baybars'a gelerek: "Şam uleması ona muhtaçtır." demişlerdi. Baybars da o âlimlere: "Onu geri getirin." diye emir vermiş; ancak o:

"Allah'a yemin ederim ki Zahir Baybars orada bulunduğu sürece ben Şam'a girmeyeceğim." diyerek teklifi reddetmişti. Allah onun yeminini boşa çıkartmamış, bir ay sonra gerçekten Zahir Baybars vefat etmiş. Ve bundan sonra İmam Nevevî Şam'a dönmüştü.

İlmî Yönü

İmam Nevevî, İslâm tarihinde en önde gelen fıkıh âlimlerindendir. Hicrî 7. asrın hadîsçilerinden, meşhur İslâm hukukçularından ve Şafiî âlimlerinin büyüklerindendir. Bütün İslâm tarihi boyunca İslâm âlimlerinden en bilgili on isim zikredilecek olsa, İmam Nevevî bu seçkin on fukahanın içerisinde yer alırdı.

Şafiî fıkhının gelişmesinde çok büyük rolü vardır. Zamanında Şafiî Mezhebi'ni o temsil ediyordu. Usûl ve fürû'da imamdı. Sözü, fıkıh âlimleri arasında senet kabul edilmiştir. Nevevî'nin, çağdaşı olan âlimlerin de kabul ettiği çok büyük ilmî bir ağırlığı vardır. Bıraktığı eserlerden hareketle, ondan sonra gelen ilim adamları da onun bu ağırlığını kabul etmişlerdir.

Gecelerini ibadetle, Kur'ân okumakla geçirmenin yanında eser yazmakla değerlendirirdi. Anlatıldığına göre; bir gece ilmî tetebbuat ile meşgul olup, yazı yazarken aydınlandığı çırası sönmüştü. Bunun üzerine ilâhî bir ikram olarak eli, yanan bir ampul gibi parlamış ve elinin ışığıyla yazısını yazmaya devam etmişti.

Hadîs ilmine ve hadîs ricaline de tam mânâsıyla vâkıftı. Nevevî, Hâlid b. Yusuf tarîkıyla Enes bin Mâlik'ten: "*Bir kimse cân ü gönülden şehâdet arzu ederse fiilen şehit olmasa bile şehitlik sevabını kazanır.*" mealindeki hadîsi tahriç ile teferrüt etmiştir. Kendisinden de Ebü'l-Feth ve İbni'l-Attâr hadîs rivâyet etmiştir.

Onun hakkında birçok âlim zât sitayişkâr sözler sarf etmiştir. Ezcümle Şeyh Kutbuddîn el-Yûnînî, "İlim, vera', ibadet, azla yetinmek ve hayatın sıkıntılarına katlanma hususunda zamanında tek idi." der.[5]

Şeyh b. Ferah da der ki: "Şeyh Muhyiddin üç mertebeyi elde etmişti. Birincisi İlim, ikincisi zühd ve üçüncüsü ise iyiliği emredip münkerden alıkoymak."[6] Bu mertebelerin her birisi bir kişide bulunsaydı, hiç şüphesiz bunların birisi için bile olsa o kişiden feyiz almak için yolculuk yapılabilirdi."

Zehebî ise onun hakkında, "Hadîs âlimlerinin efendisidir. Sahih hadîsleri, zayıf ve uydurma rivayetlerden kolayca ayırırdı… İyiliği emir kötülüğü nehy etme hususunda benzeri yoktur, azla yetinip sade giyinen vakûr ve heybetli bir kişi idi." der.[7]

İmam Nevevî, hadîslerden fıkhî hüküm çıkarmada mahirdi. Tartışmadan hoşlanmaz; ancak Sünnet'e aykırı bulduğu görüşleri de tenkit etmekten çekinmezdi.

İmam Nevevî Hazretleri'nin, Kütüb-i Sitte'de geçen hadîslerden topladığı *Riyâzüs-Salihîn* isimli eseri meşhurdur. Sahih-i Müslim'i şerh etmiştir. İbni Kesir, Nevevî'nin bu kitabı hakkında "benzeri bir kitap telif olunmamıştır." diye bahsetmektedir.

İmam Nevevî'nin kitaplarını okuyan bir kimse, onları okurken ilme olan susuzluğunu giderdiğini hisseder. Mânâların derinliğine ve cazibesine hayran kalır. Kitaplarındaki bereket buna en güzel örnektir. Riyazü's-Salihîn'e, Kırk Hadis'e ve Kitabu'l-Ezkâr'ına bakıldığında onların her birinde bu bereket ve feyiz fark edilir. Onun kitapları, dünyanın pek çok İslâm ülkesinde ilgi duyulan ve ses getiren nadir telif kitaplar arasındadır.

Nevevî, din ilimlerinin çeşitli alanlarında oldukça değerli eserler bırakmıştı. Bu eserlere muttali olan kimse, İmam Nevevî'nin büyüklüğünü daha iyi takdir edecektir.

Nevevî'ye hem güçlü bir hafıza, hatırlama gücü, hem de nasları inceden inceye kavrama kabiliyeti verilmişti. Birçok ilim dalında oldukça geniş bilgiye sahip fıkıh, usûl, ıstılahlar, lügat ve bunun dışındaki çeşitli dallarda oldukça derinlik sahibi idi. İmam Nevevî 45 yaş gibi bir insan ömrü için çok kısa sayılabilecek bir zaman aralığına -Allah'ın izn-i keremi ile- 42'yi aşan eseri sığdırmıştır. Bu çok mühim bir başarıdır.

Bıraktığı eserlerden bazıları şunlardır:

1- Riyâzü's-sâlihîn min Kelâmi Seyyidi'l-Mürselîn

2- Erbaînü'n-Nevevî

3- El-Minhâc

4- Et-Takrîb ve't-teysîr li ma'rifeti Süneni'l-beşîr en-nezîr

5- Tehzîbü'l-Esmâ' ve'l-lûgât

6 -El-İrşad

Yüce Allah'tan ona sonsuz rahmet ve mağfiret diler, geriye bıraktığı bu değerli ilmî eserlerin ecrini Kıyamet günü kendisine vermesini, bizi de bu eserlerle faydalandırmasını niyaz ederiz.

* Araştırmacı - Yazar
myildiz@yeniumit.com.tr

Dipnotlar

1. Nazım Muhammed Sultan, Nevevî Kırk Hadîs Şerhi, (Ana Çizgileriyle İslam) s. 17.
2. Nevevî'nin biyografisi ile ilgili geniş bilgi için bakınız: es-Sübkî, Tabakatu'ş-Şâfiiyye, c.5, s.165; ez-Ziriklî, el-A'lâm, c.9, s. 85, en-Nucûmu'z- Zâhire, c.5, 278; Nazım Muhammed Sultan, Nevevi Kırk Hadis Şerhi, (Ana Çizgileriyle İslâm) s. 18. Guraba Yayınları.
3. Sultan, a.g.e, s. 17-18.
4. Sultan, a.g.e, s. 17-18.
5. Sahihi Müslim mukaddimesi, Mektebetü'ş'Şa'b, Kahire.
6. Sultan, a.g.e, s. 18.
7. M. Yaşar Kandemir, İslâm Ansiklopedisi, c.33, s.45, Türkiye Diyanet Vakfı yayınları.

YENİ ÜMİT
Nisan / Mayıs / Haziran - 2009 / 84

IŞIK YAYINCILIK. TİC. A.Ş. ADINA SAHİBİ
M. Talat KATIRCIOĞLU

GENEL KOORDİNATÖR
Dr. Ergün ÇAPAN

SORUMLU YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ
Osman KARYAĞDI

İDARİ MERKEZ
İstanbul

YAYIN TÜRÜ
Yaygın Süreli

GÖRSEL YÖNETMEN
Engin ÇİFTÇİ

GRAFİK - TASARIM
Sinan ÖZDEMİR

YAYIN VE İLETİŞİM ADRESİ
Emniyet Mah. Huzur Sk. No: 5 Üsküdar / İSTANBUL
Tel: 0 (216) 318 10 00 - Faks: 0 (216) 422 41 40

MÜŞTERİ HİZMETLERİ
444 0 361
Tüm GSM operatörlerinden dakikası 1 SMS/kontör Sabit telefondan 0216 alan kodu eklenerek aranabilir.
(Her türlü abonelik işlemleriniz için arayabilirsiniz.)

Bir yıllık yurtiçi abone bedeli KDV dahil 20 TL'dir. Yurtdışı abone bedeli, 1. Grup Ülkeler (Avrupa, Orta Asya, Orta Doğu ve Kuzey Afrika ülkeleri) 12 € 2. Grup Ülkeler (Uzak Doğu, Amerika, Güney Afrika ve Pasifik ülkeleri) 18 $ 3. Grup Ülkeler (Avusturalya ve Yeni Zelenda) ise 20 $'dır.
Abone olmak isteyenlerin abone bedelini; Işık Yayıncılık. Ticaret A.Ş. adına, her PTT şubesinden; 556 8324 nolu Posta çeki hesabına veya Bank Asya Anadolu Kurumsal Şubesi'nin; TL olarak, 54053-40 numaralı, $ olarak, 54053-41 numaralı, € olarak 54053-42 numaralı hesabına yatırıp, dekontun fotokopisini, açık isim, adres ve telefon bilgileri ile hangi sayıdan itibaren abone olacaklarını belirten bir yazı ile abone merkezimize posta veya faks ile bildirmeleri yeterlidir.

ABONE VE DAĞITIM MÜDÜRLÜĞÜ
Emniyet Mah. Huzur Sok. No: 5 Üsküdar / İSTANBUL
P.K. 95 Üsküdar / İSTANBUL Tel: (0 216) 318 60 11
Faks: (0 216) 522 11 78

AVRUPA DAĞITIM
WORLD MEDIA GROUP AG- İsmail Küçük
Adres: SPRENDLINGER LANDSTR. 107-109, 630 69 OFFENBACH am MAIN
Müşteri Hizmetleri: 0049 69 300 34 111-112
Dağıtım Telefonu: 0049 69 300 34 103 Fax: 0049 69 300 34 105
dergiler@worldmediagroup.eu - dagitim@eurozaman.de

BASILDIĞI YER
Çağlayan A.Ş. Gaziemir/İZMİR
Tel: 0 232 252 20 97 Faks: 0 232 252 21 00

BAYİ DAĞITIM
DPP A.Ş.

BASIM TARİHİ
Mart 2009

E-MAIL - WEB
www.yeniumit.com.tr • info@yeniumit.com.tr
Fiyatı: KDV Dahil 5,00 TL

YAYIN İLKELERİ

- Gönderilen yazıların yayımlanmasına Yayın Kurulu karar verir.
- Yayımlanan yazıların her türlü sorumluluğu yazarlarına aittir.
- Yazılar 2500 kelimeyi geçmemelidir.
- Türkçeyi kullanmada itina gösterilmelidir.
- Faydalanılan kaynaklar, metin içerisinde.. meselâ, (Yazır 1983, 2: 560) gibi, yazarın soy ismi, kitabın yayın tarihi, varsa cilt ve sayfa numarası ile kısaca verilmeli, daha sonra, yazının sonunda liste hâlinde açık olarak belirtilmelidir. Kitap isimleri italik yazılmalıdır.
- Yazılar yayımlansın veya yayımlanmasın iade edilmez.
- Dergimizdeki yazılar, başka yerlerde kaynak gösterilerek yayımlanabilir.
- Yayımlanan yazılar için te'lif ücreti ödenir.

İÇİNDEKİLER

Dinî İlimler ve Kültür Dergisi

Gel imanla kanatlan ve süzül enginlere;
Sakın rûhuna dar gelen eb'âda takılma!
Sendedir sığmayan sır göklere ve yerlere,
Yaraşmaz sana; göğe, yere sıkışıp kalma!.

YAYSAT NO: 2009/2
ISSN 1300 - 2554

FİYATI: 5.00 TL